

ISSN: 2149-1097

**İZMİR ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

**JOURNAL OF IZMIR
STUDIES**

11

İzmir-2019
İZMİR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Yıl 5, Sayı: 11, 2019

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Doç. Dr. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu

EDİTÖRLER: Doç. Dr. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

İDARE MERKEZİ/CORRESPONDENCE: Gençlik Caddesi No: 21 Pembe

Köşk 35100 Bornova-İZMİR

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Olcay PULLUKÇUOĞLU YAPUCU

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

HAKEM KURULU/ REFEREE BOARD

Prof.Dr. Zeki ARIKAN, *Ege Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi.*

Prof. Dr. Kemal ARI, *Dokuz Eylül
Üniversitesi.*

Prof.Dr. Mahir AYDIN, *İstanbul Üniversitesi*

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, *Ege Üniversitesi.*

Prof. Dr. Evangelia BALTA, *National Hellenic
Research Foundation.*

Prof. Dr. Xaris EXERTZOĞLU, *University of
Aegean.*

Prof. Dr. Mehmet ERSAN, *Ege Üniversitesi.*

Prof.Dr. Frank GÖTTMANN, *Paderborn
Üniversitesi.*

Prof. Dr. Ruth HAGENGRUBER, *Paderborn
Üniversitesi*

Prof. Dr. Necdet HAYTA, *Gazi Üniversitesi.*

Prof. Dr. Cüneyt KANAT, *Ege Üniversitesi.*

Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA, *Ege Üniversitesi.*

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR, *Milli Savunma
Üniversitesi.*

Prof.Dr. Levent KAYAPINAR, *Ankara
Üniversitesi.*

Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI, *Emekli
Öğretim Üyesi.*

Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, *Ege
Üniversitesi.*

Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ, *Ege
Üniversitesi.*

Prof. Dr. Hasan MERT, *Ege Üniversitesi.*

Prof. Dr. Herkül MİLLAS, *Emekli Öğretim
Üyesi.*

Prof. Dr. Hale OKÇAY, *Ege Üniversitesi.*

Prof. Dr. Besim ÖZCAN, *Atatürk
Üniversitesi.*

Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, *Ege Üniversitesi.*

Prof.Dr. Eva Maria SENGL, *Paderborn
Üniversitesi.*

Prof. Dr. Spiridon SFETAS, *Aristotle
University of Theassaloniki.*

Prof. Dr. Hatice ŞİRİN, *Ege Üniversitesi.*

Prof. Dr. Tanju DEMİR, *Adnan Menderes
Üniversitesi.*

Doç. Dr. Yücel AKSAN, *Ege Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi.*

Doç. Dr. Atilla BATMAZ, *Ege Üniversitesi.*

Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK, *Dokuz Eylül
Üniversitesi.*

Doç. Dr. Alev GÖZCÜ, *Dokuz Eylül
Üniversitesi.*

Doç. Dr. Nuri KARAKAŞ, *Ege Üniversitesi.*

Doç. Dr. Zuhal ÖZEL SAĞLAMTİMUR, *Ege
Üniversitesi.*

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN, *Ege Üniversitesi.*

Doç. Dr. Olcay PULLUKÇUOĞLU YAPUCU,
Ege Üniversitesi.

Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU,
Adnan Menderes Üniversitesi.

Doç. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN, *Adnan
Menderes Üniversitesi.*

Doç. Dr. Emine TOK, *Ege Üniversitesi.*

Doç. Dr. Yücel YİĞİT, *Polis Akademisi.*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAŞARAN, *Adnan
Menderes Üniversitesi.*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ELMACI,
Dokuz Eylül Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ, *Adnan
Menderes Üniversitesi.*

Dr. Öğr. Üyesi Kemal HAYKIRAN, *Adnan
Menderes Üniversitesi.*

Dr. Öğr. Üyesi Serpil ÖZMIHÇI, *Dokuz Eylül
Üniversitesi.*

Dr. Öğr. Üyesi Haluk SAĞLAMTİMUR, *Ege
Üniversitesi.*

Dr. Öğr. Üyesi Hasan UÇAR, *Ege Üniversitesi.*

Dr. Gregory STOURNARAS, *Aristotle
University of Thessaloniki.*

Dr. Siren BORA, *Araştırmacı Tarihçi.*

SEKRETERYA

İbrahim HAMALOĞLU, Yasin ÖZDEMİR

YAYININ TÜRÜ: Uluslararası, Hakemli.

KISALTMASI: IAD

E-POSTA: izmiraum@mail.ege.edu.tr / izmiraum@gmail.com

TLF: 0232 342 72 24

BASIM YERİ/ PRESS: Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir
Yazılarda ileri sürülen görüşlerden yazarı / yazarları sorumludur.

Baskı Tarihi: 30.12.2019

Yazılarda ileri sürülen görüşlerden yazarı / yazarları sorumludur.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

- Aysun SARİBEY HAYKIRAN, Mehmet BAŞARAN,**
XIX. Yüzyıl Ortalarında Aydın'da Ova ve Dağ Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı:
Araplarkuyusu ve Danişmend Örneği..... 1
- Okan CÖMERT,**
XIX. Yüzyılda Ege Bölgesinde Jandarmanın Eşkıya İle Mücadele Sorunsalı33
- Fehim KURULOĞLU,**
İzmir Futbolunda Birlik Beraberlik Günleri: Muhtelit Takımlar51
- Mehmet BAŞARAN, Ali ÖZÇELİK**
Ege Adaları Menşeli Rum Çetelerin Batı Anadolu'daki Eşkıyalık ve Kaçakçılık
Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından XX. Yüzyılın İlk Çeyreğine)79

YENİ KİTAPLAR / NEW BOOKS

- Gizem TUNÇ,**
Süleyman Özkan, *Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazılar ve Müzecilik*, Ege
Üniversitesi Basım Evi, İzmir, 2019..... 107

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA AYDIN'DA OVA VE DAĞ KÖYLERİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI: ARAPLARKUYUSU VE DANIŞMEND ÖRNEĞİ*

Aysun SARIBEY HAYKIRAN**

Mehmet BAŞARAN***

Makale Geliş Tarihi: Ağustos 2019

Makale Kabul Tarihi: Kasım 2019

Öz

Büyük Menderes Havzası'nda yer alan Aydın, tarihin her döneminde önemini koruyan gözde bir yerleşim merkezi olma özelliği göstermektedir. Aydın ve yakın çevresinin tarihine ilişkin çalışmalar her geçen gün artarak devam etmektedir. XIX. yüzyılın ilk yarısına ilişkin Aydın Sancağı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında büyük çoğunluğunun Aydın merkez mahalleleri ve kazalarına ait temettuat defterlerine dayalı sosyo-ekonomik yapıyı ele aldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra son dönemde bölgenin demografik yapısını ortaya koymaya yönelik nüfus defterlerine dayalı çalışmalar da yapılmaktadır. Buna karşın XIX. yüzyıl ortalarında Aydın Sancağı'nın merkez köylerine ait nüfus ve temettuat defterleri henüz tam olarak değerlendirilmemiştir.

Bu çalışmada, Aydın merkez köylerinin sosyo-ekonomik yapıları üzerine devam eden bir proje kapsamında Aydın Sancağı merkez ova köyleri arasında yer alan Araplarkuyusu, bugünkü ismiyle Kuyulu Köyü ile merkez kazaya bağlı dağ köylerinden Danişmend Köyü'nün nüfus ve temettuat defterleri bağlamında sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Aydın Sancağı, Araplarkuyusu Karyesi, Danişmend Karyesi.

THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF THE LOWLAND VILLAGES AND THE MOUNTAIN VILLAGES OF AYDIN IN THE MID XIX.TH CENTURY: THE EXAMPLES OF DANIŞMEND AND ARAPLARKUYUSU

Abstract

Located in the Büyük Menderes Basin, Aydın has been a popular settlement center which maintains its geopolitical importance in every period of history. Because of this studies on Aydın and its near surroundings have been increasing, recently. When the studies on the XIX.th century Aydın are examined, it is obviously

* Bu makale, Aydın Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü bünyesinde FEF-17027 numaralı "19. Yüzyılın İlk Yarısında Aydın Merkez Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı" başlıklı projeden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e posta: aysunsaribey@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-1016-7707>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e posta: mbasaran61@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9178-7117>

seen that the majority of these studies discuss the socio-economic structure of the province based on the temettuat books of Aydın's central districts and the nearby settlements. In addition to these, recent studies that are generally carried out based upon the population registeries aimed at revealing the demographic structure of the region. However, the population registeries and temettuat books of the central districts of Aydın in the mid of the 19th century have not yet been fully evaluated.

In this study, within the scope of an on-going project on the socio-economic structure of Aydın's central villages such as Araplarkuyusu, which is known as Kuyulu Village today, that is located within the central plain villages of Aydın, and Danişmend, which is one of the mountain villages of the region, will try to be evaluated in the context of the informations that will be gathered from the population registeries and the temettuat books.

Key Words: XIX. th Century, Sanjak of Aydın, Araplarkuyusu, Danişmend.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde daha kuruluş döneminden itibaren belirli amaç doğrultusunda nüfus sayımları yapılmıştır. Tahrir adı altında toplanan bu sayımlarda nüfusun tamamı sayılmamış, sadece vergi veren nüfus üzerinde durulmuştur. Bu yöntemde sadece tahmini rakamlar üzerinde konuşularak nüfusun belirlenme yoluna gidilmesi Osmanlı'da gerçek nüfusun öğrenilmesini olanaksız kılmıştır. Modern anlamda nüfus sayımı ise II. Mahmud döneminde gerçekleşmiştir. Bu sayımın en önemli amacı 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile yerine kurulacak Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu için askerî ve malî kaynakların tespit edilmesidir.¹

1831 yılından itibaren imparatorluk çaığında başlayan ve belirli periyotlarla devam eden nüfus sayımlarıyla erkek nüfus, yaşlarına bakılmaksızın kayıt altına alınmaya başlandı. Kadın nüfusun kayıt altına alınmaması nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından gerçek anlamda bir nüfus sayımı olarak görülmesi de yapılan nüfus tahrirleri o güne kadar yapılmış en kapsamlı ve en ayrıntılı nüfus sayımları olarak görülmektedir.² XIX. yüzyıla ilişkin, şehir, kaza, nahiye ve köylerin nüfusu hakkında ayrıntılı bilgi veren nüfus sayımları sonuçlarını içeren nüfus defterlerinden yerleşim birimlerinin erkek nüfus sayısı, idari durumu, yerleşimlerdeki sülale isimleri ile imam ve muhtar gibi yönetici kadrosundaki kişiler hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Ayrıca erkek nüfusun akrabalık ilişkileri, fiziksel

¹ Başaran ve Sarıbey Haykiran, 2015, 149.

² Kurt 2019, 86.

özellikleri, engel durumlarıyla birlikte bulunduğu yerden öğrenim veya askerlik gibi nedenlerden ayrılışları hakkında bilgilere de rastlanmaktadır.

Çalışmanın kaynağını, yukarıda içeriği hakkında bilgi verilen nüfus defterlerinden Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi nüfus defterleri kataloğunda Aydın merkez köylerinden Umurlu, Kocagür, İmam, Pınarderesi, Serçe, Eymir Doğan, Çeştepe, Tepecik, Eymir, Yeni nam-ı diğer Yazılıdere, Kadı, Erbeyli, Sınırtekeli, Hacı Ali Obası, Işıklı, Araplarkuyusu, Osmanbükü, Kürtler, Çayyüzü, Evhadlar, Terziler, Kavacık, Kayacık, Gölcük, Baklacık, Karaköy, Eğridere, Bali, Gülcüler, Arus, Ambarcık, Danişmend, Kemer Alanı, Zeytin, Girenis, Dağ Eymiri, Halife köyleri ile Tepecik ve Kürtler köylerindeki kıptiyan nüfusa ait veriler içeren H. 1257/ M. 1841-1842 tarihli ve NFS. d. 03012 numaralı nüfus defteri oluşturmaktadır.³ Bu çalışmada, toplamda 312 sayfadan oluşan defterin Araplarkuyusu ve Danişmend karyelerine ait nüfus sayım sonuçlarını içeren kısımları değerlendirilmiştir.

Bir bölgenin sosyal ve ekonomik yapısının tahlil edilmesinde diğer bir önemli kaynak da temettuat defterleridir. Tanzimat'ın ilanından sonra, ilki 1840 ve ikincisi 1844-45 yılında olmak üzere iki defa yapılan temettuat sayımları bize yerleşimler hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

II. Mahmut döneminde (1826-1839) hazinenin gelir ve giderlerinin tek elden yönetilebilmesi amacıyla yapılan çalışmalar kapsamında iltizamla idare olunan hazine gelirlerinin doğrudan tahsiline başlanmış, *Umûr-ı Nafia Meclisi* kurularak tarım, ticaret ve sanayide yeni gelişmelere olanak sağlanmak istenmiştir. 1826 yılında *ihtisab resmi* uygulanmasıyla temettu vergisinin başlangıcı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Herkesin malvarlığı ve gelirine göre adaletli bir vergilendirme yöntemi sağlanmaya yönelik bu çalışmalar kapsamında ülke çapındaki kaynakların değerini belirleyecek istatistikî bilgilere ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle II. Mahmut döneminde, Gelibolu ve Hüdavendigâr sancaklarında, menkul, gayrimenkul ve nüfus sayımları yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu tahrirler sonuçlandırılmamıştır.⁴

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra idari alanda yapılan değişikliklerle 1840-1842 yılları arasında taşrada oluşturulan muhassıllık

³ BOA, NFS. d. 03012.

⁴ Adıyeke, 2000, 770-774.

teşkilatıyla vergilerin mültezim ve ayanlar yerine doğrudan doğruya maaşlı memur statüsünde olan muhassıllar aracılığıyla toplanması yoluna gidilmiştir.⁵ Üzerine yüklenen yetki ve sorumluluklarla muhassıllık, Tanzimat Fermanının “*devleti merkezileştirerek kuvvetlendirme*” amacının sahada uygulanmış yöntemlerinden biri olmuştur.⁶ “*Emlak, arazi, hayvanat ve temettuat defterleri*” adıyla kaydedilen temettuat tahrirlerini gerçekleştirmek amacıyla görevlendirilen muhassıllar, yanlarına bir mal katibi, emlak ve nüfus katibi olarak 25 Ocak 1840 tarihinden itibaren kayıt işlemlerine girişmişlerdir.⁷ Ancak başlanılan bu girişim muhassılların bölgenin önde gelen aileleriyle çeşitli usulsüzlükler yapması, önceden vergiden muaf konumda bulunan imam, müftü ve papaz gibi din adamlarının çıkarttıkları zorluklar ve ulaşımda yaşanan güçlükler nedeniyle başarısız olmuşlardır.⁸

Bunun ardından H. 1260-1261/M. 1844-1845 yılı temettuat sayımları her eyaletin müşir, defterdar ve kaymakamı tarafından yapılmıştır. Bu sayımlarda merkezden memur görevlendirilmemiş, sayımlar, ziraat memurlarının nezaretinde; mahalle veya köy muhtarları, müslümanlar için imam, varsa gayrimüslimler için papaz ve kocabaşlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kazalardan birer kâtip de bu iş için atanmıştır.⁹

1844 - 1845 yılı temettuat defterlerin yazım düzenlemesi genel olarak aşağıdaki gibi yapılmaktaydı.

İlk sayfanın başına, kaydın yapıldığı eyalet, kaza, köy ve mahalle belirtilmiştir.

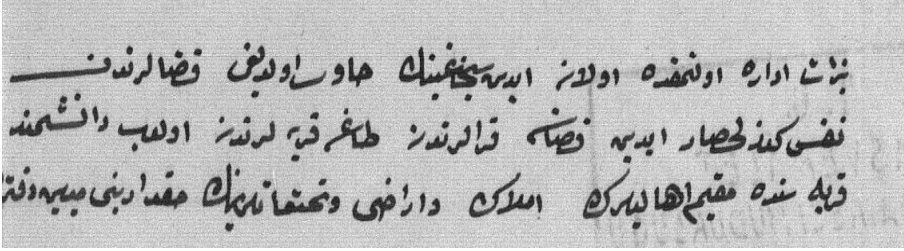
⁵ Akgündüz ve Öztürk, 2002, 49.

⁶ Efe, 2010, 82.

⁷ Öztürk, 2003, 289.

⁸ Çadırcı, 1991, 209.

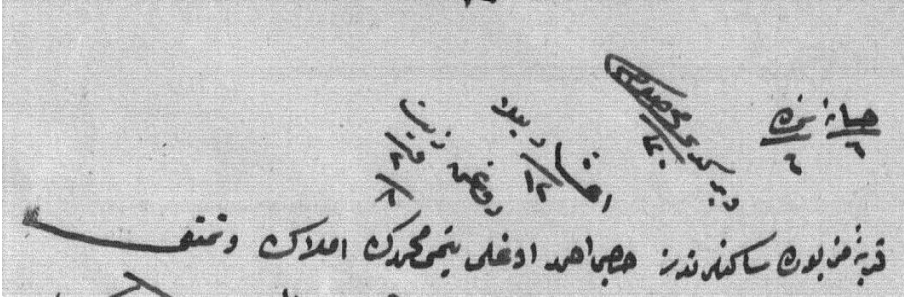
⁹ Güran, 1998, 114.

بیت ادارہ اونقده اولان ابدہ بختینک هاور اولدنی قضا لرندن
نفس کذلک حصار ابدہ نضام قدارندن طغر قبه لرندن اولدب دانشمند
قبه سده مقیم اهل بکرک املک دارضی و تحفان بکرک مقدر بنی مبدیه دفته

“Bizzat idare olunmakta olan Aydın Sancağı'nın havi olduğu kazalarından nefsi-i Güzelhisar-ı Aydın kazası kuralarından dağ karyelerinden olup Danişmend karyesinde mukim ahailerin emlak ve arazi ve temettuatlarının miktarını mübeyyen defterdir.”

Bu kayıttan sonra, köy veya mahallede bulunan haneler birden başlayarak kaydedilmiş; hane numarasının altına hane reisinin adı ve şöhreti yazılmıştır. Hane kaydının en üst sağ köşesine yatay vaziyette hane reisinin mesleği, varsa özel durumu belirtilmiştir. Bunun hemen soluna sırasıyla hanenin ödediği vergi-yi mahsusa, öşür vergisinin aynı miktarı ve para karşılığı, nakden ödenen “aşar ve rüsumu” ile ağnam vergisi kaydedilmiştir.

هانه
دب
افکار
رغنه زیت
قبة مذکورک ساکنندن
هجر احمد اوغلی بن محمدک املک و تنف

“Hane 6 Numro 6

Vergi-yi Mahsus / 30 (kuruş)

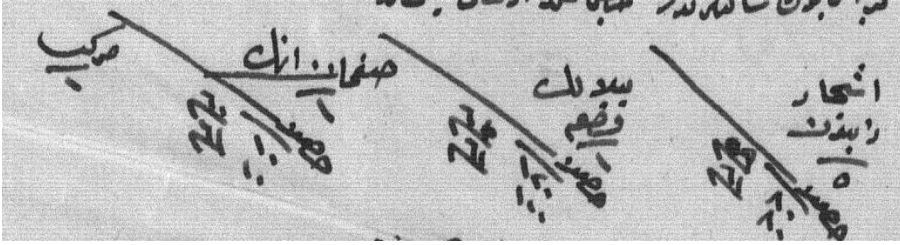
Aşar-ı Yayla / 12 (kuruş)

Revgan-ı Zeyt 2 kıyye / 8 (kuruş)

Karye-i mezbur sakinlerinde Hacı Ahmed oğlu yetimi Mehmed'in emlak ve temettuatı”

Hane reisinin adının altına, hane adına kayıtlı araziler, hayvanat, arı kovanları ile dükkân, değirmen, han gibi taşınmazlar ve bunlardan elde

edilen tahmini gelirler yer almaktadır. Hane kaydının en sonuna üstte dökümü verilen emlâk ve hayvanattan elde edilen tahmini kazanç; varsa hane reisi veya oğul, kardeş, damat gibi aile fertlerinin meslek ve ticaret gelirleri, vakıf gelirleri ve “zuhurat gelirleri” kaydedilip, bunların toplamı, yani hanenin senelik tahmini geliri yazılmıştır.

Eşçar-ı zeytin 5 (sak)

Hasılat-ı senevisi

80 (kuruş) sene 59

80 (kuruş) sene 61

Sağman İnek 1 (re's)

Hasılat-ı Senevisi

10 (kuruş) sene 60

10 (kuruş) sene 61

Yaylalık 1 kıta

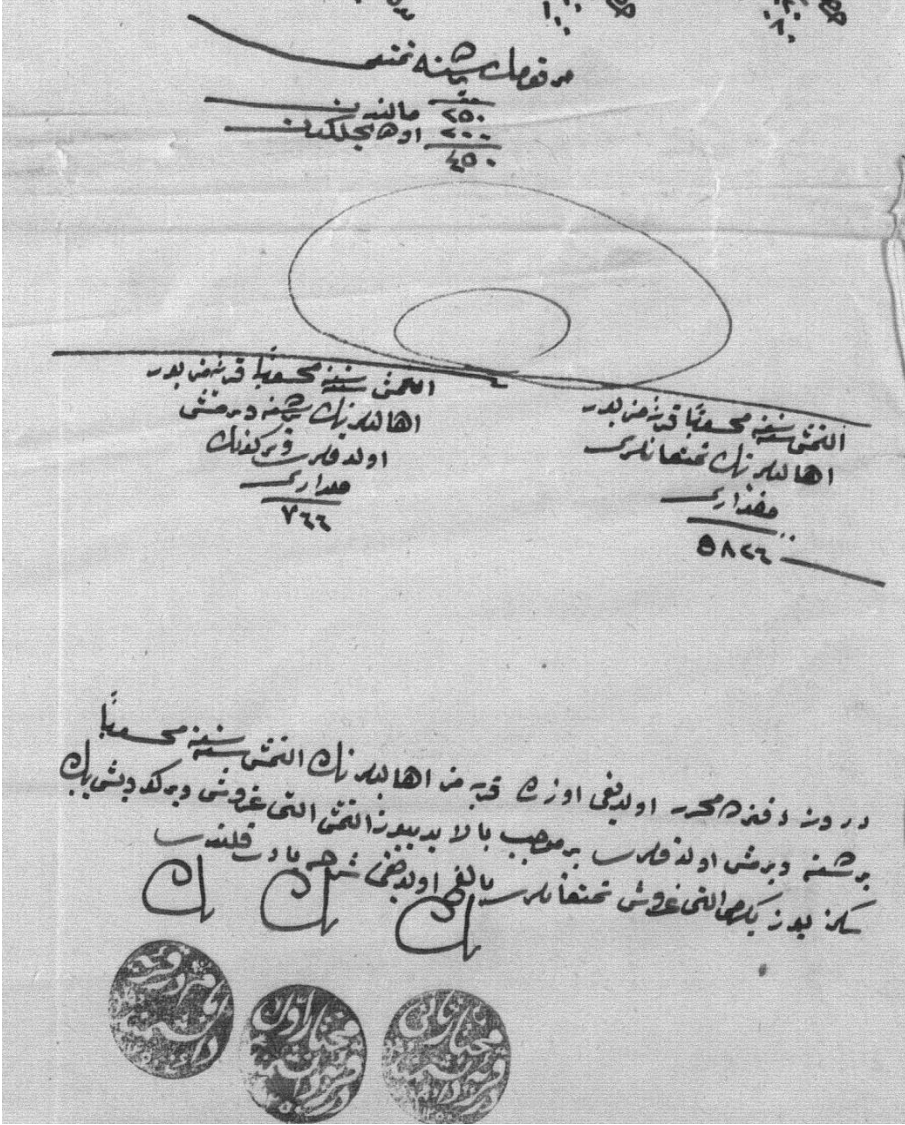
Hasılat-ı senevisi

120 (kuruş) sene 60

100 (kuruş) sene 61

Defterin en sonuna ise, köy veya mahallede ortaya çıkan toplam senelik tahmini temettuat ve geçen sene ödenen toplam vergi-i mahsusa miktarı yazılmış; bunun altına köyün muhtarları, imamı ve ziraat müdürünün mührü vurulmuştur. Öte yandan “bende” yazılıp mühür vurulmadan bırakılan defterlere de rastlanabilmektedir.¹⁰

¹⁰ Kütükoğlu, 1995, 398.

"Merkumun bir senede temetuati

250 malından

200 odunculuktan

450

*Altmış bir senesine mahsuben
karye-i mezbur ahalilerinin
temettuataları mikdarı*
5826

*Altmış bir senesine mahsuben
karye-i mezbur ahalilerinin bir
senede vermiş oldukları vergünün
mikdarı*
766

*Derun-u defterde muharrer olduğu üzere karye-i mezbur ahalilerinin
altmış senesine mehasuben bir sene de vermiş oldukları ber-mucib-i bala yedi
yüz altmış altı kuruş vergi ve beş bin sekiz yüz yirmi altı kuruş
temettuatalarını baliğ olduğu şerhe havi kılındı.*

Muhtar-ı Sani der-karye-i Danişmend

Muhtar-ı Evvel der-karye-i Danişmend

İmam der-karye-i Danişmend

Danişmend ve Araplarkuyusu karyelerine ait nüfus defterinin dışında yukarıda içeriği ve düzenlenmesi hakkında bilgi verilen, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Vâridât Muhasebe Defterleri kataloğunda yer alan, Aydın merkez köylerinden Danişmend Karyesi'ne ait 01978 numaralı ile¹¹ Araplarkuyusu Karyesi'ne ait 01979 numaralı temettuat defterleri çalışmanın bir diğer önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.¹²

Araplarkuyusu Karyesi'nin Nüfus ve Demografik Yapısı

Günümüzde Aydın merkez mahallelerinden olan Kuyulu, nüfus ve temettuat defterlerinde Araplarkuyusu Karyesi olarak geçmektedir.¹³

¹¹ BOA, ML.VRD.d. 01978.

¹² BOA, ML.VRD.d. 01979.

¹³ Köyün kuruluşuna ilişkin iki rivayet vardır. Bunlardan birincisi yaklaşık olarak 150-200 yıl önce Kuyulu Köyü'nün doğusunda Çiftlik Köyü diye anılan bir köy kurulur. Çiftlik Köyü'nün yakınında ise Küçükışıklı denilen üç beş hanelik bir mahalle oluşur. O dönemde yaşanan bir doğal afet sonucu köyü su basar. Çok fazla can kaybının yaşandığı afet sonucunda köylüler yakındaki bir kaleye sığınır. Anlatılanlara göre köy sakinlerinden bir ailenin evlenme çağındaki kızı da bu felakette yaşamını yitirir. Genç kızın babası, ölen kızının çeyiz parası ile bir kuyu kazdırır. Çevredeki tüm insanlar ve hayvanlar bu kuyudan su ihtiyaçlarını giderirler. Zamanla kuyunun etrafında yerleşim birimi oluşmaya başlar ve bu köyün adı Kuyulu Köyü diye anılır. İkinci rivayete göre şimdiki Kuyulu Köyü'nün alt kısmında bulunan boş araziye bir Arap ailesi gelir ve yerleşir. Gerek kendilerinin gerekse hayvanlarının su ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bir kuyu kazdırır. Zamanla bütün çevredeki insan ve hayvanlar da bu kuyudan faydalanır ve burada bir mahalle oluşur ve halk arasında Araplarkuyusu diye tanınan yerleşim Kuyulu Köyü'nün temelini oluşturur.

Araplarkuyusu Karyesi'ne ait 1841-1842 tarihli nüfus defterine göre köyde 68 hanede 146 erkek nüfusun kayıtlıdır.¹⁴ Erkek nüfus kadar kadın nüfusun da olduğu var sayıldığında Araplarkuyusu'nun yaklaşık olarak 294 kişilik bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Nüfus sayımından yaklaşık olarak iki yıl sonra yapılan 1844-45 yılına ait temettuat sayımına göre¹⁵ Araplarkuyusu Karyesi 61 haneden oluşmaktadır. Ortalama olarak bir hanede beş kişinin yaşadığı varsayıldığında¹⁶ köyde yaklaşık olarak 305 kişilik bir nüfusa sahiptir.¹⁷

Aile, Sülale İsimleri ve Lakaplar

1841-1842 tarihli nüfus defterine göre Araplarkuyusu Karyesi'ndeki aile üyelerinin lakap, unvan ve sülale isimlerinde baba, meslek ve fiziksel özelliklere dayalı unvanlar verilmiştir. Araplarkuyusu Karyesi'nde yaygın olarak kullanılan lakaplar arasında Ak oğlu, Balık oğlu, Bayram oğlu, Çakır oğlu, Dağlı Yusuf oğlu, Debbağ oğlu, Deli Hasan oğlu, Ebubekir oğlu, Elif oğlu, Elmacı oğlu, Emir oğlu, Ezancı oğlu, Gümüş oğlu, Habib oğlu, Hacı Ali oğlu, Hamal oğlu, Hasan Beşe oğlu, Hüseyin Kethüda oğlu, İmam oğlu, Kadı oğlu, Kamber oğlu, Karpuz oğlu, Kasab oğlu, Kınalı oğlu, Kırmızı oğlu, Koca Ali oğlu, Koca Halil oğlu, Koca Hüseyin oğlu, Koca Mehmed oğlu, Kölemenci oğlu, Kulak oğlu, Kusur oğlu, Mahmud oğlu, Manisalı oğlu, Mehmed Ali oğlu, Mesdan oğlu, Molla Ahmed oğlu, Parmaksız oğlu, Sarhoş oğlu, Sarı Mehmed oğlu, Serdane oğlu, Seyrek oğlu, Solak oğlu, Sökeli oğlu, Tombalak oğlu, Topal oğlu gibi unvanlar bulunmaktadır.

Araplarkuyusu Karyesi'ndeki kişi isimlerine bakıldığında Abdi, Ahmed, Ali, Habib, Halil, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Mahmud, Mehmed, Mustafa, Osman, Süleyman, Veli, Yusuf gibi isimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Temettuat defterlerine göre, Araplarkuyusu Karyesi'nde 61 hanenin aile, sülale isimleri ve lakaplarına bakıldığında hane reislerinin çoğunluğunu Ali oğlu, Bayram oğlu, Bekir oğlu, Emir oğlu, Habib oğlu, Halil

http://orsdemirbalkanilkokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/09/01/714693/icerikler/koy_umuzun-tarihcesi_197921.html

¹⁴ NFS.d. 03012.

¹⁵ ML.VRD.d. 01979.

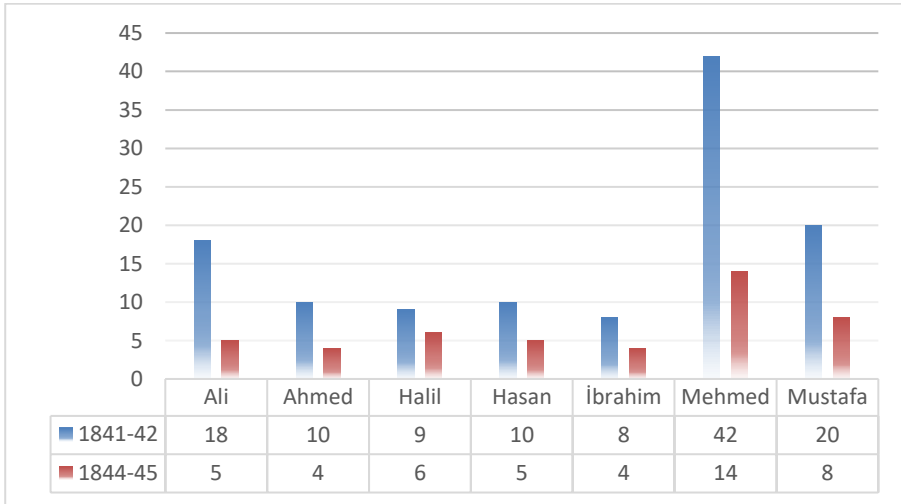
¹⁶ Göyünç, 1997, 55.

¹⁷ Rumi 1307/H.1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnâmesi'nde Aydın Sancağı merkez köylerinden olan Araplarkuyusu Karyesi 269 nüfus ve 95 emakine sahiptir. R. 1307/H.1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnâmesi, s. 494.

oğlu, Mahmud oğlu, Mehmed oğlu, Mesdan oğlu, Osman oğlu, Yusuf oğlu gibi aile büyüğünün adından aldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bazı aileler ise lakaplarını Boyacı oğlu, Debbağ oğlu, Elmacı oğlu, Hamal oğlu Kasap oğlu gibi icra ettikleri mesleklerden almıştır. Ayrıca Karpuzlulu oğlu, Manisalı oğlu, Sökeli oğlu gibi aile büyüklerinin geldikleri yerleşim birimlerinden adını alan aileler olduğu gibi Çakır oğlu, Parmaksız oğlu, Kusun oğlu gibi fiziksel özelliklerden kaynaklı aile lakapları da kullanılmıştır.

Bu aile ve sülale isimleri yanında; Hacı, Hatip, Derviş gibi dinsel, Dağlı gibi mekân / yer bildiren, Kara ve Koca gibi fiziksel özellikleri gösteren lakaplar da söz konusudur.

Araplarkuyusu Karyesi'nde kullanılan isimler arasında 14 hane reisinin Mehmed, 8 hane reisinin Mustafa, 6 hane reisinin Halil, 5 hane reisin de Ali ve Hasan, 4 hane reisin de Ahmed ve İbrahim ismi bulunmaktadır. Bu isimler yanında; Hüseyin, İsmail, Süleyman, Kadri, Mahmud, Osman, Veli ve Yusuf isimleri de kullanılmaktaydı.

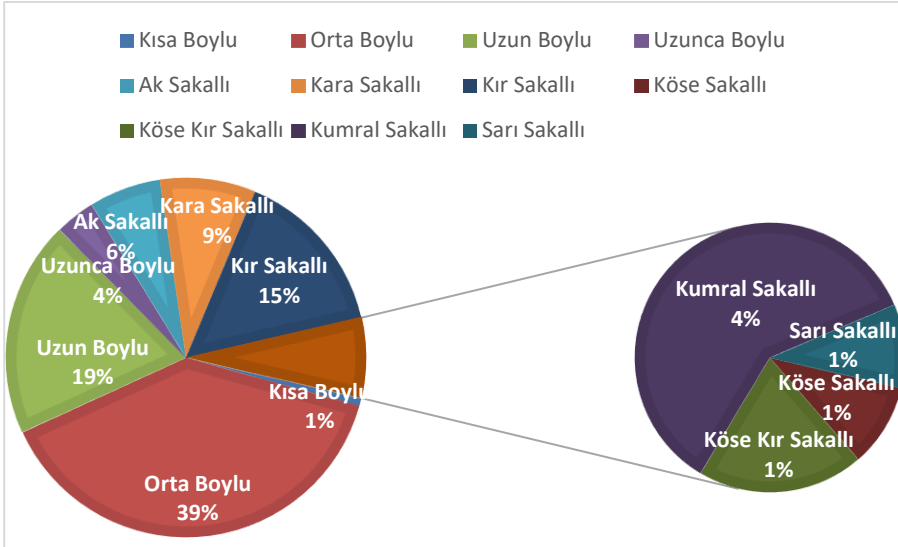

Grafik 1: Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Araplarkuyusu Karyesi'nde Kullanılan Ortak İsimler

Araplarkuyusu Karyesi'nde Tipoloji

Köye ait nüfus defterinde temettuat defterinden farklı olarak kişilerin fiziksel özelliklerine de ayrıntısıyla yer verilmiştir. Hane üyelerinin fiziksel özelliklerinin boy, sakal ve bıyık özelinde değerlendirmeye tutulduğu görülmektedir. 68 hanede 146 kişinin sayıldığı nüfus sayımına göre Araplarkuyusu Karyesi'nde büyük çoğunluğunun orta boylu olduğu görülmektedir. 54 kişinin orta boylu olduğu köyde 27 kişi de uzun boylu olarak kaydedilmiştir. Az sayıda kısa ve uzunca boylu kişilere de rastlanmaktadır. Yetişkin erkek nüfusun sakal özelliklerine bakıldığında 146 kişiden 52 kişinin sakal özellikleri defterde yer almaktadır. 21 kişinin kır sakallı, 12 kişinin kara sakallı olarak belirtildiği Araplarkuyusu Karyesi'nde ak, köse, köse kır, kumral ve sarı sakallı kişilere de rastlanmaktadır.

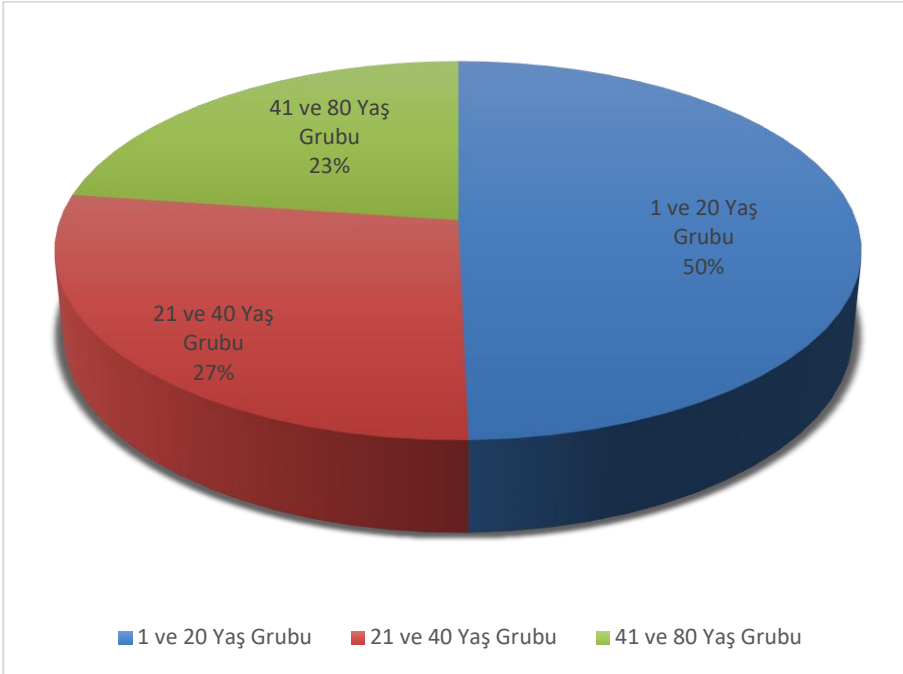
33 erkek nüfusun bıyık özelliklerin kayıt altına alındığı nüfus defterine göre Araplarkuyusu'ndaki erkek nüfusun çoğunluğunu kara ve ter bıyıklılar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra az, az kara, kumral ve sarı bıyıklı kişilere de rastlanmaktadır. 14-18 yaş grubu arasında 12 kişinin şâbb ve bir kişinin de şâbb-ı emred olarak kaydedildiği defterde şâbb terimi daha çok sakalı bıyığı yeni çıkmakta olan gençler için kullanılmıştır.

Grafik 2: Nüfus Defterine Göre Araplarkuyusu Karyesi'nin Fiziksel Özellikleri

Yaş Dağılımı

1841-1842 tarihli nüfus sayımında 146 kişiden 145'inin yaşı belirtilmiştir. 1 ile 80 yaş arası kişilerin yaşadığı Araplarkuyusu'nda genç nüfus olarak adlandırabileceğimiz 0-20 yaş arasında 72 kişi; orta yaş kategorisinde değerlendirebileceğimiz 21-40 yaş arasında 40 kişi ve orta yaş üstü olarak tanımlayabileceğimiz 41-80 yaş arasında ise 33 kişi bulunmaktadır.

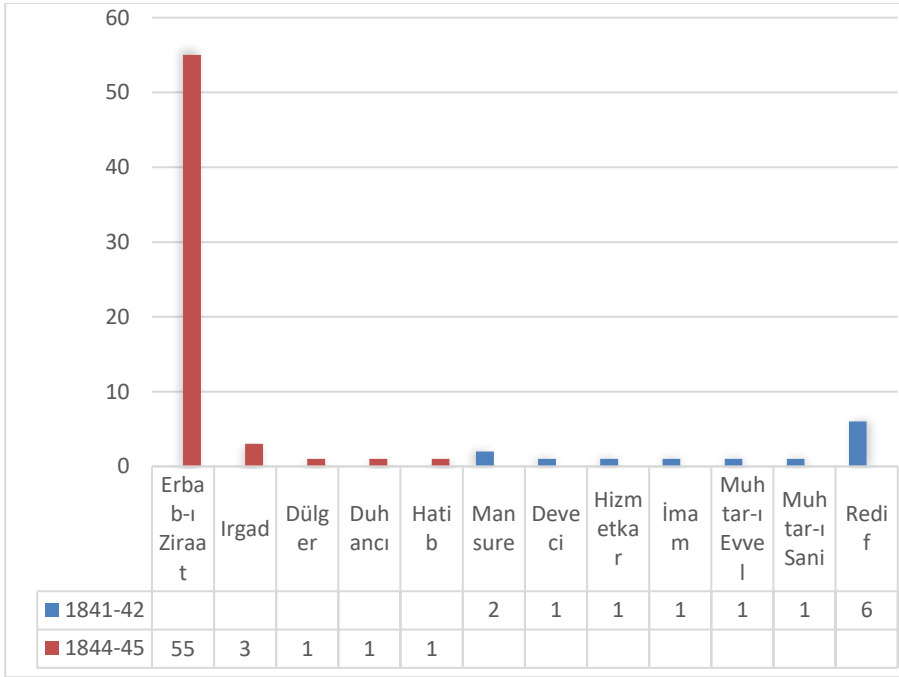
Grafik 3: Araplarkuyusu Karyesi'nde Yaş Dağılımı

Mesleki Yapılanma

Nüfus defterlerinde kişilerin meslekleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamasına rağmen yalnız Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sani ile İmam gibi köyün yönetim kadrosundaki kişilerin kayıtlarına rastlanırken diğer taraftan redif teşkilatında görevli kişiler ile Asakir-i Mansure ordusunda görevli kişilerin kayıtlarının tutulması yoluna gidilmiştir. Muhtar-ı Evvel olarak 70 yaşındaki Orta boylu kır sakallı Koca Ali oğlu Süleyman bin Ali; Muhtar-ı Sani olarak 40 yaşındaki Uzun boylu kumral sakallı Koca Mehmed

oğlu Mehmed kayıtlıdır. Köy imamı olarak da 30 yaşında Kırşehirli Molla Osman ibn Ali görev yapmaktadır.

Temettuat defterlerinin önemli bir özelliği hane reislerinin mesleklerini sağlıklı bir şekilde tespit edilmesini olanaklı kılmasıdır. Hane reisinin kimliğine ilişkin bilgilerin hemen üstünde yer alan bu bilgiye baktığımız zaman; tarım grubu içerisinde yer alan 55 hane reisi erbab-ı ziraat olarak yazılmakta ve bunu da 3 hane reisi ile ırgad izlemektedir. Sanayi ve ticaret grubu içinde yer alan ve mal ve hizmet üreten alanına koyabileceğimiz dülgelik mesleğine ilişkin 1 hane reisi, sanayi ve ticaret grubu içinde yer alan ve satıcı ve tüccar alanında duhancı mesleğine ilişkin 1 hane reisi yer alırken, üretime katılmayanlar grubu içinde yer alan din ve eğitim alanında hizmet veren hatıblık görevini de 1 hane reisi yerine getirmektedir.

Grafik 4: Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Araplarkuyusu Karyesi'nde Meslekler

Hane Reislerinin 1844 Yılı Öncesi Ödedikleri Hâsılatların Vergisi

“Sene-i sabıkada vergi-yi mahsulattan bir senede vermiş olduğu” başlığı altında yer alan bu vergiyi 56 hanenin ödediği görülmektedir. 40 ve 320 kuruş arasında değişen bu ödemelerin toplamı 9131 kuruştur.¹⁸ Ortalama olarak da Araplarkuyusu 163,5 kuruş vergi ödenmiş bulunmaktadır. 1 hane reisi alil¹⁹, 1 hane reisi ihtiyar olduğundan ve 1 hane reisi hatiplik görevini yürüttüğünden ve 1 hane reisi de Araplarkuyusu Karyesi’ne yeni “hicret ettiği” vergi vermemişlerdir.

Hane Reislerinin Aşar Olarak Verdikleri Ürünlerin Miktarı ve Ödedikleri Aşar Miktarı

Toplamda 531 kile / dolu aşar veren bu karye, değer olarak da 2409 kuruş ödeme yapmaktadır.

Bu ürünlerin birim değerleri ise; şair 3 kuruş, mısır darı 3 kuruş, hinta 6 kuruştur.

Bunun yanında bedelen ödedikleri ise 4260,5 kuruştur.

Ürün Adı	Aşar Ödeyen Hane Sayısı	Ödenen Aşar Değeri (kuruş)	Ürün Miktarı (Dolu / Kile)
Hinta	40	1632	272
Şair	27	453	151
Mısır Darı	30	324	108
Aşar Toplam		2409	531

¹⁸ Defterde bu vergi 9156 kuruş olarak görülmektedir.

¹⁹ Alil: Hasta. İletli.

XIX. Yüzyıl Ortalarında Aydın'da Ova ve Dağ Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı:
Araplarkuyusu ve Danişmend Örneği 15

	Bedelen Ödeyen Hane Sayısı	Bedelen Ödenen Değer (kuruş)	
Bağ	53	1061,5	
Penbe	31	1802,5	
Zeytin	19	164,5	
Harir	16	108,5	
Bostan	14	464	
Kovan	7	31,5	
Penbe ve Bostan	6	345	
Susam	2	64	
Penbe, Bostan, Susam	1	69	
Ortak Penbe	1	120	
Ortak bağ	1	30	
Bedelen Toplam		4260,5	
Genel Toplam		6669,5	

Tablo 1: Araplarkuyusu Karyesi'nde Hane Reislerinin Ödedikleri
Ürünler ve Aşar Miktarları

Tarımsal Alanlar, Elde Edilen Ürünler ve Miktarları

1844-1845 yılları temettuat defterlerini incelediğimiz zaman, ekilen arazi ve ekim dışı arazi hakkında şu bilgileri elde etmekteyiz; ekilen arazi 1123 dönüm olarak görünmekte ve bu araziler 48 hane reisi tarafından işlenmektedir. İşlenen arazi miktarı 4 dönüm ile 94 dönüm arasında değişmektedir. Bu da ortalama köy temelinde 23,3 dönüm yapmaktadır. “Gayr-i Mezru” olarak kullanılan arazi ise 262 dönüm olarak belirtilmiştir. 25 hane reisinin sahibi olduğu belirtilen bu ziraat olunmayan arazi “kendi hayvanı için otlak” olarak kullanılmaktaydı.

Diğer tarımsal üretime bakacak olursak;

Tarımsal Ürünler	Miktar	Hane Sayısı
Üzüm Bağı (Dönüm)	290,5	51
Zeytün eşcarı (sak)	142	23
Arı Kovanı (Adet)	30	8
İncir fidanlığı (Dönüm)	24	6

Ortakçılık

Tarımsal alanlarda hane reisinin kişi veya kişilerle ortak olarak topraklarını işledikleri defterlerden elde ettiğimiz veriler kapsamında anlaşılmaktadır. Bu ortaklık aynı yerleşim yerinde olduğu gibi farklı yerleşim yerlerinde de olmaktadır. Araplarkuyusu’nda yaşayan hane reislerinin Sobice’de 310 sak zeytini ve İneabad Kazası’nda da 100 dönüm tarla ve 29 dönüm incir bahçesi bulunmakta ve bunları ortak olarak işlemektedir.

12 hane reisi ortak olarak işledikleri mezru tarladan 1844 ve 1845 yılları arasında 7299,5 kuruş, 3 hane reisi ortak olarak işledikleri bahçe, bağ ve penbe üretiminden aynı yıllar içinde 1776,5 kuruş hasılat elde etmektedir.

Hayvancılık

Aşağıda verdiğimiz tablodan da anlaşılacağı üzere Araplarkuyusu Karyesi’nde büyükbaş hayvancılık yapılmaktaydı.

Hayvan Cinsi	Miktar (Re's)	Hayvan Sahibi Hane Sayısı
Sağman Kara Sığır	75	41
Kara Sığır Öküzü	67	32
Kara Sığır Döğesi	66	31
Döllü Kısarak	55	8
Merkep	39	38
Gayrı Sağman Camus	35	14
Yük Devesi	29	6
Sağman Camus	19	10
Araba Camusu	14	7
Camus Döğesi	10	8
Kara Sığır	9	2
Bargir	5	3

Tablo 2: Araplarkuyusu Karyesi'nde Büyükbaş Hayvan Varlığı

Karyede 41 hanenin 75 adet sağman karasığır sahibi olduğu bilgisini elde etmekteyiz. Hane sahipleri bunların üzerinden yıllık 3000 kuruş hasılat elde edilmekte ve bu da bir hayvanın ortalama 40 kuruş değerinde olduğunu göstermektedir.

8 hane reisi 19 sağman camus'dan da yıllık 760 kuruş hasılat elde ederken, o yıl içinde birim değeri de 40 kuruş olarak değerlendirilmekte ve ayrıca 6 hane reisi de 29 yük devesini yük ve taşımacılık alanında kullanarak 5200 kuruş hasılat elde etmekteydiler.

Araba camusu ile belirtilen kısım ise karyenin taşımacılık alanında da önemli bir gelir kaynağı oluşturduğunu ve tarım dışında da bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir. 4 hane reisinin 5 adet arabası bulunurken, bundan 851 kuruş hasılat elde etmekteydiler.

Menkul Gelirleri

1 hane reisinin 1 adet asiya bulunmakta ve bundan da yıllık 851 kuruş hasılat elde etmektedir.

Temettu Vergisi

Tüccar ve esnafın yıllık kazanç miktarları tahmin ve takdir edilerek konan temettu vergisinin geçmişi II. Mahmut döneminde ihdas edilen ihtisab resmine dayanmaktadır. Vergi düzeninde yapılan reformlar çerçevesinde sanat, ticaret, serbest meslek ve emek vergileri 1863'de tahrir esasına göre temettü' vergisi adıyla toplanmaya başlamış ve 1926 tarihli Kazanç Vergisi Kanunu'na kadar temettu' vergisi adı altında devam etmiştir.²⁰

Temettuat Vergisi Çeşidi	Temettuat Miktarı (Kuruş)	Temettuat Ödeyen Hane Sayısı
Temettuatından	73721,5	60
Ticaretinden	430	2
Irgadlıktan	6100	19
Bedellikten ücreti	200	1
Dülgerlikten	500	1
	80951,5	

Tablo 3: Araplarkuyusu Karyesi'nde Temettu Miktarları

Bu veriler kapsamında 61 haneye sahip Araplarkuyusu Karyesi toplamda 80951,5²¹ kuruş temettu' vergisi ödemektedir. Yukarıda yer alan tabloda da görüleceği üzere haneler kendi veya başkasıyla yaptıkları farklı ticari ilişkiler sunucunda elde ettikleri gelirin de vergisini ödemektedirler.

Danışmend Karyesi Nüfus ve Demografik Yapısı

Günümüzde Aydın ili Efeler ilçesinin kuzeybatısında bulunan ve kuzey-güney yönlerinde eğimli bir alan üzerinde konumlanan Danışmend Mahallesi, merkez ilçeye 6,9 km uzaklıktadır. Köyün adının Aydın'a yerleşen Oğuz boylarından Danışmendli Aşireti'nden aldığına dair bilgiler olmasının yanı sıra mahallenin girişinde yatırı bulunan Kesikbaş Dede'nin Yunan işgali sırasında başı koltuğunun altında savaşıarak "*danışmayın, vurun artık!*" dediği ve bu sözün zamanla Danışmand'a, daha sonraları da

²⁰ Şahin, 2013, 55.

²¹ Defterde bu vergi 81001,5 kuruş olarak görülmektedir.

Danişmend'e dönüştüğüne dair rivayetler de bulunmaktadır.²² Tarihi geçmişi Fatih dönemi mufassal defterlerine kadar dayanan Danişmend Karyesi XIX. yüzyıl kayıtlarında Aydın Sancağı merkez kazası dağ köylerinden Danişmend Karyesi şeklinde geçmektedir.²³

1841-1842 tarihli nüfus sayımına göre Danişmend Karyesi'nde altı hanede 15 erkek nüfusun kaydı tutulmuştur. Yetişkin erkek nüfus kadar kadın nüfusun da var olduğunu kabul edersek, karyede yaklaşık olarak 30 kişinin yaşadığını söyleyebiliriz. 1844-1845 yılına ait temettuat defterine göre ise yedi haneden oluşan köyde ortalama olarak 35 kişi yaşamaktadır.

Aile, Sülale İsimleri ve Lakapları

1841-1842 nüfus sayımında altı haneden oluşan Danişmend Karyesi'nde Hacı oğlu, Kanad oğlu, Kansız oğlu, Koca oğlu ve Sarı oğlu gibi aile, sülale lakapları kullanılırken şahıs isimleri arasında altı kişinin Mehmed, üç kişinin Hüseyin, ikişer kişinin Ali ve Mustafa, birer kişinin de Ahmed ve Yusuf isimlerini aldığı görülmektedir.

Nüfus sayımından iki yıl sonra yapılan temettuat sayımında yedi haneden oluşan Danişmend Karyesi'nin aile, sülale lakaplarının devam ettiği görülmektedir. Hane reislerinin lakaplarına bakıldığında Ahmed oğlu, Kanad oğlu, Kansız oğlu, Kemerli oğlu, Mehmed oğlu, Salcı oğlu gibi sülale isimleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Hacı gibi dinsel, Koca gibi fiziksel özellikleri gösteren, Yetim gibi akrabalık ilişkilerini gösteren lakaplar da söz konusudur.

5 hane reisinin Mehmed, birer hane reisi de Hüseyin ve Yusuf ismini kullandıkları görülmektedir.

Danişmend Karyesi'nde Tipoloji

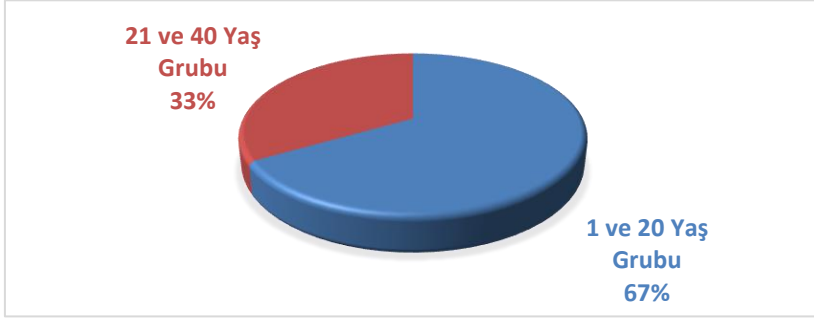
1841-1842 tarihli nüfus sayımında 15 erkek nüfusun yer aldığı Danişmend Karyesi'nde sekiz kişiye ait fiziksel özelliklere yer verilmiştir. Dörder kişi orta ve uzun boylu olarak kaydedilmiştir. İki kişinin köse ve bir kişinin de kara sakallı olduğu Danişmend Karyesi'nde iki kişi sarı bıyıklı ve bir kişi de ter bıyıklı olarak kayda geçmiştir.

²² Koçak, 2017, 8-9.

²³ R. 1307/H.1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnâmesi'ne göre Danişmend Karyesi 34 nüfus ve 10 emakine sahipti. R. 1307/H. 1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnâmesi, s. 494.

Yaş Dağılımı

Genç ve orta yaşlı kategorisinde insanların yaşadığı Danişmend Karyesi'nde yaşlı nüfus barındırmamaktadır. Karyedeki en genç kişi, Hacı oğlu Hüseyin'in iki yaşındaki oğlu Mehmed'dir. Karyenin en yaşlı kişisi ise, aynı zamanda Muhtar-ı Sani görevinde bulunan 40 yaşındaki Sarı oğlu Mehmed'dir.

Grafik 5: Danişmend Karyesi'nde Yaş Dağılımı

Mesleki Yapılanma

İdari ve askeri mesleklerin dışında herhangi bir meslek kaydının tutulmadığı Danişmend Karyesi nüfus defterinde Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sani unvanlı kişilere rastlanılmaktadır. Danişmend Karyesi'nin Muhtar-ı Evvel'i 35 yaşındaki Kanad oğlu Mehmed, Muhtar-ı Sani'si ise 40 yaşındaki Sarı oğlu Mehmed'dir. Ayrıca 6 nolu hanede ve 14 numarada kayıtlı 25 yaşındaki Kansız oğlu Mehmed Redif olarak kayda geçmektedir. Ancak iki yıl sonrasına ait temettuat defterinde ise Danişmend Karyesi'ndeki yedi hane üyesi sanayi ve ticaret grubu içinde yer alan satıcı - tüccar alanına koyabileceğimiz Oduncu olarak kaydedilmiştir. Üretime katılmayanlar grubu içinde yer alan idari alanda hizmet veren alanda yer alan 1 hane reisi Muhtar-ı Evvel olarak yer almakta ve aynı zamanda odunculuk da yapmaktaydı.

1841-1842 Tarihi		1844-1845 Tarihi	
Muhtar-ı Evvel	1	Muhtar-ı Evvel	1
Muhtar-ı Sani	1	Oduncu	7
Redif	1		

Tablo 4: Danişmend Karyesi'nde Mesleki Yapılanma

Hane Reislerinin 1844 Yılı Öncesi Ödedikleri Hâsılatların Vergisi

“Sene-i sabıkada vergi-yi mahsulattan bir senede vermiş olduğu” başlığı altında yer alan bu vergiyi 7 hanenin ödediği görülmektedir. 30 ve 166 kuruş arasında değişen bu ödemelerin toplamı 766 kuruştur. Ortalama olarak da Danişmend Karyesi'nde 86 kuruş vergi ödenmiş bulunmaktadır.

Hane Reislerinin Aşar Olarak Verdikleri Ürünlerin Miktarı ve Ödedikleri Aşar Miktarı

Toplamda 32 kile / dolu aşar veren bu karye, değer olarak da 108,5 kuruş ödeme yapmaktadır.

Bu ürünlerin birim değerleri ise; şa'ır 2,5 kuruş, revgan-ı zeyt 4 kuruştur. Bunun yanında bedelen ödedikleri ise 98 kuruştur.

Ürün Adı	Aşar Ödeyen Hane Sayısı	Ödenen Aşar Değeri (kuruş)	Ürün Miktarı (Dolu / Kile)
Revgan-ı Zeyt	5	76	19
Şa'ır	2	32,5	13
Aşar Toplam		108,5	32
	Bedelen Ödeyen Hane Sayısı	Bedelen Ödenen Değeri (kuruş)	
Yaylalık öşrü	7	82	
Keçi öşrü	1	14	
Ceviz öşrü	1	2	
Bedelen Toplam		98	
Genel Toplam		206,5	

Tablo 5: Danişmend Karyesi'nde Ürünler ve Aşar Miktarı

Tarımsal Alanlar, Elde Edilen Ürünler ve Miktarları

Danişmend Karyesi'nde ekilen arazi ve ekim dışı arazi hakkında 1844-1845 yılları temettuat defterlerinden bilgiler elde etmek mümkündür. Karye dahilinde ekilen arazi 8,5 dönüm olarak görünmekte ve bu araziler 2 hane reisi tarafından işlenmektedir. İşlenen arazi miktarı 3,5 dönüm ile 5 dönüm arasında değişmektedir. Bu da ortalama köy temelinde 4,25 dönüm yapmaktadır.

Diğer tarımsal üretime bakacak olursak;

Tarımsal Ürünler	Miktar	Hane Sayısı
Zeytin eşçarı (sak)	55	5
Hatab koruluğu (dönüm)	7	4
Yaylalık (dönüm)	6	6

Ortakçılık ve Kiracılık

Danişmend Karyesi'nde bir hane reisinin "aherden" diye belirttiği, ancak dönüm verilmediği ve "Kanadoğlu Hacı Mehmed ve Arab Karyesinden Kara Veli oğlu ile ortak ziraat" ettikleri tarladan 1844 yılında 78,5 kuruş ve 1261 yılında da 140 kuruş hâsılat elde ettiği belirtilmektedir.

Hayvancılık

Aşağıda verdiğimiz tablodan da anlaşılacağı üzere Danişmend Karyesi'nde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Bunun yanında merkep ve katır varlığının da olması taşımacılık ile de ilgili bir uğraş içerisinde bulduklarını gösterebilmektedir.

Hayvan Cinsi	Miktar (Re's)	Hayvan Sahibi Hane Sayısı
Merkep	6	6
Sağman İnek	2	2
Öküz çift	2	2
Katır	2	1

Tablo 6: Danişmend Karyesi'nde Büyükbaş Hayvan Varlığı

Karyede 2 hanenin 2 adet sağman inek ve 2 hanenin 2 çift yani 4 adet öküzü bulunmaktaydı. Hane sahipleri sağman ineklerden yıllık olarak 20 kuruş hâsılat elde ederken, 1 hayvan da 10 kuruş hâsılat elde edilmekteydi.

Ürün Adı	Ağnam Vergisi Ödeyen Hane Sayısı	Ödenen Ağnam Vergisi Miktarı	Ağnam Miktarı (Re's)
Rüsumat-ı Keçi	1	175	35
Oğlak	1		25

Tablo 7: Danişmend Karyesi'nde Ağnam Resmi ve Miktarı

Temettu Vergisi

Tüccar ve esnafın yıllık kazanç miktarları tahmin ve takdir edilerek konan temettu vergisinin geçmişi II. Mahmut döneminde ihdas edilen ihtisab resmine dayanmaktadır. Vergi düzeninde yapılan reformlar çerçevesinde sanat, ticaret, serbest meslek ve emek vergileri 1863'te tahrir esasına göre temettu' vergisi adıyla toplanmaya başlamış ve 1926 tarihli Kazanç Vergisi Kanunu'na kadar temettu' vergisi adı altında devam etmiştir.²⁴

Temettuat Vergisi Çeşidi	Temettuat Miktarı (Kuruş)	Temettuat Ödeyen Hane Sayısı
Odunculuktan	3700	7
Malından	2171,5	7
TOPLAM	5871,5	

Tablo 8: Danişmend Karyesi'nde Temettu Vergisi ve Miktarı

Bu veriler kapsamında 7 haneye sahip Danişmend Karyesi toplamda 5871,5²⁵ kuruş temettu vergisi ödemektedir. Yukarıda yer alan tabloda da görüleceği üzere haneler kendi veya başkasıyla yaptıkları farklı ticari ilişkiler sunucunda elde ettikleri gelirin de vergisini ödemektedirler.

SONUÇ

Araplarkuyusu ve Danişmend köylerine ait 1841-1842 tarihli nüfus defteriyle 1844-1845 tarihli temettuat defterlerindeki veriler değerlendirildiğinde köyler arasında gerek demografik gerekse sosyo-ekonomik açıdan farklı özellikler göze çarpmaktadır.

XIX. yüzyıl ortalarında sahip olduğu hane sayısı ile Aydın merkez kazaya bağlı en az nüfuslu köy olma özelliği gösteren Danişmend Karyesi'nde Tanzimat'ın hemen sonrasında yapılan nüfus sayımına göre 6 hanede 15 erkek nüfus kayıtlı iken Araplarkuyusu Karyesi'nde 68 hanede 146 erkek nüfusun kaydı tutulmuştur. Bu köylerde erkek nüfus kadar kadın nüfusunda yaşadığı varsayıldığında Araplarkuyusu Köyü, Danişmend Köyü'nün on katı oranda nüfusa sahiptir. Köylerdeki erkek nüfusun yaş dağılımları incelendiğinde ise Danişmend Köyü'nde nüfusun tamamı genç

²⁴ Şahin, 2013, 55.

²⁵ Defterde bu vergi 5826,5 kuruş olarak görülmektedir.

ve orta yaş olarak değerlendirilebileceğimiz 0-40 yaş kategorisinde yer almaktadır. Bu karşın 1-80 yaş arasında kişilerin yaşadığı Araplararkuyusu'nun büyük çoğunluğu genç olmakla birlikte köyde orta ve yaşlı nüfus da bulunmaktadır. Yetişkin erkek nüfus fiziksel özellikler bakımından karşılaştırıldığında ise Araplararkuyusu'nda daha çok orta ve uzunlu boylu, kıvr ve kara sakallı kara ve ter bıyıklı kişilerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Buna karşın Danişmend Köyü'nde orta ve uzun boylu, köse ve kara sakallı, sarı ve ter bıyıklı kişiler yaşamaktadır. Her iki köyde kullanılan şahıs isimleri arasında, Mehmed, Mustafa, Ali, İbrahim ve Hasan çoğunluğu oluşturmaktadır.

Mesleki yapılanma açısından karşılaştırıldığında ise dağ köylerinden Danişmend Karyesi'nde yaşayan hane reislerinin tamamı odunculuktan geçimini sağlarken Araplararkuyusu Karyesi'nin büyük çoğunluğunda ise erbab-ı ziraat olarak kayıtlı tarıma dayalı meslekler icra edilmektedir. Araplararkuyusu'nda ayrıca tarımsal faaliyetlerin dışında dülgerlik ve duhancı gibi sanayi ve ticaret alanına yönelik az sayıda mesleğe de rastlanmaktadır. Bu durum bizlere, ova köylerinde köy ve tarım ilişkisinin varlığını ve önemini koruduğunu buna karşın dağ köylerinin ev yapımı ve ısınma ile ilgili köy ve şehir yaşamına özel bir katkı sağladığını göstermektedir.

Araplararkuyusu Köyü'nde tarımsal ürün çeşitliği açısından üzüm, zeytin, pamuk ve susam ön plandadır. Araplararkuyusu ve Danişmend köyleri örneğinde de görüldüğü gibi ova ve dağ köylerinde hem hane sayısı, hem de ürün miktarı açısından bağ yani üzüm önemli yer tutarken, aynı zamanda Evliya Çelebi'nin de söylediği gibi *“ovalarından bal, dağlarından yağ akar”* sözüyle ve / veya Herodot'un söylediği üzerinde durulan *“Bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzünün altı ve en güzel iklimin bulunduğu yer”* sözleriyle Aydın merkez köylerinde geleneksel olarak zeytin ve incir geçmişten günümüze varlığını sürdüren karakteristik ürünler olarak yer almaktadır.

Tarımsal üretim ve ormancılığın ön planda olduğu Araplararkuyusu ve Danişmend köylerinde aynı zamanda büyük ve küçükbaş hayvancılıkta yapılmaktaydı. Araplararkuyusu'nda büyük baş hayvancılık ön planda olup daha çok, karasığır, merkep, deve, bargir ve camus yetiştirilmekteydi. Araplararkuyusu'nda camus arabası yani manda ile çekilen arabanın, merkep ve yük devesinin varlığı köy ve dolayısıyla şehir arasında taşımacılık faaliyetinin önemli bir yer tuttuğu sonucunu vermektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

ML.VRD.d. 01978

ML.VRD.d. 01979

NFS.d. 03012

II. Resmi Yayınlar

R. 1307/H. 1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnâmesi

III. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Adıyeke 2000 Nuri Adıyeke, "Temettuat Sayımları ve Bu sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM Dergisi*, Ankara, 2000, Sayı 11, s. 769-823.

Akgündüz ve Öztürk 2002 Ahmet Akgündüz ve Said Öztürk, *Darende Temettuat Defterleri*, Cilt:1, İstanbul Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

Başaran ve Sarıbey Haykıran, 2015 Mehmet Başaran, Aysun Sarıbey Haykıran, "H.1261/M. 1845 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tire'ye Gelen Müslim ve Gayrimüslimlerin Nitelik ve Nicelikleri", *Turkish Studies*, Volume 10/Winter 2015, ss. 149-174.

Çadırcı 1991 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

Efe 2010 Ayla Efe, "Osmanlı Devleti'inde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği", *Tarih Dergisi*, Sayı 49 (2009/1), İstanbul, 2010, ss. 59-89.

Göyünç 1997 Nejat Göyünç, "Hane", *DİA*, c. 15, İstanbul 1997, ss. 552-553.

Güran 1998 Tefik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910", *19. Yüzyılda Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998.

http://orsdemirbalkanilkokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/09/01/714693/icerikler/koyumuzun-tarihcesi_197921.html

Koçak 2017 Fatma Koçak, *Danişment Mahallesi*, Efeler Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın 2017

Kurt, 2019 Yılmaz Kurt, "1831 Yılında Antalya İğdir Kazası Nüfusu", *Antalya Kitabı, Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetlerinin İzleri*, c. 2, Palet Yayınları, Antalya 2019, ss. 86-91.

Kütükoğlu, 1995 Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Bellekten*, Cilt: LIX, Sayı: 225, 1995, ss. 395-418.

Öztürk 2003 Said Öztürk, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 1, Sayı 1, 2003, ss. 287-304.

Şahin 2013 Harun Şahin, “Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü’ Vergisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 37, S. 1, Sivas 2013, ss. 45-57.

EKLER

Ek-1: Araplarkuyusu Karyesi hane reislerinin isimleri, lakaplar ve meslekleri

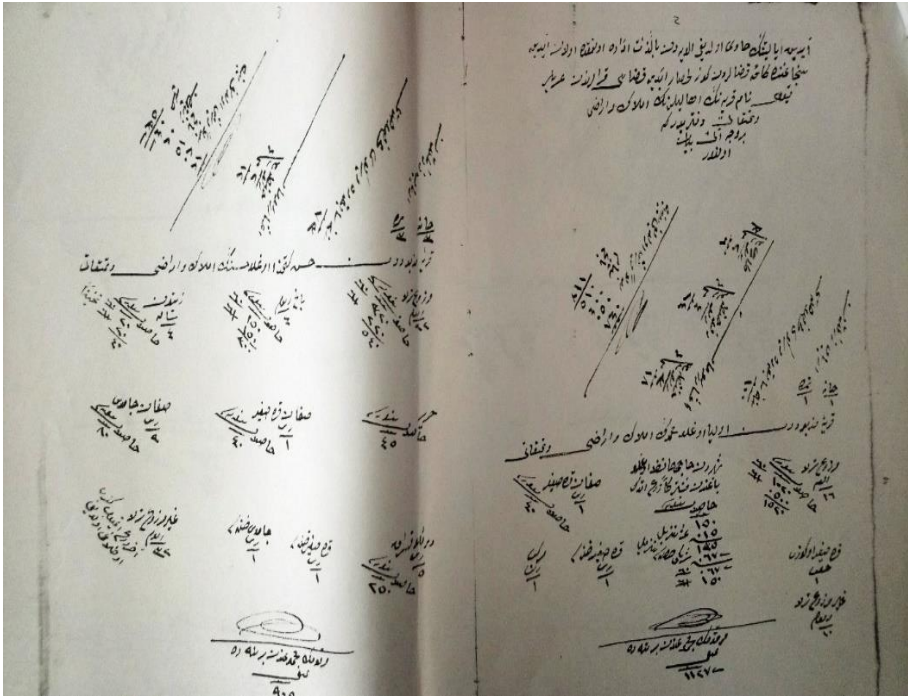
Araplarkuyusu Karyesi	1	1	Evliya oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	2	2	Hatip Osman oğlu		Hatip
Araplarkuyusu Karyesi	3	3	Hasan Kethüda oğlu Hasan		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	4	4	Zuracı oğlu Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	5	5	Şehirli oğlu Balı İbrahim		Irgad
Araplarkuyusu Karyesi	6	6	Kara Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	7	7	Hamal oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	8	8	Manisalı oğlu Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	9	9	Sıra Mehmed oğlu Mahmud		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	10	10	Parmaksız oğlu Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	11	11	Manisalı oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	12	12	Kırmızı oğlu Halil		
Araplarkuyusu Karyesi	13	13	Emir oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	14	14	Şehirli oğlu Sıra Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	15	15	Kölemenci oğlu İsmail		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	16	16	Dağlı Yusuf oğlu		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	17	17	Çakır oğlu Süleyman		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	18	18	Habib oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	19	19	Kasap oğlu Ahmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	20	20	Koca Ali oğlu Hacı Halil		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	21	21	Kanbar oğlu Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	22	22	Koca Mehmed oğlu Ali		Erbab-ı Ziraat

XIX. Yüzyıl Ortalarında Aydın'da Ova ve Dağ Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı:
Araplarkuyusu ve Danişmend Örneği 27

Araplarkuyusu Karyesi	23	23	Hacı Mehmed oğlu Ali		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	24	24	İmam oğlu Osman		Irgad
Araplarkuyusu Karyesi	25	25	Bayram oğlu Yusuf		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	26	26	Derviş Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	27	27	Ezancı oğlu Molla Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	28	28	Mahmud oğlu Ali		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	29	29	... Halil		Dülger esnafı
Araplarkuyusu Karyesi	30	30	Ezancı oğlu Halil		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	31	31	Debbağ oğlu Mehmed		Irgad
Araplarkuyusu Karyesi	32	32	Sökeli oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	33	33	Gümüş oğlu Halil		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	34	34	Hacı Halil oğlu İbrahim		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	35	35	Dağlı oğlu Halil		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	36	36	Çakır oğlu Mustafa		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	37	37	Mesdan oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	38	38	Bayram oğlu İbrahim		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	39	39	Bekir oğlu		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	40	40	Ezancı oğlu Derviş		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	41	41	Beğ oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	42	42	Gavas Ali		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	43	43	Karpuzlulu oğlu Hüseyin		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	44	44	Mesdan oğlu Ali		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	45	45	Koca Mehmed oğlu Hüseyin		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	46	46	Kara Veli		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	47	47	Koca Bıyık oğlu İsmail		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	48	48	Koca Halil oğlu		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	49	49	Hacı Ali oğlu Ahmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	50	50	Kınalı oğlu		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	51	51	Hüseyin Kethüda oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat

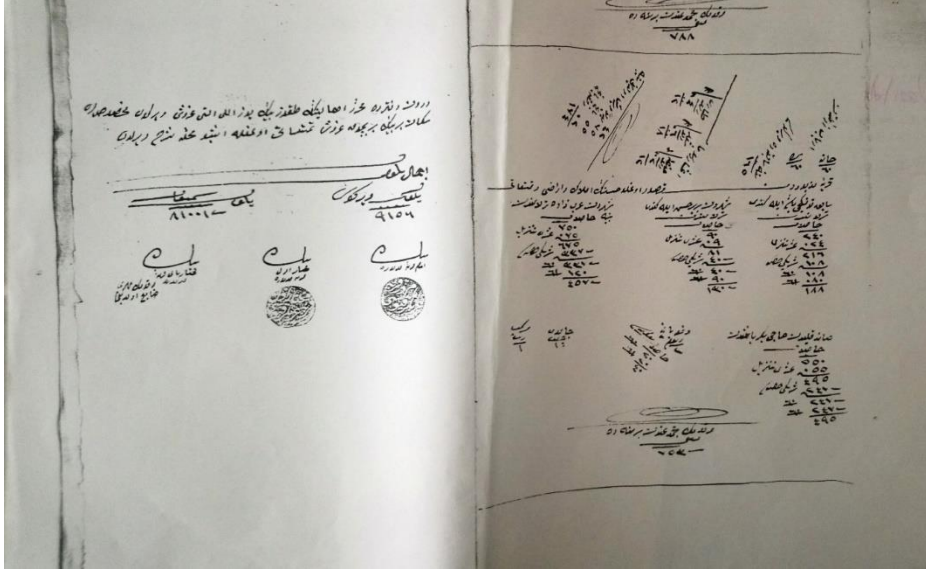
Araplarkuyusu Karyesi	52	52	Bayram oğlu Kadri		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	53	53	Sökeli oğlu Kara Ahmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	54	54	Ataş Süleyman		Erbab-ı Ziraat
			Muhtar Zoraklı Oğlu		
Araplarkuyusu Karyesi	55	55	Molla Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	56	56	Boyacı oğlu Mehmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	57	57	Kara Hasan		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	58	58	Kölemenci oğlu İbrahim		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	59	59	Elmacı oğlu Ahmed		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	60	60	Kusur oğlu Hasan		Erbab-ı Ziraat
Araplarkuyusu Karyesi	61	61	Kadı oğlu Mustafa	Duhancı	Erbab-ı Ziraat

Ek-2

Belge 1: Araplarkuyusu Karyesi Temettuat Defteri İlk Sayfası

XIX. Yüzyıl Ortalarında Aydın'da Ova ve Dağ Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı:
Araplarkuyusu ve Danişmend Örneği 29

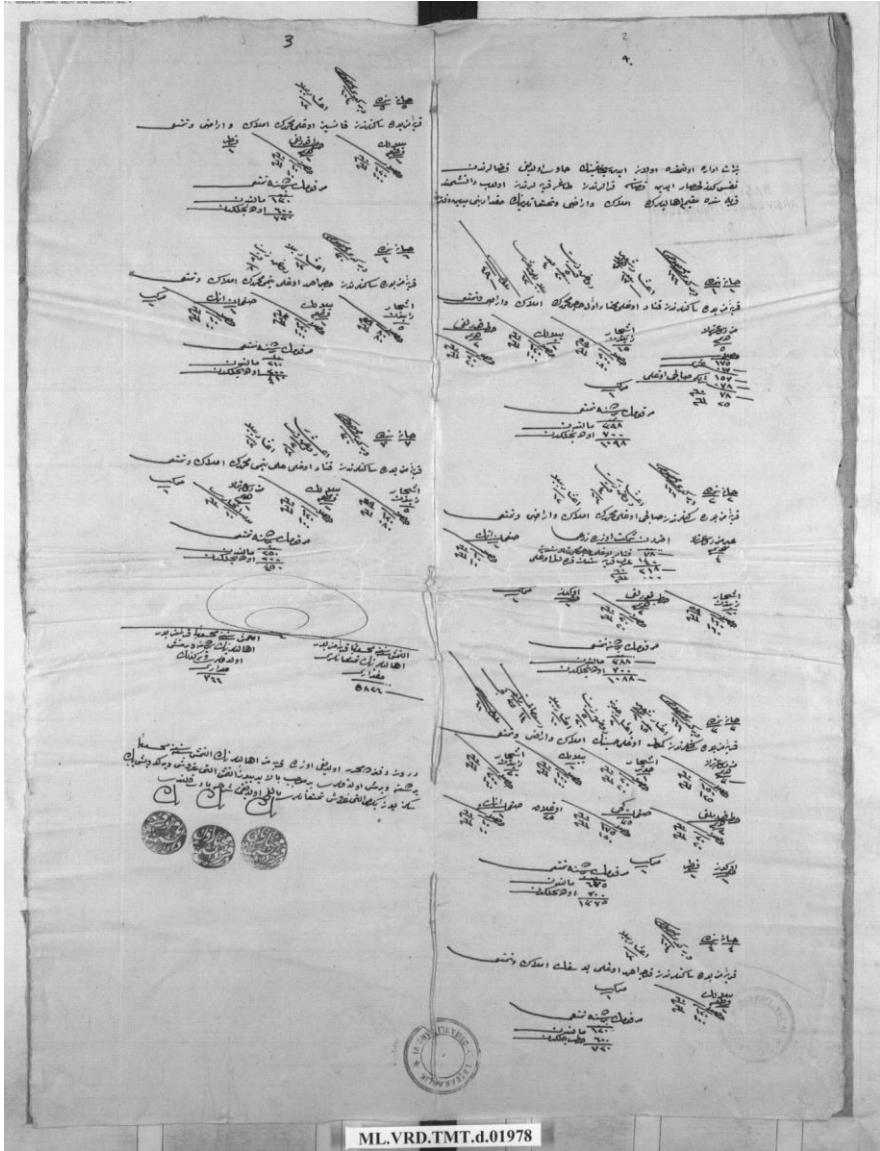

Belge 2: Araplarkuyusu Karyesi Temettuat Defteri Son Sayfası

Ek-3: Danişmend Karyesi hane reislerinin isimleri, lakaplar ve meslekleri

Danişmend Karyesi	1	1		Muhtar-1	
Danişmend Karyesi	1	1	Kanadoğlu Hacı Mehmed	Evvel	Oduncu
Danişmend Karyesi	2	2	Salcıoğlu Mehmed		Oduncu
Danişmend Karyesi	3	3	Kemerlioğlu Hüseyin		Oduncu
Danişmend Karyesi	4	4	Koca Ahmed oğlu Yusuf		Oduncu
Danişmend Karyesi	5	5	Kansız oğlu Mehmed		Oduncu
Danişmend Karyesi	6	6	Hacı Mehmed oğlu yetimi Mehmed		Oduncu
Danişmend Karyesi	7	7	Kanad oğlu Ali yetimi Mehmed		Oduncu

Ek-4

Belge 31: Danışmend Karyesi Temettuat Defteri

XIX. Yüzyıl Ortalarında Aydın'da Ova ve Dağ Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı:
Araplarkuyusu ve Danişmend Örneği 31

Ek-5

149

148

عرب قریبی

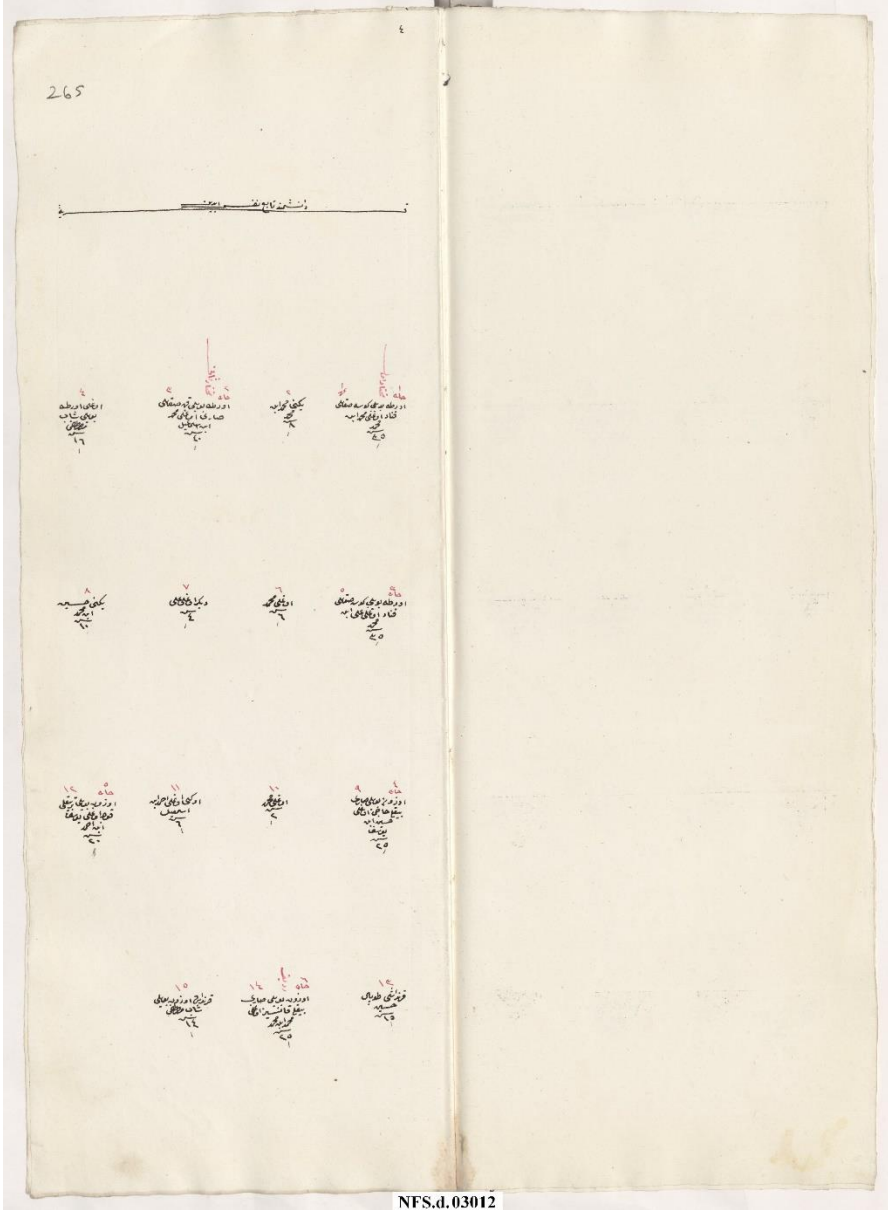
149

148

NFS.d.03012

Belge 4: Araplarkuyusu Karyesi Nüfus Defterinin İlk Sayfası

Ek-6

NFS.d.03012

Belge 5: Danişmend Karyesi Nüfus Defterinin İlk Sayfası

XIX. YÜZYILDA EGE BÖLGESİNDE JANDARMANIN EŞKIYA İLE MÜCADELE SORUNSALI

Okan CÖMERT*

Makale Geliş Tarihi: Ağustos 2019

Makale Kabul Tarihi: Kasım 2019

Öz

Eşkiya veya eşkıyalık teması yıllar boyunca sosyal bilimlerin ana konularından birisi olmuştur. Çeşitli bakış açıları veya farklı yaklaşımlar bu sorunsala yeni tanımlar kazandırmıştır. Eşkıyalık meselesini iç güvenlik perspektifinden tanımlamakta bu yaklaşımlardan bir tanesidir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir iç güvenlik meselesi olarak eşkıyalığın özellikle Ege bölgesinde 19. yüzyılda ön plana çıktığını görmekteyiz. Taşrada bir iç güvenlik kurumu olan Jandarma teşkilatı bu meseleyi bertaraf etmekte büyük bir mücadele vermiştir. Tam bu noktada bu makalenin amacı, Osmanlı Jandarmanının eşkıyalar ile mücadelesine iklim, fiziki coğrafya ve insan faktörleri temel alınarak yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu çerçevede makalede, kısaca 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun genel bir yapısı çizildikten sonra eşkiya ve eşkıyalık terimlerinin tanımları yapılacaktır. Müteakiben Osmanlı Jandarma teşkilatının eşkiya ile mücadelede benimsediği harekât tarzı ışığında bu mücadelenin zorluklarından bahsedilecektir. Sonuç olarak 19. yüzyılda Ege bölgesinde eşkiya çetelerinin neden giderek çoğaldıklarına ve güçlendiklerine yeni bir açıklama getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Eşkiya, Efe, Zeybek, İç Güvenlik, Jandarma, Ege Bölgesi.

IN THE XIXth CENTURY GENDARMERIE'S THE STRUGGLE PROBLEM WITH BANDITIES IN THE AEGEAN REGION

Abstract

The theme of bandits or banditry has been one of the main subjects of social sciences over the years. Various perspectives or different approaches have given new definitions to this problem. One of these approaches is to examine this problem from the internal security perspective. As a matter of internal security within the Ottoman Empire, banditry came to the fore especially in the Aegean region in the 19th century. The Gendarmerie, which is an internal security institution in the provinces, has struggled to overcome this issue. At this point, the aim of this article is to give a new perspective to the struggle of the Ottoman Gendarmerie with bandits based on climate, physical geography and human factors. In this context, after briefly drawing a general structure of the 19th century Ottoman Empire, the definitions of bandit and banditry terms will be made. Subsequently, the difficulties of this struggle will be mentioned in the light of the operation style adopted by the Ottoman Gendarmerie in

* Jandarma Üsteğmen, İletişim: okancomert@gmail.com, Çanakkale.

combating the bandits. As a result, a new explanation will be given as to why bandits gangs have increased and strengthened in the Aegean region in the 19th century.

Keywords: 19th Century, Bandit, Efe, Zeybek, Internal Security, Gendarmerie, Aegean Region

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu da ilk kurulduğu yıllardan itibaren devamlı olarak bir değişim ve gelişim çabası vardı. Belli bir yöntem çerçevesinde devlet geliştirilmeye ve düzenlenmeye çalışıldı. Bu gelişim sürecinde kullanılan yöntemin her zaman en iyisi olduğu düşünülürdü. Ancak savaşlarda yenilgiler başlayıp ülke genel anlamda bir başarısızlık süreci içerisine girmeye başlayınca mevcut kullanılan yöntemler eleştirilmeye başlandı. İlk başlarda özellikle askeri alanda bir eksikliğin olduğu hissedilse de ilerleyen dönemlerde toplumsal, hukuki ve siyasi alanlarda da pek çok eksiğin olduğu fark edildi. Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri 19. yüzyıla gelmeden çok öncesinde ülkenin birtakım yeniliklere ihtiyacının olduğunu farkındaydı. Ancak 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüzyılı olarak hızlı bir değişimin gerekliliğinin en üst noktada hissedildiği yüzyıl olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı kurumları ve toplumunun temelini oluşturan gelenekleri yeni çıkarılan kanun ve nizamlarla köklü değişikliklere uğradı¹.

Avrupa'yı derinden sarsan Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkilerini 19. yüzyılda göstermeye başladı. İmparatorluk, başlangıçta bu devrimleri Avrupa'nın iç meselesi olarak karşıdan izlemekle yetindi. Ancak yıllar geçtikte bu devrimlere karşı tedbir almayan ve adaptasyonunu sağlayamayan Osmanlı İmparatorluğu, kaçınılmaz olarak devrimlerin etkisi altına girdi. Fransız Devriminin sonucu olarak ortaya çıkan ayrılıkçı milli akımlar, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde de görülmeye başladı. İmparatorluğu oluşturan milletler, kendi bağımsızlıklarını elde etmek için tek tek isyan etti. Sanayi Devrimi ile başlayan büyük bir üretim hamlesi, Osmanlı İmparatorluğunun küçük üretim tezgâhlarını yutmaya başladı. Avrupa'nın seri üretimine yetişemeyen Osmanlı sanayisi, Avrupa'ya verilen ekonomik ayrıcalıklarla birlikte bitme noktasına geldi².

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 6. Baskı, Osmanlı Tarihi Dizisi, İstanbul, Şubat 2008, s. 2-3.

² Donald Quataert, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 31-33.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dış politikası ile iç politikası iç içe geçmiş durumdaydı. İmparatorluğun dış politikada izlediği politika doğrudan iç politikasını etkiliyordu. Bu durumun en güzel örneklerini dönemin dominant ülkeleri ile Balkan sorunları üzerinde yaptıkları görüşmeler üzerinde görülmekteydi. İmparatorluğun iç politikası da aynı zamanda dış politika üzerinde belirleyici olabiliyordu. Bu trajik durumun en iyi örneğini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanında gözlemlenebiliyordu. Hem iç hem de dış ilişkilerinde giderek zayıf düşen Osmanlı yönetimi, ülke sınırlarını korumakta büyük zorluklar çekmesinin yanında, iç huzur ve güvenini sağlamak konusunda da yetersiz kalıyordu³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yüzyılda ülkenin iç huzurunu bozan en önemli sorunlardan bir tanesi eşkıyalıktı. Eşkıyalar imparatorluk içerisinde çok tehlikeli bir iç güvenlik problemiydi. Bu problem Osmanlı İmparatorluğunun geniş coğrafyası dikkate alındığında özellikle Balkanlarda ve Ege bölgesinde yoğunlaşıyordu. Eşkıyalar işledikleri hırsızlık, adam kaçırma, kundaklama, cinayet, yol kesme, soygun gibi suçlarla buldukları bölgede iç güvenliği sekteye uğratiyordu. İç güvenliğin sağlanamaması nedeniyle bölgede yaşayan insanlar ya göç ediyorlar ya da buldukları bölgede evlerinden çıkmaya çekiniyorlardı. Bu durum ise bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını derinden etkiliyordu⁴.

Osmanlı İmparatorluğunun kolluk kuvvetleri eşkıya ile mücadelede zayıf kalıyordu. Özellikle önleyici kolluk önlemleri ve yöntemleri hemen hemen hiç yoktu. Önleyici olmanın yanında mevcut eşkıya çeteleri ile mücadelede kullandıkları yöntemlerde tam anlamıyla başarılı değildi. Bu yüzden eşkıyaların neden olduğu iç güvenlik problemleri Osmanlı İmparatorluğu'nda çok üst seviyelere kadar çıkmıştı. Özellikle Ege bölgesi eşkıya çetelerinin fazlasıyla faaliyet gösterdikleri bir alan haline geldi⁵. Ege bölgesinin sosyal, ekonomik, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri eşkıya çetelerinin faaliyet gösterebilmeleri için muazzam olanaklar sağlıyordu⁶. Bu olanaklar eşkıya çetelerine fayda sağlarken onlarla mücadele eden

³ Okan Cömert, "19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Bir İç Güvenlik Meselesi Olarak Eşkıyalık", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2019, s. 7.

⁴ Cihan Özgün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancı Sermayeye Tepki: Aydın Sancağı Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Okulu*, Sayı IV, Yaz 2009, s. 20.

⁵ Okan Cömert 2019, s. 8.

⁶ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ağustos 2003, s. 40.

Jandarma birimlerinin hareket kabiliyetini sınırlıyordu. Bu çerçevede bölgede bulunan Jandarma kuvvetleri iç güvenliği sağlayabilmek için pek çok faktör ile aynı anda mücadele etmesi gerekiyordu.

Eşkya, Efe, Zeybek

Eşkyalık kavramının ne anlama geldiğine baktığımızda özünde işlenmiş bir suçtu barındırır da genel itibarıyla çok farklı oluşumların ve ilişkilerin bir birleşimi olduğunu görürüz. Eşkya terimi efe, zeybek, haydut, levent, sekban gibi isimlerle eş anlamlı olarak kullanılabilirdi gibi yaygın bir şekilde ise yağma ve çapulculuk yapan, asayiş bozan kişiler için de kullanılır. Eşkyalığın kısa bir tanımını yapacak olursak; eşkyalık, zor kullanmak suretiyle münferit ya da gruplar halinde dağlarda ya da meskûn mahalde ev ve çiftlik basma, yağma, soygun, tecavüz ya da yol kesme gibi illegal eylemlerin genel adıdır, diyebiliriz⁷. Ferit Devellioğlu ise eşkyalık terimini bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi kelimeleri ile tanımlamıştır. Devellioğlu'nun sözlüğünde eşkya terimi tekil bir anlamı ifade ederken, şaki kelimesi ise eşkyanın çoğul anlamı olarak kullanılmaktadır⁸. Şaki kelimesi aynı zamanda Şemseddin Sami'nin eseri *Kamus-i Türki*'de de tanımlanmaktadır. Bu eserde bedbaht, bed faal, haylaz, habis, serkeş gibi kelimeler şaki isminin tanımlanmasında kullanılmıştır⁹. Ancak zaman içerisinde ve muhtemelen eşkyaaların en çok kullandıkları suç yöntemlerinden birisi olması nedeniyle eşkya kelimesi, Türkçe'de yol kesen anlamına gelen kâtıu't-tarîk kelimesi ile ifade edilmiştir. Ayrıca kaynaklarda eşkya kelimesi haydut, harâmi anlamına gelen muhârib kelimelerinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır¹⁰.

Tüm bu terim anlamlarının yanında eşkyalığın İslam hukukunda da ayrı bir yeri vardır. İslam hukukunda eşkyalık fiilinin tam olarak gerçekleşebilmesi için Müslüman ülkesinde ve Müslümanlara karşı yapılmış olması gerekmektedir. Bir Müslüman şahsın gayrimüslim bir şahısa ya da gayrimüslim bir şahsın Müslüman bir şahısa işlediği suç nevi ne olursa olsun İslam hukukuna göre eşkyalık olarak

⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun, Mart 2009, s. 147.

⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1978, s. 1170.

⁹ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, İstanbul, 1899, s. 781.

¹⁰ Ali Bardakoğlu, "Eşkya", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul, 2013, s. 463.

tanımlanmamaktadır¹¹. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğunun Müslüman tebaasının gayrimüslim tebaa üzerinde gerçekleştirdiği suçları eşkıyalık olarak tanımlaması tamamıyla İslam hukukuna aykırıdır¹². Eşkyalık, içinde birkaç suçu barındırabilen karma bir eylem olduğundan suçun gerçekleşmesi için fıkıh kurallarının çerçevesini çizdiği suçlardan birinin işlenmiş olması yeterlidir. Bunun için de mala veya şahsa karşı fiilen işlenmiş bir suç bulunmasa bile sadece yol emniyetinin ve kamu düzeninin ihlâl edilmesi dahi tek başına yeterli sayılmaktadır¹³.

Politik açıdan eşkıyalık kelimesinin içeriğine baktığımızda politik bir çerçevesinin olmadığını görürüz. Eşkyalığın politik bir çerçeve kazanması ise chapterizanlık olarak tanımlanmaktadır. Eşkyaçılar içinde bulunduğu toplumdaki koparak farklı bağımsız bir topluluk oluşturamazlar. Onlar sadece içinde yaşadıkları toplumun kriminal parçalarıdır. Sahip oldukları bu kriminal yapı, onların toplumdaki uzak bir yaşam sürmelerine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eşkıyalığı toplumsal düzenin ayrımcılığına ve haksızlığına maruz kalmış ve bu yüzden mevcut düzene karşı çıkan kişilerin hareketi olarak da adlandırabiliriz¹⁴. Osmanlı İmparatorluğunda politik olan isyan hareketleri ile politik olmayan eşkıyalık hareketleri birbirinden ayrılmıştır. Eşkyalık hareketleri yapısı gereği mevcut yönetimi değiştirme amacı asla gütmeyiz. Politik bir amaç çerçevesinde mevcut yönetim şeklini değiştirmeyi amaçlayan ve bu amaç için mevcut yönetime karşı silahlı mukavemette bulunma hareketine 'bağy' denilmektedir¹⁵.

Eşkya terimini tanımladıktan sonra mutlaka efe ve zeybek kavramlarının da tanımlanması gerekmektedir. Çünkü eşkıyalık ve efelik kavramı birbiri ile örtüştüğünü gözlemlemekteyiz. Hatta tamamı ile benzer

¹¹ Ali Bardakoğlu 2013, ss. 466-469

¹² BOA, Y.PRK.DH., 1-90, H- 12.12.1302. Bu belge içerisinde İngiliz vatandaşı olan gayrimüslim Mösyö Şarno İzmir civarından eşkya çeteleri tarafından kaçırıldığı ve adı geçen şahsın serbest bırakılması için pederinden sekiz bin lira fidye istendiğinden bahsedilmektedir. Belge de önemli olan nokta Müslüman olan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gayrimüslim bir kişiye karşı suç işleyen Müslüman bir kişi veya kişiler eşkya olarak belirtilmektedir.

¹³ Ali Bardakoğlu 2013, s. 467.

¹⁴ Bünyamin Bezi, "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkyaçılar, Chapterizanlar ve Teröristler", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No:7, 2005, s. 100.

¹⁵ Ali Şafak, "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 2013, s. 451.

olan bir hareket tarzının iki farklı ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tanımlamalara baktığımızda eşkıya kelimesinin negatif bir anlamda kullanıldığı ve efelik kelimesinin ise mevcut harekete pozitif bir nitelik kazandırma yönünde kullanıldığı görülmektedir. Efe sözlük anlamı ile Kamus-i Türki adlı eserde, 'Efendilikten muhaffef (kısaltılmış), Aydın bölgesinin ileri gelen zeybekleri¹⁶ tarafından ağa makamındaki zeybeklere verilmektedir' diye bir açıklama yapılmıştır¹⁷. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi zeybeklik, bir ast konumu nitelendirirken, efe kavramı ise lider pozisyonunda olan bir kişiyi bize anlatmaktadır.

Zeybek kelimesinin kökeni ve anlamı konusunda pek çok araştırmacı pek çok tanım ve görüş ortaya koymuştur. Ancak bu görüşlerin pek çoğuna baktığımızda bazı kelimelerin anlamlarına dayanarak zeybek kelimesinin kökenine varmaya yönelik zoraki yorumlanmalar olduğunu görürüz. Bu yorumlamalar içerisinde en ayakları yere basanlarından bir tanesi Ethem Oruç tarafından yapılmaktadır. Oruç'a göre Zeybek kelimesinin kökeni Anadolu'da halen daha yaygın kullanılmakta olan "Zağmak" kelimesinden gelmektedir. Zağmak, kaçmak, koşmak, seğirtmek anlamında Denizli, Çal, Sarayköy, Aydın, Buharkent, Manisa, Alaşehir yörelerinde bulunan insanlar tarafından kullanılmaktadır. Zağmak kelimesindeki -mak fiilden isim yapım ekini çıkardığımızda ve zağ kelimesine -bek ya da -bak şahıs ekini getirdiğimizde oluşan zağbek veya zağbak kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu kelime ise sürekli kaçan, belli bir mevkiye uzun süreli kalmayan, gerektiğinde saldırıya geçen ya da kendini savunma amacıyla yer değiştiren kişi anlamına gelmektedir. Zeybeklik kültüründe bulunan dağlarda yaşamak, yeri geldiğinde kaçmak yeri geldiğinde de saldırıya geçmek, asla bir yerde uzun süreli kalmamak gibi hareket tarzları, zeybek kelimesinin zaybak ya da zaybek sözcüğünden geldiğini söyleyebilmek için mantıklı bir zemin oluşturmaktadır¹⁸.

Görünüşe göre efe kelimesinin kökeni hakkında da kesin bir kanıya varmak oldukça zor. Ancak kelime kökeninin büyük bir olasılıkla Türkçe olduğu düşünülmektedir. Çünkü efe kelimesine benzer pek çok sözcük halen daha Anadolu'nun derinliklerinde kullanılmaktadır. Bunlara birkaç

¹⁶ "Zeybek kelimesini sözlükler, Batı Anadolu'da özellikle dağlık yerlerde yaşayan, iyi savaşçı, asayiş ve yolların muhafazasından sorumlu ücretli askerler olarak tanımlanmaktadır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabri Yetkin 2003, s. 53.

¹⁷ Şemsettin Sami 1899, s. 139.

¹⁸ Etem Oruç, *Atçalı Kel ve Yağdereli Sinanoğlu Efe*, Berfin Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2013, ss. 66-67.

örnek vermek istersek, aba, ağa, apa, ape, ebe, ede, eke, eme, gibi kelimeler karşımıza çıkmaktadır¹⁹.

Bu kelimelerin hepsinin anlamına baktığımızda ithaf edilen kişi ya da nesneye büyüklük ve değer katma çabasının olduğu görülmektedir. Efe sözcüğü de yukarıda sayılan diğer kelimeler gibi iki sesli bir sessiz harften oluşmaktadır ve nitelendirdiği şahısa önem verme amacı bulunmaktadır. Hem zeybek hem de efe kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında kesin bir yargıya varılamamasının en önemli nedenlerinden bir tanesi, isyan kültürünün bir parçası olan efelik ve zeybeklik kültürünün tarihçesinin köklü olmasıdır. İlk efenin, ilk zeybeğin ne zaman isyan ettiği ve mevcut düzene ne zaman başkaldırdığı bilinmemesinden dolayı bu kelimelerin anlam içerikleri ve kökenleri hakkında da kesin ortak bir noktaya varılamayacağı düşüncesindeyim.

Jandarma'nın Eşkiya ile Mücadelesinde Harekât Tarzı

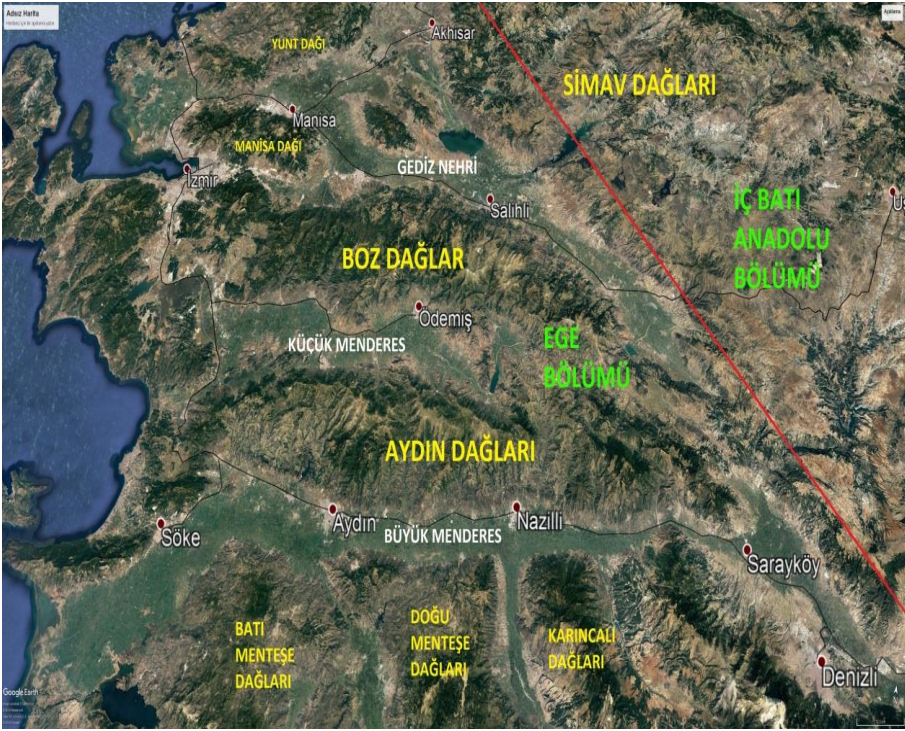
Eşkiya ile mücadele oldukça zorlu bir süreçti. Eşkiya çetelerinin ne zaman, nerede, ne yapacakları tam olarak kestirilemiyordu. Böyle bir durumda eşkiya çetelerini engellemek, takip etmek ve yakalamak kolluk kuvvetlerini oldukça zorluyordu. Bu zorlu süreç içerisinde görev yapılan bölgenin huzur ve refahını sağlayabilmek kolluk kuvvetlerinin aynı zamanda başarısının bir ölçütüydü. Bunun bilincinde olan Jandarma birlikleri eşkiya ile mücadelede tüm benliğini ortaya koyuyordu. Bu mücadele içerisinde görevini layığı ile yapmaya çalışan Jandarma kuvvetleri birtakım yöntemler geliştiriyordu. Bu yöntemleri belirlerken ve geliştirirken sadece eşkiya çeteleri bir etken olmamış aynı zamanda Ege bölgesinin coğrafi yapısı, iklim özellikleri, demografik yapısı gibi pek çok faktör de etkili olmuştu²⁰.

Ege bölgesinin iklim ve coğrafi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda eşkiya çetelerinin burada yoğunlaşmasına elverişli olduğu görülmektedir. Bu özellikler diğer taraftan Ege bölgesinin iç güvenliğini sağlamaya çalışan Jandarma kuvvetlerine karşı büyük engel olduğu görülür. Jandarma kuvvetlerinin eşkiya ile mücadelesinde bölgede bulunan dağlar kıyıya dik uzanmaktadır ve bu durum iklim yapısına doğrudan etki etmektedir. Ege denizinden gelen ılıman ve nemli hava iç

¹⁹ Ali Haydar Avcı, *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, Barış Kitap, 2. Baskı, Ankara, 2012, s. 68.

²⁰ Okan Cömert 2019, s. 134.

kesimlerde uzak noktalara kadar ulaşabilmektedir. İç bölgelere kadar ulaşabilen bu ılıman iklim yapısı Ege dağlarının insan yaşamı için elverişli hale gelmesini sağlamaktadır. Şu nokta çok önemlidir ki, eşkıyalar çeteleri de en nihayetinde insanlardan oluşmaktaydı ve bu insanların dağlarda hayatlarını sürdürebilmek bir takım temel ihtiyaçları vardı. Dağlarda bulunan elverişli iklim yapısı eşkıya çetelerinin dağlardaki konforunu doğrudan etkilemekteydi ve dağlardaki kalış sürelerini artmasını sağlamaktaydı²¹.

Görsel 1'de²² de görüldüğü üzere Ege bölgesinin bu coğrafi yapısı aynı zamanda tarımsal üretimini de doğrudan etkilemekteydi. Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes nehirlerinin oluşturduğu verimli alüvyon ovalar düzenli bir tarımsal üretimin oluşmasına olanak sağlıyordu²³. Bu

²¹ Sabri Yetkin 2003, s. 40.

²² Okan Cömert 2019, s. 135.

²³ Besim Darkot, Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1995, ss. 7.

tarımsal üretim ise bölgede düzenli ekonomik bir yapının oluşmasını ve tarımsal ticaretin bu bölgede yoğunlaşmasını sağlıyordu. Tarımsal gelişim ile üretilen ürünler, kolaylıkla Ege kıyılarına ve Anadolu'nun iç bölgelerinde bulunan pazarlara ulaştırılabiliyordu. Doğal olarak oluşan bu ticaret yolu eşkıya çetelerini bu bölgeye doğru çekiyordu. Çünkü eşkıya çetelerinin varlığını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynaklar bu yol üzerinden geçen ticaret kervanlarından rahatlıkla elde edilebiliyordu²⁴.

Eşkya çetelerinin bu bölgede yoğunlaşması bölgede iç güvenliği sağlamak ile görevli bulunan Jandarma kuvvetlerine büyük görev yükliyordu. Başlangıçta bu görevden başarı ile çıkabilmek için Jandarma kuvvetleri genel olarak Jandarma subaylarının harp okulunda öğrendikleri nizami harp tekniklerini kullandılar. Ancak bu tarz bir hareket eşkıya çeteleri ile mücadelede yetersiz kalıyordu. Böyle zorlu bir arazi yapısında eşkıya çeteleri ile mücadele etmek için Jandarma birlikleri farklı bir harekât tarzı uygulama zorunluluğunu hissettiler. Eşkya çeteleri ile büyük mücadeleler sonrası edinilen tecrübeler Jandarma kuvvetlerini gayri nizami harp tekniklerini öğrenmeye ve uygulamaya itmişti²⁵.

²⁴ Bünyamin Bezci 2005, s. 101.

²⁵ Osmanlı ordusunun uyguladığı gayri nizami harp teknikleri konusunda Enver Paşa'nın Balkanlarda eşkıya çeteleri ile mücadelelerinin de yer aldığı anılarının işlendiği, Halil Erdoğan Cengiz, **Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2019 isimli eser incelenebilir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunda gayri nizami harp üzerine sistemli bir şekilde inceleyen Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizamî Harp Doktrini**, Hazırlayan: Ali Güneş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016 isimli eser bu alanda oldukça önemli bir yayındır. 1909 yılına ait bir baskısı ele geçirilen ve bir Osmanlı subayı olan Ömer Fevzi Bey'in kaleme aldığı Muhafaza-i Asayişe Me'mur Zabitanın Vezaifi: Usul-i Takib-i Eşkya ve Çete Muharebeleri oldukça dikkat çekici bir çalışmadır. Bu tarihe kadar birçok ayrılıkçı hareketle ve eşkıya çeteleri ile mücadele eden Osmanlı subaylarından sadece birisi olan Ömer Fevzi Bey, edindiği tecrübeleri kaleme almaya karar vermiştir. 1909 sonrası dönemde Osmanlı askeri okullarında ders kitabı olarak okutulan bu eser içeriği itibariyle oldukça kapsamlıydı. Bu eserde muharebe sahasının analizi, istihbarat araçları ile haber elemanları, eşkıya çeşitleri ve bunlarla mücadele yöntemleri, eşkıya ile mücadele eden subaylarda bulunması gereken dayanıklılık ve sabır, eşkıya çeteleri ile mücadele edilirken kullanılması gereken taktik ve teknikler, çıkarılacak devriyeler ve keşif/gözetleme postaları, mola verildiğinde birliğin nasıl hareket etmesi gerektiği, işgal edilecek olan geçici üs bölgeleri, birliklerin gece ve gündüz yürüyüş usulleri, eşkıya takibinde arama teknikleri, tesadüf harbi, pusu çeşitleri ve pusuya karşı koyma esasları, meskun mahalde muharebe, teslim olanların muharebe sahasından çıkarılmaları, eşkıya ile mücadelede topçu ve süvari birliklerinin kullanılması gibi pek çok konu ayrıntılı

Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyıl başlarına kadar savaş alanlarında edindiği gayri nizami harp tecrübelerini bir talimname ışığında diğer kuşaklara aktarılamamıştı. Balkanlar ve Ege coğrafyasında Osmanlı kolluk birimlerinin ve ordusunun eşkiya çeteleri ile mücadele ederken öğrendikleri gayri nizami harp teknikleri belli bir doktrin etrafında birleştirilemedi. Ancak dönemin askeri okullarında bu harp tekniğine karşı savaş alanlarındaki ihtiyaçtan kaynaklanan ayrı bir ilgi vardı. Örneğin, Erkan-ı Harbiye Mektebinde öğrenci iken Mustafa Kemal Atatürk'e gayri nizami harp üzerine bir ödev verilmişti. Bu durum bize gayri nizami harbin askeri okullarda bilinmesi gerekliliğinin dönemin kurmay subayları tarafından farkında olduğunu göstermektedir²⁶.

Gayri nizami harp penceresinden Osmanlı İmparatorluğu'nun Jandarma kuvvetlerinin Ege bölgesindeki eşkiyalar ile mücadelesine baktığımızda bir takım aydınlatıcı fikirler karşımıza çıkmaktadır. Eşkiya çeteleri ile nizami harp teknikleri mücadele etmenin zorluklarının farkında olan Jandarma kuvvetleri, muharebe alanında öğrendiği gayri nizami harp tekniklerini eşkiya çeteleri ile mücadelede kullanıyordu. Jandarma kuvvetlerinin uyguladıkları sızma harekâtı, pusu atma, keşif/gözetleme, haber elemanı ve kılavuz kullanma, istihbarata karşı koyma, istihbarat krokileri çıkarma, eşkiya işbirlikçilerini tespit etme, meskûn mahalde muharebe gibi pek çok eşkiya ile mücadele teknikleri gayri nizami harbin bir unsuruydu²⁷.

19. yüzyılda Ege bölgesinde Jandarma kuvvetlerinin eşkiya ile mücadelede gayri nizami harp tekniklerini en çok uyguladıkları bölgenin Aydın dağları olduğu tahmin edilebilir. Görsel 2'de²⁸ üç boyutlu olarak göstermeye çalışıldığı gibi Aydın dağları oldukça engebeli, kayalık, yer yer ormanlık alanların olduğu ve bol miktarda dere yatağına sahip bir arazi yapısı mevcuttur. Coğrafi oluşumların binlerce hatta milyonlarca yıl içerisinde meydana geldikleri düşünüldüğünde muhtemelen yüz yıl öncesinde de eşkiya çeteleri Aydın dağlarında aynı coğrafi yapı üzerinde

olarak işlenmiştir. Çeşitli krokilerle de desteklenen eser, subaylar tarafından anlaşılması için en kolay halini almıştır.

²⁶ Ömer Fevzi Bey 2016, ss. 23-35.

²⁷ Ömer Fevzi Bey 2016, s. 44.

²⁸ Okan Cömert 2019, s. 144.

hayatlarını

sürdürüyorlardı.

Arazi yapısını eşkıya çetelerinin yaşam alanları çerçevesinde incelediğimizde, ormanlık alanlar ve mağara oluşumları eşkıyalar için uygun sığınaklar olacağı düşünülebilir²⁹. Ormanlık alanlar aynı zamanda eşkıya çeteleri için büyük bir gizlenme alanı haline de gelmekteydi. Eşkıya çeteleri ormanlık alanların büyük bitki örtüsü tabakasını gizleme amacıyla kullanarak istedikleri hedefe görünmeden varabilirlerdi. Dönemin Jandarma kuvvetleri buldukları yerden ancak yatay açıda gözetleme yapabiliyorlardı. Önlerine çıkan her doğal örtü eşkıyaların tespitinde kolluk kuvvetlerinin işini zorlaştırıyordu.

Jandarma kuvvetleri buna benzer bir sorunu dere yatakları içerisinden eşkıya çetelerini tespit etmekte de yaşıyor olabilir. Dere yatakları oluşumları itibarıyla dağlarda yüksek zemin ile daha alçak zemin arasında doğal bir yol görevi görür. Dönemin dağ yolları teknolojisinin çok gelişmiş olmadığı düşünüldüğünde dağları tırmanırken ve dağlardan inerken bu kurumuş dere yataklarını kullanmak oldukça mantıklı gözükmektedir. Dere yataklarından hareket eden eşkıya çeteleri, yatak kenarlarında bulunan doğal yükseltileri kullanarak etraftan görünümünü minimize ediyor olmalıydı. Bu durum ise sadece yatay açıdan bakma şansları olan takip kollularının eşkıya çetelerini tespit etmesini oldukça güçleştiriyordu.

Jandarma subayları harp okulunda aldıkları eğitim çerçevesinde arazinin muharebeyi ne ölçüde etkileyebileceğini öngörebiliyorlardı. Bu yüzden çok iyi bir harita eğitimi alıyorlardı³⁰. Aldıkları bu harita eğitimi sayesinde eşkıya çeteleri ile karşılaşılacak muhtemel muharebe sahalarının krokilerini çıkarıyorlardı³¹. Kolluk kuvvetleri Ege dağları gibi zorlu bir

²⁹ BOA, DH.ŞFR., 649-25, R- 22.10.1335. Bu belge içerisinde Sökeli Kapdan Aleko'nun Sisam Deniz'inde teşkilatlandığı dört bin Rum eşkıyanın Kuşadası ve Antalya sahiline çıkacakları haber alındığından Aydın ve havalisince tedabir-i lazıme ittihaz kılındığına ve hatta bu kuvvetle alakadar olan bir Rum çetesinin Milas ile Söke arasındaki Foça Ormanı'nda görülmesiyle takip müfrezelerinin çıkarıldığından bahsetmektedir. Görüldüğü üzere ormanlık alanlar eşkıya çeteleri için yaşam alanları olabilmektedir.

³⁰ İsmail Hakkı Demircioğlu, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, "Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s.93.

³¹ Ege bölgesinde Jandarma kuvvetlerinin kullandıkları bu krokilere arşiv gizliliği nedeniyle ulaşılamasa da, Jandarma subaylarının harp okulunda aldıkları harita eğitimi gereği olarak bu bilgilerini muharebe hazırlık aşamasında kullandıkları öngörüülebilir. Bir Osmanlı subayı olan Enver Paşa'nın Balkanlar kendi elleri ile çizdiği krokiler, bu

arazide hareket etmeden önce mutlaka eşkiya çetelerinin muhtemel bulunabilecekleri noktaları bu krokilere işlemeliydi. Eşkiyaların kullanabileceği yollar, köprüler, su kaynakları, mandıralar, göçer dinlenme noktaları, meskûn mahaller mutlaka bilinmeli ve haritada anlaşılır şekilde gösterilmeliydi.

Ancak mevcut bu krokilerin bir olumsuz noktaları vardı: Hazırlanan krokiler iki boyutlu bir görsel araçtı. Krokiler iki boyutlu olması nedeniyle arazi yapısını tam olarak yansıtmıyordu. Jandarma kuvvetleri istenilen hedefe ulaşabilmek için kullanacakları yolları, köprüleri, araziye mutlaka önceden değerlendirmeliydi. Muhtemel muharebe alanını değerlendirebilmek için mutlaka araziye yakından görmek gerekiyordu. Bu durum ise bölgeyi iyi tanıyan ve tecrübeli Jandarma personelinin eşkiya takibinde mutlaka görevlendirmesi zorunluluğunu doğuruyordu³².

Tecrübeli olmayan ve bölgeyi tam olarak bilmeyen Jandarma personelinin çalıştığı bölgelerde saha kılavuzlarının kullanılması büyük önemli bir süreçti. Faaliyet gösterilecek arazide bulunan yolların ve köprülerin gidiş ve gelişlere uygun olup olmadığı, arazinin tahdit ettiği noktalarda bulunun uygun geçiş güzergahları, doğal engeller, içilebilir su kaynakları ve diğer eşkiya takibinde Jandarma kuvvetlerinin harekât kabiliyetini etkileyebilecek unsurlar ancak bölgeyi çok iyi tanıyan kılavuzlar sayesinde öğrenilebilirdi. Bu çerçevede Ege bölgesinde eşkiya takibinde Jandarma kuvvetlerine yardımcı olması için sıklıkla kılavuzlar görevlendiriliyordu³³.

Jandarma kuvvetlerinin eşkiya takibinde kılavuzları kullanma yöntemleri üzerine mevcut arazi yapısı da göz önünde bulundurulup düşünüldüğünde iki farklı kılavuz kullanma durumu ön görülmektedir. Bunlardan ilki, takip kollarının eşkiya çetesini sabit bir noktada olmasını beklendikleri durumdur. İkincisi ise eşkiya çetesinin arazi üzerinde nerede olduğu bilinmeden geniş bir arazi kesiminde arandığı durumdur. Birinci durumda, kolluk kuvvetleri muhbirleri vasıtası ile el ettikleri bilgiler

eğitim seviyesinin ne düzeyde yüksek olduğunun bir göstergesi olabilir. Enver Paşa'nın çizdiği krokilerin görselleri için, Halil Erdoğan Cengiz 2019, ss. 114-115'e bakınız.

³² BOA, YEE..KP., 40-3903, H- 29.12.1341. Bu belge içerisinde Saruhan sancağı civarında bulunan eşkiya hareketliliğinin artışı ehil olmayan güvenlik birimleri amiri nedeniyle gerçekleştiğine vurgu yapılmaktadır.

³³ BOA, BEO, 3483-261173, H- 10.01.1327. Bu belgede Aydın vilayeti çevresinde eşkiyaları etkisiz hale getirmekle görevli kolluk birimlerine yardımcı olmaları için görevlendirilen kılavuzlara verilecek mükâfatlardan bahsedilmektedir.

ışığında eşkıyaları etkisiz hale getirmek için belli bir yerde yakalama operasyonu düzenlemek istemekteydi. Bu yer belli bir meskûn mahalde ev, ahır, dam vb. olabileceği gibi belli bir arazi kesiminde sığınak, mağara da olabilirdi. Kolluk kuvvetleri böyle belli bir operasyonda hedefe ulaşırken sessiz, kimseye görünmeden, kestirme yollar kullanarak ve hedefe en hızlı şekilde ulaşmak zorundaydı. Bu hareket kabiliyetini ancak bölgeyi çok iyi bilen kılavuzlar sayesinde yapabiliyordu. Ayrıca istenilen mevkiye varıldıktan sonra hedefin bulunması ve teyit edilmesi ancak bölge kılavuzları marifeti ile sağlanabilirdi. İkinci durumda ise kolluk kuvvetleri eşkıyanın tam olarak yerini bilememekte ve geniş bir arazi kesimi üzerinde aramaktaydı. Böyle bir durumda arama yapılan arazinin fiziki yapısının çok iyi bilinmesi gerekiyordu. Bu bilgiler çerçevesinde eşkıyanın geniş arazi kesiminde bulunabileceği yerler tahmin edilerek bu bölgelere pusu kurulması marifeti ile eşkıyaların yakalanmasına çalışılıyor olmalıydı.

Jandarma kuvvetleri için Ege dağları üzerinde eşkıya çetelerinin buldukları yerlerin tam olarak nerede bulduklarını bilmek hayati önem taşıyordu. Eşkıya çetelerinin barındıkları alanları nokta istihbarat ile bilmek ve kolluk kuvvetlerini bu bilgi çerçevesinde sevk ve idare etmek, eşkıya çeteleri karşısında başarılı olmanın önemli gerekliliklerinden bir tanesiydi. Kolluk kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu bu bilginin kaynaklarından bir tanesi muhbirlerdi. Jandarma kuvvetlerinin kullandıkları muhbirler genel olarak yerel halktan olup, gizli olarak kolluk kuvvetlerine eşkıya çeteleri hakkında bilgi getiriyorlardı. Çoğunlukla eşkıya çetelerinden zarar görmüş olan ailelerin fertlerinden olan bu kişilerin devamlı olarak eşkıyalar hakkında elde ettikleri bilgileri Jandarma birimlerine aktarması çok önemliydi. Bu bilgi akışını düzenli olarak sağlayabilmek ve bölgede bulunan diğer insanları da Jandarma'ya eşkıyalar hakkında bilgi vermeye teşvik etmek için zaman zaman para ödülleri verilebiliyordu³⁴.

Muhbirlere para ödülü verilmesi yöntemi eşkıya çeteleri hakkında bilgi almak için sıklıkla kullanılan eski bir yöntemdi. Bu yöntem ile muhbirlerin sayısı artırılıp, harcadıkları emeklerin ekonomik bir karşılığının olduğu diğer bölge halkına gösterilmek istenmişti. Yöntemin ne kadar başarılı olduğu tartışma götürülebilir. Çünkü muhbirlerin verdikleri bilgiler çerçevesinde eşkıya ile mücadele eden Jandarma birlikleri, bölge

³⁴ BOA, MV, 124-15, H- 03.01.1327. 25 Ocak 1909 tarihli bir belgede eşkıya ile mücadelede İzmir'e gönderilen iki tabur kuvvetindeki takip koluna bilgi sağlaması ve eşkıya çetelerinin daha rahat bulunabilmesi için görevlendirilen muhbirlere nakdi ödül verilmesi teklif edilmiştir.

bazında başarısız olursa ve eşkıyaları yakalayamazsa bu durum muhbir için hiç iyi olmazdı. Taşrada eşkıya çeteleri kendilerini ihbar eden kişiyi kolaylıkla öğrenebilirdi. Hemen ardından ise muhbiri ve onun ailesini ölümcül şekilde cezalandırabilirdi³⁵.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda dış ilişkilerinde yaşadığı buhranlı süreç içerisinde iç politikasında da çok derin yaralar aldı. Eşkıyalar ve onların meydana getirdikleri iç güvenlik meseleleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yüzyılda en temel iç problem konu başlıklarından birisi oldu. Tam bu noktada Jandarma teşkilatı bu temel problem ile mücadele etmek ve problemi etkisiz hale getirilmek için büyük bir sorumluluğu üzerinde buldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yeni kurulmuş bu iç güvenlik kurumu, eşkıya çeteleri ile mücadelede tecrübeye dayanan yeni yöntemler geliştirmiş ve bunu başarı ile Ege bölgesinin zorlu arazi yapısında başarı ile uygulamaya çalışmıştır. Ancak eşkıya çetelerinin faaliyet gösterdikleri arazi yapısını çok iyi tanınması, bölge halkı üzerinde büyük bir nüfuza sahip olmaları, bölge halkının bir kısmının destek vermesi, bölgede görev yapan Jandarma personelin tecrübe eksikliği, takip kollarının zorlu arazi yapısında yetersiz donanım ile görev yapmak zorunda kalması, insan istihbaratının eşkıyalar hakkında tek bilgi alma kaynağı olması gibi nedenler Jandarma kuvvetlerinin eşkıya çeteleri ile mücadelesini ciddi seviyede zorlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

BOA, Y..PRK.DH., 1-90, H- 12.12.1302.

BOA, DH.ŞFR., 649-25, R- 22.10.1335.

BOA, YEE..KP., 40-3903, H- 29.12.1341.

BOA, BEO, 3483-261173, H- 10.01.1327.

BOA, DH.EUM., 23-24, H- 25.12.1335.

³⁵ BOA, DH.EUM., 23-24, H- 25.12.1335. Bu belgede eşkıya çeteleri kendilerini ihbar ettiklerini öğrendikleri Cabir isimli kişiden intikam almak için annesi Esmâ Hanım'ı öldürdüklerinden bahsetmektedir.

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Avcı, Ali Haydar, *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, Barış Kitap, 2. Baskı, Ankara, 2012.
- Bardakoğlu, Ali, "Eşkîya", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul, 2013.
- Bey, Ömer Fevzi, *Osmanlı Gayrinizamî Harp Doktrini*, Hazırlayan: Ali Güneş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bezci, Bünyamin, "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkîyalar, Chapterizanlar ve Teröristler", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No:7, 2005.
- Cengiz, Halil Erdoğan, *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2019.
- Cömert, Okan, "19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Bir İç Güvenlik Meselesi Olarak Eşkîyalık", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2019.
- Darkot, Besim, Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1995.
- Demircioğlu, İsmail Hakkı, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, "Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1978.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkîya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun, Mart 2009.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 6. Baskı, Osmanlı Tarihi Dizisi, İstanbul, Şubat 2008.
- Oruç, Ethem, *Atçalı Kel ve Yağdereli Sinanoğlu Efe*, Berfin Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2013.
- Özgün, Cihan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancı Sermayeye Tepki: Aydın Sancağı Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Okulu*, Sayı IV, Yaz 2009.
- _____ "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Kuvvetlerinin Eşkîya ve Çeteleri Takip Etme Yöntemleri", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.
- Quataert, Donald, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Sami, Şemseddin, *Kamus-i Türki*, İstanbul, 1899.

Şafak, Ali, "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 2013.

Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkiyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ağustos 2003.

İZMİR FUTBOLUNDA BİRLİK BERABERLİK GÜNLERİ: MUHTELİT TAKIMLAR*

Fehim KURULOĞLU**

Makale Geliş Tarihi: Ağustos 2019

Makale Kabul Tarihi: Kasım 2019

Öz

İzmir’de kurulan spor kulüpleri arasındaki rekabet tüm Türkiye’de bilinen bir gerçektir ve Karşıyaka-Göztepe, Göztepe-Altay, Altay-Karşıyaka maçları birçok spor otoritesince en çok bilinen derbi mücadeleleri arasında gösterilmektedir. Söz konusu kulüpler arasında günümüzdeki bu rekabet, kuruldukları ilk yıllardaki tutum ve mücadeleleri karşılaştırıldığında taban tabana bir zıtlık göstermekteydi. Karşıyaka Mümaresi-i Bedeniye Kulübü ve Altay Gençlik Kulübü’nün kuruluş amaçlarına bakıldığında bu durum net bir şekilde görülebilir. Her iki kulübün kuruluş gayesi şehirdeki Türk gençlerinin sıhhatli ve idmanlı olmalarını sağlamakla birlikte İzmir’de daha etkili ve güçlü konumda olan gayrimüslim takımlara karşı mücadele etmektir. Bu kapsamda Türk takımları birbirleri aralarında maçlar yapmalarının yanı sıra kurdukları muhtelit takımlar vasıtasıyla güç birliği yaparak gerek yabancı takımlar gerekse İstanbul takımlarına karşı çeşitli müsabakalar düzenlediler.

Bu çalışmada İzmir karmalarının İngiliz Takımı, İstanbul kulüpleri, Levski, Temeşvar ve El İttihad takımlarına karşı yaptıkları futbol maçları değerlendirilerek, takımların nasıl ve hangi oyunlarından oluşturulduğu, maçlarda alınan sonuçlar bağlamında İzmir futbolunun yabancı takımlar ve İstanbul takımlarına karşı o günkü durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: XX. Yüzyıl, İzmir, Futbol, Muhtelit Takımlar.

UNITY AND SOLIDARITY DAYS OF IZMIR FOOTBALL CLUBS: MIXED FOOTBALL TEAMS

Abstract

The competition among Izmir football clubs is a well known reality in Turkish football community. Karsiyaka-Goztepe, Goztepe-Altay, Altay-Karsiyaka football games are shown as one of the most though matches in Turkey by sport authorities. The contrast between foundation period of these clubs and today is very marked. During foundation period especially Altay and Karsiyaka struggled together against non-muslim teams in Izmir such as Greek, Armenian, Levantine. The main purpose of these clubs to keep healthy and well-trained the Turkish youth and also defeat other

* Bu çalışma 15 Şubat 2018 tarihinde TSYD İzmir Şubesi’nin Yaşar Üniversitesi’nde düzenlediği “İzmir Spor Tarihi Kongresi”nde sözlü olarak sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

**Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. fehim.kuruloglu@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7024-5423>

teams. To doing that sometimes Turkish clubs joint their forces against other clubs. After the National Struggle the roles changed and rivalry between these clubs were transformed.

Izmir football clubs occasionaly founded a mixed team in the name of "İzmir Muhteliti". The football board of the city choose the best players from each teams and that team played against British team, Istanbul teams, Levski from Bulgaria, Temeşvar from Romania and El-İttihad from Egypt. This article discusses below questions: How these games organized? How much succeeded Izmir teams during these games? What was the main parameters to found a mixed team?

Key Words: XX. Century, İzmir, Football, Mixed Teams.

GİRİŞ

Bilindiği üzere İzmir modern sporların Osmanlı Devleti'ne girdiği önemli merkezlerden biridir. Sportif faaliyetler konusunda birçok ilkin yaşandığı bu şehir Türk futbol tarihi açısından da ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.¹ Futbolun Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk oynandığı yerlerden biri olan İzmir, XX. yüzyılın başlarında önceki asra kıyasla ekonomik ve kültürel gelişim alanlarında biraz geriye düşse de geçmişten aldığı güç, gelenekleri ve sahip olduğu renkli etnik ve dini yapı sebebiyle Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerindendi.

Bilhassa İstanbul'da hızlı bir şekilde gelişim gösteren futbol, 1912 yılında Karşıyaka Kulübü ve ardından 1914 yılında kurulacak olan Altay Kulübü ile İzmirli Türkler için artık bambaşka anlamlar ifade etmeye başlayacaktı. Bu tarihlere kadar İzmir'deki spor sahalarında yalnızca Rum, Ermeni, İngiliz ve İtalyanların kurmuş oldukları takımların sözü geçerken, Türkler saha kenarında seyirci olmakla yetinmekteydiler.² XX. yüzyıl başlarında İzmir'deki en etkili takımlar arasında; Pelops, Panionios, Apollon, İskos, Karavokiri, Midilli, Vanderers, Apetyan, Scholl, Evangelidis, Amerikan Koleji Takımı ve Garibaldi yer almaktaydı.

Bu dönemde ülkedeki futbol organizasyonu mahalli turnuvalar şeklinde organize edilmekteydi. İstanbul ve İzmir futbol maçlarının yoğun ilgiyle takip edildiği, takım sayısının lig kurmaya yetecek kadar fazla olduğu başlıca iki futbol şehriydi ve bu iki şehir arasında futbolda geçmişi 1890'lara dayanan bir rekabetin var olduğu bilinmektedir. Bu rekabet XX. yüzyılda da sürmüş ve iki şehir takımları dönem dönem özel turnuvalar,

¹ Hasan Mert, **Geçmişten Günümüze Sosyal Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova**, İzmir 2008, s.225.

² Cemal Ahmed, "İzmir Şampiyonu Karşıyaka Kulübü'nün Mazisi", **Spor Âlemi**, 25.10.1926, S.241, s.4.

organizasyonlar, şenlikler kapsamında karşı karşıya gelmiş idi. Kulüplerin kendi adlarına yaptıkları müsabakalar haricinde iki şehrin karma takımları da bu mücadelelerde yerini almıştır.

Bu tarz organizasyonlardan başka bilhassa Cumhuriyetin ilanı sonrası gerek İstanbul'a gerek İzmir'e gelen yabancı ülke futbol takımlarının özel müsabakalar yaptıkları görülmektedir. Dönemin basını bu maçlara birer milli maç havasında yaklaşmıştır. Karşılaşmalara atfedilen önem o kadar artmıştır ki dönemin futbol federasyonu diyebileceğimiz "*İdman Cemiyeti İttifakı*" kulüplere gönderdiği yazıda "*milli hüviyete*" sahip muhtelit takımların oluşturulmasını zorunlu tutmuştur. Bu uyarının altında, 1923 yılında İstanbul'a gelen Macar ve Çek takımlarının Galatasaray, Fenerbahçe ve Altınordu takımları ve bunlardan oluşan muhtelit takımlara karşı elde ettiği farklı sonuçlar yatmaktadır.³

Muhtelit yani karma takım oluşturma geleneği yukarıda ifade edildiği gibi İstanbul-İzmir rekabetinin ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. İzmir muhteliti ile Moda FC arasında 27 Aralık 1897 tarihinde oynanan karşılaşma aynı zamanda şehirler arası ilk deplasman maçı olarak kabul edilmektedir. Öte yandan iki muhtelit takımın arasındaki ilk deplasman müsabakası da 22 Aralık 1922 de Adana muhtelitinin Mersin muhteliti ile karşılaşmak üzere Mersin'e yaptığı seyahat olarak kabul edilmektedir.⁴ Karma takım oluşturma düşüncesinin çıkış noktası şehirlerin kendilerini spor sahalarında en güçlü kadrolarla temsil etme ihtiyacından doğmuştur. İstanbul ve İzmir gibi futbol kulüplerinin fazla olduğu şehirlerde bu tür kadroların oluşturulması mütaka teşkilatları tarafından organize edilmekteydi. Ancak konu kadro tercihlerine geldiğinde, günümüzde Milli Takım kadroları ne kadar tartışmalıysa o dönemde de benzer tartışmaların yapıldığı görülebilmektedir.

³ Mehmet Ali Gökaçtı, **Bizim İçin Oyna**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.97.

⁴ Mehmet Yüce, **İdmanlı Ruhlar Futbol Tarihimizin Klasik Devreleri 1923-1952**, İletişim Yayınları İstanbul 2015, s.53.Yüce yaptığı araştırmada 1897-1913 yılları arasında İzmir muhtelitlerinin İstanbul muhtelitleri ve kulüplerine karşı 19 maç yaptığını ve bunlardan skorları tespit edilebilen 12 maçın 8'ini İzmir muhtelitin'in kazandığını belirtmektedir. Bkz. Yüce, **a.g.e.**, s.61-62. Burada ifade edilmesi gereken husus bu dönemdeki muhtelit kadrolar gayrimüslim sporculardan oluşmasıdır ki söz konusu periyotta Türk sporcuların örgütlenme ve oyunu öğrenme noktasında emekleme çağında oldukları söylenebilir.

Muhtelit Nasıl Kurulacak?

İzmir muhtelitin nasıl oluşturulacağı konusunda çeşitli fikirler ortaya atıldı. En yaygın uygulama İzmir Futbol Heyet-i Müttehidesi'nin (İzmir Futbol Heyeti Birliği) İzmir muhtelinde oynayacak oyuncuları tespit etmesi usulü olmuştur. Örneğin heyet, Temeşvar takımı ile oynanacak müsabaka için 27 oyuncu seçmiş ve lig maçlarını erteleyerek takımın bir an evvel hazırlıklara başlaması talimatını vermişti. Seçilen futbolcular kırmızı ve beyaz olmak üzere iki takıma ayrılarak antrenmanlarını maç gününe kadar bu şekilde sürdürmüşlerdir.⁵

Yine bir başka örnekte, 1925 yılında İzmir'e gelecek Süleymaniye-Beykoz muhtelit takımına karşı çıkarılacak İzmir Muhtelit kadrosunun tespitinin nasıl yapıldığını Cemal Ahmed Bey Anadolu Gazetesi'ndeki köşesinde şöyle anlatmıştır: *"Futbol Heyeti'nin istifası dolayısıyla muhtelit takım teşkili mesuliyetini bittabi hiç kimse üzerine alamazdı. Fakat alelacele iş görmeye alışan bizler buna da çare bulduk. Dün Karşıyaka'ya her kulüpten birer murahhas davet edildi. Gelen altı kulüp murahhasları bu meseleyi hallettiler."*⁶

Muhtelit tespiti için ilginç öneriler de gelmekteydi. Kısa bir süre yayın hayatında kalan İzmir İdman Mecmuası İzmir muhtelitin tespiti için mini bir anket düzenlenmesini önermekteydi. Bu ankete İzmir'deki futbol kulüplerinin birinci takımlarında oynayan oyuncuların katılmaları istenerek yapılan listelerin gazete yazıhanesine iletilmesi ve ortaya çıkan sonuç üzerinden kadro tartışmalarının yapılması önerilmişti.⁷

Kulüpcülük Tartışmaları

Muhtelit takımların kurulmasında en çok karşılaşılan problemlerden biri kulüpcülük zihniyeti idi. Her kulüp bu tür organizasyonlarda daha fazla sporcu ile temsil edilmek ister. Dolayısıyla kadroların oluşturulması esnasında yöneticilerin ve hatta müsabakalar esnasında futbolcuların kulüpcülük zihniyetiyle hareket ederek şehri temsil edecek takıma zarar verebildikleri görülebilmektedir. Bunun İzmir özelinde ilk örneğini İzmir muhtelitin Garibaldi ile oynadığı hazırlık karşılaşmasında görmek mümkündür.⁸ İstanbul muhtelitiyle karşılaşmadan evvel gücünü denemek

⁵ "Bugünkü Maçlar", **Anadolu**, 22 Kânunusani 1926.

⁶ "İzmir Muhteliti Teşekkül Etti", **Anadolu**, 21 Nisan 1925.

⁷ **İzmir İdman Mecmuası**, 1 Mayıs 1340, S.1, s.6. Bu dergi yalnızca bir sayı çıkabilmiştir.

⁸ "Bugünkü Maçlar", **Anadolu**, 05 Mart 1926.

isteyen İzmir karması Garibaldi-İngiliz muhteliti karşısında beklenen oyununu oynayamamasına rağmen 3-2 galip gelmişti. Müsabakada oyuncular arasındaki ahenksizliği ve anlaşmazlığı net bir şekilde gören Gol Mecmuası muhabiri sonucu kulüpçülük ihtiraslarına bağlamıştı: *“Altaylılık, Karşıyakalılık, Altınordululuk bir dereceye kadar dâhili müsabakalarda bütün heyecanla devam etsin, ya fakat İzmir’i temsil edecek bir muhtelitte yalnız İzmir gençliği olmalı ve bu düşünce ile hareket edilmelidir.”*⁹

Kulüpçülükle ilgili bir diğer tartışma da Mısır şampiyonu El İttihad takımının İzmir seyahatinde yaşandı. Bu maça çıkacak muhteliti tespit etmek üzere Altay ve Karşıyaka karmasına karşı Altınordu takımı arasında bir müsabaka düzenlendi ve maçı Altay-Karşıyaka muhteliti 4-1 kazandı.¹⁰ Bu maçtan bir süre sonra Altaylı ve Karşıyakalı sporcuların maça çıkmayacağı yönünde haberler basına yansımaya başladı. Anadolu Gazetesi bu menfi haberler üzerine yayınladığı bir makalede *“İzmir sporculuğunun, İzmir gençliğinin ve İzmir’in şerefi için”* kulüpçülük zihniyetinden sıyrılmalarını ve her iki tarafın da fedakârlıkta bulunması gerektiğini belirtmişti. ¹¹ Kadro anlaşmazlığından çıkan bu tartışmalar El İttihad takımıyla iki farklı kadronun iki maç yapması ile nihayete erdi.¹²

1926 senesinde Cumhuriyet Gazetesi’nin ortaya koyduğu bir kupa için İstanbul muhtelitiyle karşılaşacak olan İzmir muhtelitinin kadro tercihiyle ilgili tartışmalar bu sefer de yedek kaleci götürülmemesinden çıktı. Bu tercih de kulüpçülük yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır: *“Futbol heyetinin çok mühim olan bu noktayı ihmali bir kısım azasının maalesef İzmir şerefi namına değil, kendi kulüpleri namına hareketlerinden münbaistir ve onların kıymeti hakkında bir fikir verebilir.”*¹³

Kulüpler arasındaki anlaşmazlıklar futbolcu seçimden başka hasılatın paylaşılmasında da kendisini göstermiştir. Fenerbahçe’nin 1925 yılındaki İzmir seyahatinde ise anlaşmazlığın temelinde hâsılatın paylaşılması vardı. Fenerbahçe Karşıyaka, Altınordu, Altay ve İzmir muhteliti ile 4 maç yapmak

⁹ Ahmed Said, “Muhtelit Takımın Muvaffakiyetsizliği”, **Gol Mecmuası**, 10 Mart 1926, S.19, s.10. Muhtelit takım şu isimlerden oluşmaktaydı: Fehmi, Malik, Burhan, Alaaddin, Hamid, Danyal, Feyzi, Şevki, Nevzad, Halil, Nadir, Vahab, İsmail Hakkı, Zeki Beyler. **Anadolu**, 04 Mart 1926.

¹⁰ “Cuma Günkü Futbol Müsabakaları”, **Anadolu**, 05 Eylül 1926.

¹¹ “Sporcularımız Anlaşmalıdır”, **Anadolu**, 23 Eylül 1926.

¹² “Misafir Kardeşlerimiz Altay-Karşıyaka Muhteliti İle Karşılaşıyor”, **Anadolu**, 24 Eylül 1926.

¹³ “Bugünkü Maç”, **Anadolu**, 15 Teşrinisani 1926.

üzere İzmir'e geliyordu. Maçların organizasyonunu yapan Karşıyaka Kulübü, Altay'ın 4 maçın toplam hasılatının %25'ini istemesi nedeniyle anlaşmazlık yaşadıklarını, bu anlaşmazlığın sürmesi halinde Altay yerine başka bir takımın turnuvaya dâhil edileceğini ve bu haliyle Altaylı sporcuların İzmir muhtelitinde yer alamayacağını duyurdu.¹⁴ Ancak korkulan olmadı ve anlaşmazlık Belediye Başkanı Aziz Bey ile Halk Fırkası Mutemedi Doktor Sadettin Bey'in araya girmesiyle çözümlendi. Altaylılar hâsılattan pay istemediklerini ve istenmesi halinde muhtelit takıma oyuncu göndereceklerini beyan ederek meselenin kapandığını ilan etti.¹⁵

Mütareke Dönemi Dayanışmasına Bir Örnek: İzmir İdmanyurdu ve Karşıyaka Muhteliti

Türklerin futbol sahalarında kendilerini göstermeye başlamaları sonrası yukarıda adı geçen takımlarla yapmış oldukları maçlar çoğu zaman sıradan bir futbol maçının üstünde anlamlar taşıyordu.¹⁶ Şehirde egemen olmak isteyen etnik grup ya da dini cemaatlerin temsilcisi olma hüviyeti taşıyan takımların mücadelesi, bir bakıma bu grupların siyasi mücadelelerin futbol sahalarına yansımaysıydı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir Türklüğünün futbol sahalarındaki en güçlü takımı olan Altay'ın İttihad ve Terakki yöneticileri ve Türk Ocaklarından aldığı destek savaş sonrası döneme olumsuz olarak yansımıştı. Mütareke döneminde bu iki grupla bağlantısı olan tüm kişi ve kurumlar gibi Altay takımı da zor günler yaşadı. Kulübün kurucuları olan Mustafa Necati ve Vasıf Çınar'ın Yunan işgali sonrası şehri terk etmesi, kulübün hamilerinden Vali Rahmi Bey'in de görev süresinin 13 Ekim 1917 tarihinde son bulması ve Türk Ocağı'nın faaliyetlerinin durdurulması Altaylı sporcuları oldukça zor durumda bıraktı. Süreli yayınlar üzerinde yapılan araştırmalar Altay'ın 1919 yılı sonuna kadar faaliyetlerini takip etmemizi sağlarken 1920 yılından sonra uzun bir süre kulübün adına rastlanılamamıştır. Bu süre

¹⁴ "Fenerbahçe-İzmir", **Anadolu**, 6 Mart 1925.

¹⁵ "Altaylılar Fenerbahçe İle Karşılaşacak mı?", **Sada-yı Hak**, 16 Mart 1925.

¹⁶ Aşağıda bulacağınız basına yansıyan ifadeler bu maçlara nasıl bir önem atfedildiğinin küçük bir örneğidir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Altay'ın Karşıyaka Rum Kulübünü yendiği maç Köylü Gazetesinde şu ifadelerle duyuruldu: "Şimdiye kadar sair milletler tarafından spor hususunda daima ihmal edilen Türklüğün gücünü bu kadar parlak muvaffakiyetlerle âleme ispat eden Altay Kulübü ile cidden iftihar edebiliriz." **Köylü**, 9 Kânunuevvel 1330; yine Altay'ın Amerikan Koleji takımını 2-0 yenmesi sonrası Ahenk Gazetesi haberi okuyucularına şu sözlerle verdi: "Şimdiye kadar Türklüğün şeref ve milliyesini daima yükselten Altaylılar bu defa da sifıra karşı iki gol ile kati bir galibiyet elde etmiştir." **Ahenk**, 30 Kânunusani 1330.

zarfında İzmir'deki futbol sahalarında yeni bir takımın vücuda geldiği görülmektedir. Bu kulüp İzmir İdman Yurdu'dur.

Spor Âlemi Dergisinin İzmir'le ilgili verdiği havadislerden İzmir'deki futbol ligine Türk takımlarının alınmadığı gibi, İzmir'i temsil eden hiçbir karmaya Türk oyuncuların dâhil edilmediğini öğrenmekteyiz. Bu şartlar altında ayakta kalan tek Türk takımı olan Karşıyaka Terbiye-yi Bedeniyye Yurdu ile maçlar yapan İdman Yurdu takımı sadece İngiliz takımı ve limana uğrayan İtalyan Boeriyo gemisi mürettebatı ile karşılaşabilmiştir. İdman Yurdunun İngiliz takımına karşı 7-0 kaybettiği bir mücadele sonrası İzmir muhteliti olarak İngilizlerin karşısına dikilen Türk takımı da 3-0 yenilmiştir. Bu maçın rövanşında ise yine İngiliz takımı 4-2 galip gelmesini bildi.¹⁷

İdman Yurdu kadrosunda şu isimler yer almaktaydı: Kırsakal Muzaffer, Suphi, Mustafa Balöz, Zım Zım Osman, Mamako Saim (Seymener), Hoca Mehmet, Sakızlı Neşet, Muammer, Mazlum, Hafız, Mümtaz, Sivrisinek Baha, Dede Kenan, İmanım Cemal, Bacak Mithat, Kolokir Hüseyin, Hasan Yanık ve Adnan.

Olimpiyat Elemeleri

1924 Olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapacak olan Paris'e gidecek Türk milli takımının seçimi için öncelikle spor mıntıklarından kendi içlerinden en iyi sporcuları seçerek Eskişehir'de yapılacak seçmelere göndermeleri istendi ve 1924 yılı Mart ayı içerisinde İzmir'de yapılan seçmelerde İzmir'i temsil edecek kadro şu isimlerden oluşturuldu: Vahi, Necati, Kenan (KSK Gençlerbirliği), Alaaddin, Hüsameddin, Feyzi, Hüseyin, Ziya, Suphi, Neşet (Altınordu), Burhaneddin, Danyal, Bahaddin, Hamid, Malik, Şevki, Mithat (Altay).¹⁸

Eskişehir'deki İstanbul karması ile karşılaşan İzmir karması maçta 1-0 öne geçmesine rağmen ilk yarının ve ikinci yarının sonlarında yediği gollerle maçı 3-1 kaybetti¹⁹. Bu sonuca rağmen Türk milli takımı antrenörü Billy Hunter Altay'dan Hamid, Burhan ve Altınordu'dan Ziya beyleri milli takım kadrosuna dahil ederek İzmirli futbolcuların başarısını tasdiklemiş oldu.²⁰

¹⁷ **Spor Âlemi**, 08 Nisan 1920, S.12, s.164.

¹⁸ "Son Müsabaka", **Sada-yı Hak**, 13 Mart 1924.

¹⁹ **Türkiye İdman Mecmuası**, 3 Nisan 1340, S.41, s.150-151.

²⁰ "Eskişehir'de İzmir Sporcuları", **Sada-yı Hak**, 27 Mart 1924.

Muhacirler Yararına Turnuva: Altay/Karşıyaka Muhteliti - Altınordu/İdman Yurdu Muhteliti

Muhtelit takımların bir başka karşılaşması Altay ve Karşıyaka Gençlerbirliği muhtelitine karşı İdman Yurdu ve Altınordu karmasının 1924 yılının ilk günlerinde karşı karşıya geldikleri ve İzmir'deki muhacirler yararına düzenlenen müsabakadır.

Bilindiği üzere İzmir şehrinin demografik yapısı hem Büyük Savaş, hem de Milli Mücadele sonrası büyük değişimler yaşadı. Sulhun ilanı sonrası İzmir çevre illerden ve Yunanistan'la mübadele sonrası gelen muhacirlerden oluşan yeni bir nüfusa ev sahipliği yapmaya başladı. Muhacirlerin yeni yurtlarına yerleşmeleri kolay olmamakla birlikte savaş sonrası şartları altında oldukça ciddi sıkıntılar yaşadıkları bilinmektedir. Bu bağlamda İzmir'deki spor kulüpleri bugünkü ifadeyle sosyal sorumluluk projesi diyebileceğimiz bir şekilde muhacirler yararına bir spor bayramı düzenlediler.²¹

Etkinlikler kapsamında yapılan bayrak yarışını Altınordu takımı birincilikle tamamlarken, bisiklet yarışında da Altaylı Muzaffer Bey galip geldi. Hilal Terbiye-i Bedeniye Kulübü ile önceki adı Yeşil Yuva Kulübü olan yeni adıyla Karşıyaka İdman Ocağı arasında oynanan müsabakada İdman Ocaklılar 2-0 galip geldiler ve ortaya konan kupayı kazandılar. Şenliğin bir başka etkinliğinde Altınordulu gençlerle Bahriyeliler halat yarışında karşı karşıya geldiler ve bu mücadeleden Bahriyeliler galip çıktı. Daha sonra İzmir Erkek Lisesi trampetçileri önde, arkalarında Altay, Altınordu, İdman Yurdu, İdman Ocağı, Hilal, Karşıyaka Gençlerbirliği sporcuları ve onları da takiben İzmir Lisesi izcileri resmigeçit düzenleyerek seyircileri selamladılar.

Spor bayramının merakla beklenen müsabakası muhtelit takımlar arasındaydı. Hakem Said Bey'in idare ettiği müsabakanın ilk yarısı golsüz sona erdi. İkinci yarının başlarında Altay muhteliti baskısını arttırarak Said Bey'in golüyle 1-0 öne geçti. Altınordulu Hüseyin Bey'in golü maça dengeyi getirirse de bu golden birkaç dakika sonra Ziya Bey'in attığı gol ile Şifa Eczanesi'nin ortaya koyduğu kupayı kazanan 2-1'lik skorla İdman Yurdu-Altınordu karması oldu. Bu maçın bir diğer önemi de Altay'ın bir yıldan uzun süren namağlup unvanının sona ermiş olmasıdır. Takımlar maça aşağıdaki 11'lerle çıkmıştır:

²¹ "Spor Müsabakalarının Neticeleri", **Sada-yı Hak**, 6 Kânunusani 1924; **Spor Âlemi**, 13 Kânunusani 1339 (1924), S.121-9 (Nüsha-i Mahsusa), s.39.

İdman Yurdu-Altınordu: Edip(AO), Alaaddin(AO), Neşet(İY), Hüsameddin(AO), Feyzi(AO), Suphi(İY), Ziya(İY), Hüseyin(AO), Mazlum(İY), Zeki(İY), Şevki(İY).

Altay-Karşıyaka Gençlerbirliği: Kenan(KSK), Burhan(A), Hasan(A), Vahi(KSK), Hamid(A), Danyal(A), Müfid(KSK), Necati(KSK), Said(KSK), Kenan(A), Refet(KSK).²²

Fenerbahçeliler İzmir'de

1925 yılında İstanbul'un en güçlü takımı olarak kabul edilen Fenerbahçe takımı Karşıyakalı gençlerin girişimleriyle Mart ayında İzmir'e davet edildiler. Dört maç yapmak üzere İzmir'e gelecek olan Sarı-Lacivertli takım Karşıyaka, Altınordu, Altay ve nihayetinde de İzmir muhteliti ile karşılaşacaktı. Organizasyon öncesi yukarıda da ifade edilen Altay Kulübü ile Karşıyaka Kulübü arasında hasılat nedeniyle tartışma yaşanması tatsızlık yarattı.²³ Ancak hadisenin tatlıya bağlanması ile müsabakalar sorunsuz bir şekilde icra edildi.²⁴

İzmir şampiyonu Altay ile 25 Mart'ta, Muhtelit-Fenerbahçe maçının ise 27 Mart'ta öğleden sonra Punta Stadyumu'nda yapılması kararlaştırıldı. Maçların giriş ücreti olarak birinci sınıfta 1 Lira, tribünlerde 50 kuruş ve ale'l-ıtlak duhuliyeye (Genele açık giriş ücreti) 25 kuruş olarak açıklandı.²⁵

18 Mart akşamı İzmir'e ulaşan Fenerbahçelileri istasyonda coşkulu bir kalabalık karşıladı. İzmirli sporcuların yanı sıra Soma ve Manisalı sporcular da istasyonda hazır bulundular.²⁶ Fenerbahçelilere hitaben bir konuşma yapan İzmir Belediyesi ve Türk Ocağı Reisi Aziz Bey, bu ziyaretten duydukları memnuniyeti Fenerbahçelileri öven sözlerle dile getirdi. Bu nutka cevap veren Fenerbahçeli Fuad Bey yedi ay evvel Fenerbahçeli küçüklerin İzmir'e yapmış oldukları seyahatin bugünkü ziyaretin temellerini attığını, seyahate katılanların İzmir'de görmüş oldukları samimi misafirperverlikten ziyadesiyle memnun kaldıklarını söyledi. Misafirler ve

²² **Spor Âlemi**, Tarihsiz, S.121-10, s.14.

²³ "Fenerbahçe-İzmir", **Anadolu**, 6 Mart 1925.

²⁴ Altay İdman Yurdu Katib-i Umumisi Adil Raşid Bey Karşıyaka Gençlerbirliği'nden Zühtü Tefvik Bey'e hitaben gazeteye gönderdiği açık mektupta; Fenerbahçelilerin şehre gelmeleri nedeniyle aralarındaki tartışmayı geçici bir süre rafa kaldırdıklarını, sessizliklerinin başka türlü yorumlanmaması gerektiğini ifade etmiştir. **Anadolu**, 18 Mart 1925.

²⁵ "Fenerbahçe", **Anadolu**, 18 Mart 1925.

²⁶ "Fenerbahçeliler Dün Akşam Geldiler", **Anadolu**, 19 Mart 1925.

onları karşılayan kafile yemek yiyip sohbet ettikten sonra dinlenmeye çekildiler.²⁷

21 Mart günü oynanan Karşıyaka-Fenerbahçe maçı 0-0 sonuçlandı.²⁸ Ertesi gün Altınordu ile karşılaşan sarı-lacivertliler farklı bir skorla 8-0 sahadan galip ayrıldılar.²⁹ Bir sonraki müsabaka Altay'la planlandığı gibi 25 Mart günü yapıldı. Maçın hemen başında Fenerbahçe'nin 1-0 öne geçmesi birkaç gün önce Altınordu'nun yaşadığı hezimetini anımsatsa da Altay Hamid'in uzak mesafeden attığı golle beraberliği sağladı ve ilk yarı bu sonuçla tamamlandı. İkinci yarıda Fenerbahçeli Suphi Bedri'nin ortaladığı topa isabetli bir vuruş yaparak takımını 2-1 öne geçirdi ve maç Altaylıların kalan dakikalardaki baskısına rağmen Fenerbahçe'nin galibiyetiyle sona erdi. Bu maçta hakemin ofsayt kararlarını yanlış vermesine kızan Fenerbahçeliler ikinci yarıda hakemin değişmesini istediler. Kısa süren bir münakaşadan sonra Fenerbahçe Kaptanı Zeki Bey hakem olarak maçı tarafsız bir şekilde idare etti.³⁰

Fenerbahçe'nin İzmir'de oynadığı maçlarda elde ettiği sonuçlar İzmir sporculuğunun gücünü sınaması bakımından önemli bir parametre olmuştur. Spor çevrelerinde yapılan yorumlar genellikle alınan bu mağlubiyetlerden gerekli derslerin çıkarılması kudret, maharet ve marifet yönünden İzmirli sporcuların kendilerini geliştirmeleri gerektiği şeklinde yapılmıştır.³¹

Fenerbahçe turnedeki son maçında İzmir Muhteliti ile karşılaştı ve müsabaka İzmirililer adına adeta bir hüsrarla bitti. Maçı 7-0 kazanan Fenerbahçe İstanbul'a namağlup dönmeyi başardı ve İzmir sporculuğuyla arasında ciddi bir fark olduğunu ispatladı. İlk yarısı 4-0 biten maçın ikinci yarısında da 3 gol bulan Fenerbahçe'nin bu galibiyetinde İstanbul ekibinin iyi oynamasının yanı sıra muhtelitin bir kez dahi bir arada antrenman yapmadığı, hazırlıksız ve düzensiz olduğu eleştirileri yapılmıştır. En iyi oyuncuların kurulu bir takım oluşturulmasına rağmen bunlar arasında dayanışma, iş birliği ve takım oyununu oynamalarını sağlayacak birliktelikten uzak oldukları görülmüştür. Takımlar maça aşağıdaki kadrolarla çıktılar:

²⁷ "Fenerbahçe İzmir'e Gelirken ve İzmir'de", **Anadolu**, 20 Mart 1925.

²⁸ "Fenerbahçe-Karşıyaka Maçı", **Anadolu**, 22 Mart 1925.

²⁹ "Fenerbahçe-Altınordu Maçı", **Anadolu**, 23 Mart 1925.

³⁰ "Fenerbahçe-Altay Müsabakası", **Anadolu**, 26 Mart 1925.

³¹ Haydar Rüştü, "Spor ve Gençlik", **Anadolu**, 29 Mart 1925.

İzmir Muhteliti: Kenan (KSK), Burhan (A), Sezai (KSK), Vahi (KSK), Hamid (A), Feyzi (AO), Nebil (A), Necati (A), Saim (KSK), Ali (KSK), Zeki (AO).

Fenerbahçe: Şekib, Kadri, Cafer, Fahri, İsmet, Ulvi, Bedri, Saadettin, Alaattin, Zeki, Sabih.³²

Galatasaray'ın İzmir Seyahati

1925 yılı yaz ayları İzmir futbol dünyası bakımından oldukça renkli geçti. İstanbul'un köklü kulüplerinden biri olan Galatasaray Kulübü İzmir'e geliyordu. İzmir'de iki maç yapacak olan Galatasaray takımı ilk maçta Altay'ı 4-1 ile yenmeyi başardı.³³

11 Temmuz 1925 günü yapılan müsabakada Altay-Altınordu muhteliti ilk karşılaşmanın rövanşını alarak Galatasaray'ı 2-1 mağlup etti. Bu galibiyet İzmir spor tarihinin altın harflerle yazılacak büyük başarılarından biri olarak duyurulmuştu. Tarihi maçta takımlar aşağıdaki on birlerle çıktılar.

Galatasaray: Ulvi, Mehmed, Mithad, Vedad, Nihad, Kemal, Kerim, Osman, Kemal, Müslîh, Mehmed.

Altay-Altınordu Muhteliti: Fehmi, Zeki, Burhan, Danyal, Hamid, Şevki, Necati, Vahab, Muzaffer, Hüseyin, Ziya.³⁴

Galatasaray Kaptanı Nihad Bey, basına verdiği röportajda İzmir seyahatleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. İzmir futbol hayatının her geçen gün gelişim gösterdiğinin belirttiği haberin devamında Nihad Bey Galatasaray kafilesinin fevkalade iyi karşılandığını, Altaylı ve Altınordulu gençlerin Manisa'ya gelerek orada ilk karşılamayı yaptıklarını, daha sonra Basmane İstasyonunda başta Mustafa Necati beyler olmak üzere birçok mebusların, belediye başkanının ve hükümet erkânının kendilerini karşıladıklarını belirtir.

İlk yarıda yaşanan ilginç bir hadiseyi aktaran Nihad Bey, hakemin çift vuruştan direkt kaleye giren topu önce gol vermeye meylettiğini ancak sonrasında Galatasaray antrenörü Hunter'in nizamnameyi göstererek itiraz etmesi üzerine kararından döndüğünü anlatır. Hakemin ertesi gün Galatasaray Kulübüne telgraf çekerek teşekkürünü belirttiğini de ekler.

³² "Fenerbahçeliler Şerefine", **Anadolu**, 29 Mart 1925.

³³ "Galatasaraylı Misafirlerimiz", **Anadolu**, 2 Temmuz 1925.

³⁴ Ahmed Cemal, "Galatasaray - Altınordu/Altay Muhteliti", **Anadolu**, 12 Temmuz 1925.

Maçın ikinci yarısında tek kale oynadıklarını belirten Nihad Bey, buna karşın İzmirliilerin en iyi oyunlarını ortaya koyduklarını ifade etti. Karşıyaka, Altay ve Bayraklı kulüplerine teşekkürlerini sunan Nihad Bey Karşıyaka ve Altay arasındaki rekabetin Galatasaray Fenerbahçe rekabetinden daha şiddetli olduğunun altını çizer. İzmirli taraftarların birtakım taşkınlıklarda bulduklarını belirten Galatasaraylı oyuncular, soyunma odalarının camlarının kırıldığını bunlar ne kadar menfi hadiseler olsa da bilinmesi gerektiğini vurguladılar. En son oynanan Galatasaray-Fenerbahçe müsabakasında yaşanan hadiselerle kıyaslayan futbolcular olayların mesulünün yine kendileri olduğunu, ülkenin iki büyük takım taraftarlarının diğer taraftarlara da kötü örnek olduklarını ifade ettiler.³⁵

Maçtan sonra Galatasaray kafilesinin başkanı Yusuf Ziya Bey, İzmir seyahati dönüşünde Valilik, Belediye, basın ve spor kulüplerinin ilgisine ve İzmir halkına teşekkür eden bir telgraf çekmeyi ihmal etmeyerek iki şehir arasındaki rekabetin centilmenlik çerçevesinde sürmesi gerektiğini gösterdi.³⁶

Bulgarlar İzmir’de: Levski Takımı’nın İzmir Seyahati

20’li yıllar Orta Avrupa futbolunun yükselişte olduğu ve kıta Avrupa’sını etkisi altına aldığı yıllardı. Bu dönemde Macar ve Çekoslovak takımları profesyonelliğe çağdaşlarından daha hızlı bir şekilde giriş yaparak bundan maddi kazanç sağlamayı başarmışlardı. Savaş sonrası dönemin ekonomik sıkıntıları içerisinde yapılan bu atılım Macar ve Çekoslovak futbolunun ihraç malı haline gelmesini sağladı. Bu ülkelerdeki kulüpler sezon açılışı, ateşkes yıldönümü, şenlikler, yılbaşı ve paskalya günleri gibi özel günlerde turnelere çıkararak ciddi kazançlar sağlamayı başardılar.³⁷ Macar ve Çekoslovakların haricinde Bulgar, Romen, Yunan ve Mısır futbol takımları da bu kervana katılarak uluslararası futbol ağlarının örülmesine katkıda bulundular. Benzer şekilde Galatasaray ve Fenerbahçelilerin de bu tür seyahatler çerçevesinde Avrupa, Rusya ve Ukrayna turlarına çıktıkları görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’ye de gelen takımlar İstanbul ve İzmir kulüpleriyle defalarca karşılaştılar.

1925 yılı sonbaharında Bulgar şampiyonu Levski takımının Altay ve Karşıyaka kulüplerinin davetlisi olarak şehre geleceği haberi büyük ilgi

³⁵ **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1925.

³⁶ “Galatasaraylıların Teşekkürü”, **Anadolu**, 14 Temmuz 1925.

³⁷ Pierre Lanfranchi, “1920-1938 Döneminde Avrupa’da Futbol”, **Futbol ve Kültürü**, Der. Roman Horak, Wolfgang Reitter, Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.268-269.

gördü. Spor çevreleri İzmir kulüplerinin böyle bir organizasyonda bulunmalarını futbol görgü ve becerilerinin gelişmesi için önemli bir araç olarak görmekteydi. Sada-yı Hak'tan Cemal Ahmet günümüz futbolunun fenni bir surette ilerleme kaydettiğinin altını çizerek bunu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bugün mağlup edip memleketlerine gönderdiğimiz ecnebi futbolcuları vaktiyle Taksim Stadyumunda ve herkesin inzar-ı takdiri önünde bizimkilerin ayağına top bile vermemişti. Herkes görüyordu ki, yalnız birbiri üzerine atlamakla, çarpışmakla, otuz adımdan demir gibi şut çekmekle bu iş bitmiyor. Bunların hepsiyle beraber bir şey daha isteniyor. Fen... Sürat ve fen! Esasen futboldalar bütün maharet şu iki kelime ile tavsif edilemez mi?"*³⁸

Levski takımının İzmir seyahatini Karşıyaka kulübü organize etmiş, müsabakaların 9 Eylül'e denk getirilmesi için Said Bey'in yoğun çalışmaları olmuştur. Said Bey'in yanı sıra Karşıyaka Reis-i sanisi Zühdü Bey ve Heyet-i İdare azasından Cemal, Altay'dan takım kaptanı ve reisi Hamid ve Refet Ahmet Beyler misafirlerin ağırlandığında yoğun çaba sarf ettiler.³⁹ Spor Âlemi dergisi adına maçları takip eden Fuat Hüsnü organizasyonda birtakım eksikliler olduğunu, İzmirliilerin eski misafirperverliklerinden eser olmadığını bilhassa vurgulamıştır.⁴⁰

Üç maç yapmak üzere İzmir'e gelen Bulgarlar ilk maçta Karşıyaka'yı 2-1 yenerken⁴¹, ikinci maçta Altay ile 0-0 berabere kaldı.⁴² Bulgar takımı üçüncü ve son maçında Altay ve Karşıyakalı futbolculardan oluşan İzmir karmasıyla karşılaştılar. İlk iki müsabakada istenilen sonuçları elde edemeyen İzmirli sporcular üçüncü maça ümitli çıktılar. Binlerce İzmirlinin tribünlerde yerini aldığı müsabakaya İzmir karması şu isimlerle çıktı: Fehmi, Burhan, İsmail, Vahi, Saim, Danyal, Hamid, Nevzat, Halil, Vahab, Nadir.⁴³

İzmir muhteliti büyük ümitlerle çıktığı ilk maçta 4-1 yenilmekten kurtulamadı. Misafirlerle yapılan son rövanş müsabakasını ise 1-0'lık skorla kazanmış oldular.⁴⁴ Bu maçın rövanşını Bulgaristan'da oynamak isteyen Levskililer Altay-Karşıya muhtelitini Bulgaristan'a davet etmişlerdir. Spor Âlemi İzmirliilerin daveti kabul etmeleri halinde İstanbul,

³⁸ Ahmet Cemal, "İlk Ecnebi Futbol Takımı Şehrimizde", **Anadolu**, 04 Eylül 1925.

³⁹ **Spor Âlemi**, 24 Eylül 1341, S.192-3, s.6.

⁴⁰ "Levski İzmir'de", **Spor Âlemi**, 17 Eylül 1341, S.191-2, s.14.

⁴¹ "Levski - Karşıyaka Maçı", **Anadolu**, 11 Eylül 1925.

⁴² "Levski - Altay Müsabakası", **Anadolu**, 13 Eylül 1925.

⁴³ "Levski - Altay/Karşıyaka Muhteliti", **Anadolu**, 20 Eylül 1925.

⁴⁴ **Spor Âlemi**, 24 Eylül 1341, S.192-3, s.3-6.

Filibe ve Romanya'da birkaç maç yaptıktan sonra Köstence yoluyla Bulgaristan'a gidebileceklerini belirtmekten de geri durmamıştır.⁴⁵

Romenler İzmir'de: Temeşvar Takımı'nın İzmir Seyahati

Futbol takımlarının bilgi, görgü ve deneyimlerini arttırması için yerli rakiplerini sıkı bir şekilde takip etmelerinin yanı sıra dünya futbolunda yaşanan gelişmelerden uzak kalınmaması gereği İzmirli sporseverlerin de malumuydu. Levski tecrübesi sonrası bunu daha iyi idrak eden İzmirli sporcuların bir sonraki misafiri Romanya şampiyonu Temeşvar takım oldu. 28 Nisan 1926 günü İzmir'e ayak basan Romen sporcular Bandırma'dan İzmir'e kadar olan güzergâhlarında yoğun ilgi ve tezahüratlarla karşılaşmıştı. Romenler İzmir'de Belediye Reisi Aziz, Fırka Müfettişi Sadettin, Ocak Katib-i Mesulü Çiftçi Necati ve Altay Reisi Nuri Beylerle birçok sporcular ve spor meraklıları tarafından karşılandılar. Belediye'nin organizasyonunda misafirler için verilen yemeğe Vali Kazım Paşa, Belediye Başkanı, Maarif Müdürü Nail ve Belediye azasından Tahir Kenan Beyler de teşrif etmişlerdi. Bu yoğun ilgi ve alakaya şaşırarak Temeşvar antrenörü basına verdiği demeçte *"On beş seneden beri futbol ardından diyar diyar dolaştım. Güzel memleketinizdeki samimi istikbale hiçbir yerde tesadüf etmedim. Bundan çok mütehasşısız"* diyerek mutluluğunu dile getirdi.⁴⁶

On bin seyircinin önünde Temeşvar karşısına çıkan İzmir karması şu isimlerden oluşuyordu: Fehmi, Alaaddin, Zeki, Vahi, Hamid, Feyzi, Şevki, Hüseyin, Halil, Nevzad, Vahab. Maçın başında her iki takım da birbirini tarttıktan sonra Temeşvar takımı oyuna ağırlığını koymaya başladı. Temeşvar'ın hücumlarını başarıyla savuşturan İzmir muhteliti 35.dakikada Hüseyin'in ayağından bulduğu golle 1-0 öne geçti. Bu golden beş dakika sonra penaltı kazanan Temeşvar takımı İzmir'in en iyi kalecisi olan Altaylı Fehmi'yi geçemedi ve devreye bu sonuçla girildi. İkinci yarının hemen başında beraberliği yakalayan Romenler ataklarını sıklaştırdılar. Buna karşılık vermeyi bilen İzmirli maçta dengeyi sağladılar ve Nevzad'ın düşürülmesiyle kazanılan penaltıyı Hüseyin gole dönüştürerek takımını tekrar öne geçirdi. Penaltı pozisyonunun kahramanı Nevzad Bey penaltıyı kendi atmak istemesine rağmen takım kaptanı Hamid Bey'in uyarısı sonucu vuruşu Hüseyin yapmıştı. Maçın devamında Nevzad ile Vahab arasında

⁴⁵ **Spor Âlemi**, 22 Nisan 1926, S.222-33, s.18.

⁴⁶ "Temeşvar Takımı Şehrimizde", **Anadolu**, 30 Nisan 1926.

yaşanan anlaşmazlıklar İzmir takımının galip gelmesine mâni oldu ve misafir takım son dakika golüyle sahadan beraberlikle ayrıldı.⁴⁷

İzmir muhtelitinin aldığı bu sonuç İstanbul'da büyük yankı uyandırdı. Çünkü çok kısa bir süre önce aynı takımla karşılaşan İstanbul muhteliti Romenlere 5-3 yenilmekten kurtulamamıştı. İstanbul spor çevrelerinde şanssızlık olarak nitelendirilen bu mağlubiyeti alaycı bir dille eleştiren Gol Mecmuası "*Zavallı İzmir... İzmir'in galiba İstanbul'da spor cihetinden hiç kredisi yok*" sözleriyle Beykoz-Süleymaniye muhtelitinine karşı İzmirliilerin oynadıkları iyi futbola rağmen hakemin yaptığı bariz hatalara göndermede bulunuyordu.⁴⁸

Mısırlı El İttihad Futbol Takımının İzmir Ziyareti

Mısır'ın o dönem en güçlü futbol takımlarından biri olan El İttihad takımı 1926 yılında İzmir'e bir ziyarette bulundu.

3 Eylül 1926 Cuma günü bu müsabaka için seçilecek oyuncuları tespit için Altay-Karşıyaka karması ile Altınordu arasında bir hazırlık maçı düzenlendi. Malik(Ksk), Burhan(A), Necati(Ksk), Ali(Ksk), Hamid(A), Vehbi(A), Ercüment(Ksk), Nevzat(Ksk), Vahap(A), Hasan(A) on biriyle maça çıkan muhtelit takım sahadan 4-1 gibi farklı bir skorla ayrıldı⁴⁹. Ancak maç içerisinde yaşanan tatsızlıklar muhtelit takımın başarısıyla ilgili soru işaretlerini beraberinde getirmişti. Vahab ile Nevzad arasında yine pas vermeme yüzünden çıkan tartışma sonrası Nevzad sahayı terk etmiş ve muhtelit maçı bir kişi eksik sürdürmüştü. Eksik muhtelit takım Vahab'ın golüyle 4-1 öne geçtikten sonra Altınordulu Saim Bey sahaya girip hakemin düdüğünü alarak takımı sahadan çekti ve maç yarıda kaldı. Yaşanan bu hadise İzmir futbolunun ne kadar profesyonel olduğunu göstermesi bakımından da manidardır.⁵⁰

İzmir'de sıcak ve samimi bir karşılama gören Mısırlı sporcular şerefine Karşıyaka Kulübü bir ziyafet düzenledi. Bunun yanı sıra

⁴⁷ "Temeşvar-İzmir Muhtelit Maçı", **Anadolu**, 02 Mayıs 1926; **Spor Âlemi**, 13 Mayıs 1926, S.225-36, s.3. Temeşvar takımı sahaya mor-beyaz, İzmir muhteliti de beyaz fanila ve göğsünde mıntıkanın rengi olan mor yıldızla sahaya çıkmışlardı. Maçı dönemin meşhur hakemlerinden İngiliz Mister Favler yönetti.

⁴⁸ "İzmir-Temeşvar Müsabakasında", **Gol Mecmuası**, 10 Mayıs 1926, S.10, s.12.

⁴⁹ "Mühim Bir Maç", **Anadolu**, 02 Eylül 1926; "Cuma Günkü Futbol Müsabakaları", **Anadolu** 05 Eylül 1926.

⁵⁰ **Spor Âlemi** 9 Eylül 1926, S.238-49, s.17

Cumhuriyet Halk Fırkası Tilkilik mahfili ve Mısır Konsolosluğu da El-İttihadlı sporcular için birer ziyafet organize etmişti.

Yukarıda sözü edilen birtakım anlaşmazlıklar İzmir muhtelitin'in maça olan konsantrasyonu açısından pek olumlu sonuçlar vermedi. İlk maça Süleyman (A), Burhan (A), Alaaddin (A), Ruhi (K), Hamid (A), Danyal (A), Ali (K), Nevzat (K), Halil (K), Vahab (A), Hasan (A) kadrosuyla çıkan İzmir muhteliti sahadan 3-0 yenik ayrıldı.⁵¹ Uzun bir maç değerlendirme yazısı kaleme alan Şahab Bey, elde edilen sonucun pek de şerefsiz olmadığını ancak kaleci Süleyman'ın üstün başarısı olmasa farkın daha da çok olabileceğini belirtmiştir.⁵²

El İttihad takımıyla yapılacak ikinci maçtan evvel Altaylılar Karantina'daki Ocak mahfelinde Mısırlılara unutulmaz bir eğlence ve ziyafet sundular. Salepçizade Mehmet, Adnan, Muzaffer ve Celal Beyler alafranga, Hafız Emir Bey ile Zeynel Abidin Bey'in mahdumeleri de alaturka musiki parçaları çalarak geceye renk kattılar. Gece yarısına kadar süren eğlencede Eşref, Rıza ve Burhan Beyler zeybek dansı oynarken, Azmi bey de Laz havalarını oynayarak misafirlere unutulmaz anlar yaşattılar.⁵³

Bu maçın rövanşı niteliğinde olan ikinci maç 26 Eylül günü gerçekleşti. Hafta içi olmasına ve hava şartlarının olumsuz olmasına rağmen üç binden fazla seyircinin izlediği müsabakaya Mısır Konsolosu Sırrı Bey de iştirak etti. İzmir muhtelitin'in kadrosu şu isimlerden oluşuyordu: Malik, Zeki, Burhan, Halil, Saim, Ruhi, Hasan, Vahab, Muzaffer, Nevzat ve Hüseyin.

Bir önceki maça nazaran daha iyi bir oyun ortaya koyan İzmirli, basın'ın ifadesine göre hakeminin kötü kararları nedeniyle maçı 3-1 kaybetmekten kurtulamadılar.⁵⁴ Bu dönemde alınan bu tür mağlubiyetler Rum, Ermeni ve Levanten takımlarına karşı alınan yenilgiler kadar tepki görmüyordu. Türkiye dışındaki takımlarla oynanan maçlara ders ve ya eğitim faaliyeti gözüyle bakıldığı söylenebilir. Bunu dönemin basın'ına yansıyan ifadelerden anlamak mümkündür. Ancak yabancı ve daha güçlü takımlarla yapılacak maçlar sayesinde kendilerinin gerçek güçlerini ve

⁵¹ **Anadolu**, 26 Eylül 1926.

⁵² Şahab, "Karşıyaka Altay-El İttihad Maçında Elde Edilen Netice Pek Şerefsiz Değildir", **Anadolu**, 26 Eylül 1926.

⁵³ "Kıymetli Misafirlerimiz Şereflerine Altay'ın Ziyafet ve Müsameresi", **Anadolu**, 27 Eylül 1926.

⁵⁴ "İzmir Muhteliti ile El-İttihad'ın Dünkü Maçı", **Anadolu**, 27 Eylül 1926.

potansiyellerini anlayacaklarına ilişkin yaygın bir kanaat İzmir spor camiasında bulunmaktaydı.

Vefa-Altınordu Muhteliti İzmir’de

1926 yılının Temmuz ayında İzmir idmancılarının İstanbul’dan yeni misafirleri vardı. İstanbul’un köklü futbol kulüplerinden Vefa ve Altınordu takımları turne programları gereği İzmir’de Altay, Karşıyaka ve Altınordu kulüplerinin misafiri oldular. Vefa ve Altınordu’dan oluşan İstanbul muhteliti Altay’a 2-1 yenilirken, Altınordu’yu 4-3 mağlup etti ve son müsabakada Karşıyaka ile 4-4 berabere kaldı.⁵⁵

Altaylı sporcular İstanbul’dan gelen misafirleri şerefine bir ziyafet düzenlemeyi ihmal etmediler. Bu yemekte Altay namına Çiftçi Necati Bey İzmir gençliğinin ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirdi ve Altay’ın daimî bir hatırası olmak üzere ufak bir bayrağını misafirlere hediye etti. Vefa-Altınordu muhteliti adına bir konuşma yapan Saim Bey gördükleri samimiyet ve misafirperverlik için teşekkürle karşılık vermişti. Sporcular hep bir ağızdan “Yaşa! Yaşa! Yaşa!” tezahüratları yaparak karma takımların oynayacağı maçtan evvel eğlenceli bir gece geçirdiler.⁵⁶

Muhtelit takımların karşılaşmasından evvel Anadolu Gazetesi’ndeki köşesinde maçla ilgili bir değerlendirme yazısı kaleme alan Altay’ın Kaptanı Hamid Bey, İstanbul’un birinci sınıf bir takımı olarak nitelendirdiği muhtelitle İzmirli gençlerin tanışıp kaynaşmasını bir fırsat olarak gördüğünü belirtmiştir. Kulüplerin muhtelite karşı oynadığı maçlarda başarılı bir performans gösterdiklerini vurgulayan Hamid Bey, bilhassa muhtelit takımdan Şekip, Demir ve Hayri Ragıp Bey’in oyunlarının İzmirli sporseverlerce takdirle karşılandığının ve sonraki maç olan muhtelitler karşılaşmasını İzmir muhtelitinin kazanmaması için bir neden olmadığını altını çizmişti.⁵⁷

On günden beri İzmir’de misafir olarak bulunan Vefa ve Altınordulu gençler bu süre zarfında Altay, Karşıyaka, Altınordu ve Garibaldi ile yaptıkları 4 maçta yalnızca Altay’a yenilmiş, 2 galibiyet ve bir beraberlik almıştı.⁵⁸ İlk maçta Altay’ın galip gelmesi üzerine muhtelit takımın çok kuvvetli olmaması için İzmir şampiyonu Karşıyaka’dan oyuncu dâhil

⁵⁵ **Anadolu**, 23, 24, 27 Haziran 1926.

⁵⁶ “Misafir Futbolcularımız Şerefine Verilecek Ziyafet”, **Anadolu**, 2 Temmuz 1926.

⁵⁷ Hamid, “İzmir Muhteliti-Altınordu Vefa Muhteliti Müsabakası Münasebetiyle”, **Anadolu**, 01 Temmuz 1926.

⁵⁸ **Hizmet**, 07 Temmuz 1926.

edilmemişti. Ancak sonraki sonuçlar bu maçın kolay olmayacağını sporculara gösterdi. Son maçta alınacak bir galibiyetle İzmir'in gerçek gücünü göstermek istediği maça olan ilgiden anlaşılabilirdi. Tribünlerdeki binlerce seyirci arasında Başvekil İsmet Paşa, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım (Özalp) Paşa, Fahreddin (Altay) Paşa ve İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa da yer almıştı. İzmir muhteliti Altay'dan Hamid, Fehmi, Alaaddin ve Danyal gibi önemli isimlerden yoksun bir şekilde aşağıdaki kadroyla maça çıktı:

Altay-A.O: Mustafa Remzi, Zeki, İsmail, Şevki, Saim, Feyzi, Vefik, Hasan, Burhan, Vahab, Burhan

Vefa-A.O: Hüsamettin, Hayri, Turgut, Şekip, Mustafa, Ekrem, Kemal, Ali, Sami, Muzaffer, Vasıf

Altaylı Hamid Bey'in idaresinde İzmir muhteliti ile İstanbul muhtelitini karşı karşıya getiren müsabaka bir gol düellosuna sahne oldu ve kıran kırana geçen maçı ev sahibi takım 5-4 kazanmasını bildi.⁵⁹

İzmir Muhteliti İstanbul'da

İzmir ile İstanbul arasındaki spor rekabetinin geçmişinin XIX. yüzyıl sonlarına kadar dayandığını ifade etmiştik. Bu iki şehirdeki gayrimüslim sporcular arasında yapılan müsabakaların büyük bir kısmı İzmirliilerin galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Bu çalışmada değerlendirmeye aldığımız muhtelit takım müsabakaları ise Türk sporcular arasında yapılan maçlardır. İstanbul'daki Türk kulüplerinin İzmir'dekilere nazaran daha erken kurulması, İstanbul'un başkent olmasının getirdiği avantajlar, yabancı oyuncu ve takımlarla daha sık temaslar kurulması, iki şehir arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar spor sahasındaki rekabette İstanbul takımlarının bir adım öne çıkmasını sağlamıştır denilebilir. İki şehir takımları arasında oynanan ve bu çalışma içinde bir kısmı aktarılan maçlara atfedilen önem rekabetin geldiği noktayı göstermesi bakımından önemli bir veri sunar.

Cumhuriyet Gazetesi İstanbul ve İzmir muhtelitlerinin karşılaşmasını organize etmek için ortaya bir kupa koyma fikrini attı. Maçın 5 Kasım 1926 günü İstanbul'da oynanması planlanmıştı. Bu fikir İzmir ve İstanbul basınında geniş yankı uyandırdı ve konu ile ilgili neşriyat gün be gün arttı.

⁵⁹ "Son Maç", **Anadolu**, 04 Temmuz 1926.

Her iki şehrin spor çevrelerini heyecanlandıran bu gelişme üzerine İzmir mıntıkası derhal hazırlıklara başlama kararı aldı.

Bu maçı diğerlerinden farklı kılan ise basın üzerinden İstanbul ve İzmir spor çevrelerinin Milli Takım seçimi ile ilgili tartışmalarıydı. İstanbul basını İstanbul muhtelitinin Romenlere 5-3 yenilmesi üzerine İzmirli sporcuların yeterli tecrübeye sahip olmamalarına rağmen Türkiye'yi temsil etmek için milli takımın kendilerinden seçilmesi gerektiğini iddia ettiklerini belirtmişti. Ancak olay bir yanlış anlaşılımdan ibaretti. Futbol Federasyonu İzmir mıntıkasına Romanya ile oynanacak maç için milli takım oluşturup oluşturamayacağını sormuştu. Konu üzerinde yapılan istişarelerden sonra İzmir Muhteliti İstanbul'dan Zeki, Kadri ve Mehmed Beylerle takviye edilirse bu görevi kabul edebileceklerini duyurdular. Konunun İzmir-İstanbul rekabetine getirilmesi böyle bir maçın organizesinin temelini oluşturdu ve kazanan tarafın milli takımı oluşturmaya hak kazanacağı fikri yayıldı.⁶⁰

Muhtelit takımın tertibi için seçme maçları organize eden İzmir mıntıkası çıkardığı iki kadronun bu maçlara hazırlanmasını temine çalıştı.⁶¹ Ancak elde edilen sonuçlar beklendiği gibi çıkmayınca bu müsabakanın ertelenmesi gerektiği görüşleri basında yer aldı.⁶² İzmirli'lere göre Romanya Şampiyonu Temeşvar'a karşı alınan başarılı sonuçlar İstanbul ekiplerinin çekinmesine neden olmuş bu sebeple Şubat ayında Mısır'a giden Galatasaray ve Fenerbahçe takımları İzmir'in maç yapma talebini geri çevirmişlerdi.⁶³

Yapılan çalışmalar neticesinde 17 Kasım Çarşamba günü Bandırma Ekspresi ile yola çıkmak üzere İzmir'i temsil etmesi kararlaştırılan kadro şu isimlerden oluştu: Malik, Burhan, Zeki, Necati, Saim, Danyal, Feyzi, Vehbi, Hasan, Vahab, Halil, Nevzat, Hüseyin, Muzaffer, İsmail Hakkı ve Şemsi

⁶⁰ "İzmir Muhteliti Son Egzersizini Yaptı", **Anadolu**, 14 Teşrinisani 1926.

⁶¹ "Bugünkü Maç", **Anadolu**, 15 Teşrinievvel 1926.

⁶² **Anadolu**, 24 Teşrinievvel 1926. Bu maçta as takım yedek takıma 5-3 mağlup oldu. Hazırlıklar kapsamında yapılan ikinci maç da as takım bu kez 9-1'lik skorla galip geldi. **Anadolu**, 31 **Teşrinievvel** 1926. Bir başka hazırlık maçı İzmir'deki İtalyan takımı Garibaldi ile oynandı. Maçı Muhtelit 3-2 kazanmasına rağmen takımın yetersizliğiyle ilgili yoğun eleştiriler yapılmıştır. Bkz. Ahmed Said, "Muhtelit Takımın Muvaffakiyetsizliği", **Gol Mecmuası**, 10 Mart 1926 S.19, s.10; "İzmir Muhteliti Ne Vaziyette?", **Anadolu**, 26 Teşrinisani 1926. Altay'ın tecrübeli kaptanı Hamid Bey takımın bu haliyle İstanbul'da başarılı olmasını mümkün görmediğini önceden ifade etmişti.

⁶³ "İzmir Muhteliti Ne Vaziyette?", **Anadolu**, 26 Teşrinisani 1926.

Beyler.⁶⁴ Ancak muhtelit kadronun ilan edildiği gün Cumhuriyet Gazetesi'nden gelen haber İzmir spor camiasına bomba gibi düştü. Gazete muhtelit müsabakasının hava şartlarına bağlı olarak gereken ilgiyi ve hasılatı toplayamayacağı gerekçesiyle bahar ya da yaz aylarına ertelendiğini duyurdu.⁶⁵

Ancak daha sonra yapılan görüşmeler ve İzmir mıntıkasının ısrarları sonucu maçın oynanmasına karar verildi ve İzmir kafilesi Altay Spor Kulübü Reisi Nuri ve Futbol Heyet-i Müttehidesi azasından Talat Bey başkanlığında 17 Kasım günü İstanbul'a doğru yola koyuldu.⁶⁶ Anadolu Gazetesi'nde konu ile ilgili İzmir spor yöneticilerini ve bu maçı düzenleyenleri eleştiren bir yazı kaleme alan Hamid Bey, İzmir-İstanbul müsabakasının alelade bir maç olmadığını ve aceleye getirilmemesi gerektiğini, buna rağmen ısrarla bu maçı oynamak istenmesini "hoyrat çocukların misafirlik oyunlarına" benzetmiştir. Amatör sporcuların bu tür seyahatler için hevesli olmasını kendi de bir sporcu olarak anlayışla karşılayan Hamid Bey, buna karşılık yöneticilerin işlerini layıkıyla yapmadıkları eleştirisini getirmiştir.⁶⁷ 18 Kasım'da İstanbul'a ulaşan İzmirlileri İstanbul Futbol Heyet-i Müttehidesi Reisi Muvaffak Bey, Futbol Heyet-i Reisi Orhan, Kemal ve Muharrem Beyler ile İstanbullu sporcular yoğun bir sevgi gösterisi ve tezahüratlarla karşılayarak otellerine kadar uğurladılar.⁶⁸

Altaylı Hamid Bey'in yapmış olduğu uyarılar ve tenkitlerde ne kadar haklı olduğu oynanan ilk maç sonunda ortaya çıktı ve 20 Kasım'da oynanan ilk maçı İstanbul Muhteliti 4-1 kazandı.⁶⁹ 4 binden fazla seyircinin geldiği Taksim stadındaki maçta iki takım mıntıklarının renklerini taşıyan formalarının göğsünde beyaz yıldızla sahaya çıktılar. Kemal Bey'in hakemliğinde başlayan maçta tarafların kadroları şu şekildeydi:

İzmir: Fehmi, Burhan, Zeki, Saim, Danyal, Feyzi, Hüseyin, Nevzad, Muzaffer, Vahab, Hasan.

İstanbul: Ulvi, Burhan, Kadri, Burhan(Beykozlu), Nihad, Kemal Refet, Muslih?, Latif, Zeki, Ali, Sabih.

⁶⁴ "İzmir Muhteliti Öbür Gün Hareket Ediyor", **Anadolu**, 15 Teşrinisani 1926.

⁶⁵ "Seyahati Alt Üst Eden Bir Telgraf", **Anadolu**, 15 Teşrinisani 1926.

⁶⁶ "Muhtelitimiz Gitti", **Anadolu**, 18 Teşrinisani 1926.

⁶⁷ Hamid, "İzmir-İstanbul Müsabakası", **Anadolu**, 19 Teşrinisani 1926.

⁶⁸ **Milliyet**, 19 Teşrinisani 1926.

⁶⁹ "İzmirlilerle İkinci Maç Bugün", **Anadolu**, 21 Teşrinisani 1926.

Genelde İstanbul muhtelitinin hakimiyeti altında geçen maçın ilk devresi 2-0 İstanbullular lehine sonuçlanırken, İzmir muhteliti devrenin sonlarında kazandığı penaltıyı gole çevirememişti. Karşılaşmanın ikinci yarısı da aynı şekilde sürmüş ve maç beklenildiğinin aksine İstanbulluların galibiyetiyle sonuçlandı. Maçtan evvel İzmir muhtelitinin kuvveti hakkında pek fikir sahibi olmayan İstanbul'un neler yapacağı merak konusu olmasına rağmen İstanbul takımı teknik ve baskılı bir oyunla kazanmasını bildi.⁷⁰

İlk maçtan sonra Darülbedayinin davetine iştirak eden İzmirliiler ardından Yıldız Gazinosu'nda kendileri şerefine verilen ziyafete katıldılar. İstanbul muhteliti hazırlıklar kapsamında A ve B olmak üzere iki ayrı muhtelit takım kurmuştu. İlk maçı A kadrosuyla oynayan İstanbul muhteliti ikinci maça da B kadrosu ile çıkmaya karar verdi⁷¹. Öte yandan alınan bu kötü sonuç üzerine İzmir muhteliti kadrosunun takviyesi gündeme geldi ve Altaylı Hamid ile Karşıyakalı Halil Beyler İstanbul'a çağrıldılar.⁷²

İkinci maç ilk maça nazaran daha heyecanlı geçti ve maçı 4-3 İzmir muhteliti kazandı. İlk maça göre daha zayıf bir ekiple sahaya çıkan İstanbul muhteliti Beykoz, Vefa, Süleymaniye ve Anadolu takımı oyuncularından oluşmaktaydı. İzmir muhteliti de ilk maçtaki kadrosundan beş oyuncuyu değiştirmişti. Takımlar aşağıdaki kadrolarla sahaya çıktılar:

İstanbul: İbrahim, Zühdü, Tevfik, Şekib, İbrahim, Mehmed, Hamid, Sedad, Sami, Ali Rıza.

İzmir: Malik, Burhan, Necati, Vahi, Feyzi, Danyal, Şevki, Hüseyin, Nevzad, Vahab, İsmail Hakkı.

İstanbul basını mağlubiyetin sebebini kadroda yer almayan oyunculara bağlarken, İzmir takımının bu maçta daha organize olduğu da ifade edilmiştir. Bu maçta da Vahab ile Nevzad arasındaki sorunun sürdüğü gözlemlenmiş, Nevzad'ın attığı golden sonra dahi Vahab'ın yüksek sesle bunun kalecinin hatasından olduğunu söylemesine şahit olan gazeteciler şaşkınlıklarını gizleyememişlerdi.⁷³

Bu iki maçın ardından izmir kafilesi dönüş hazırlığındaiken üçüncü bir maç yapılması teklif edildi. İstanbulluların iki sene önce İzmir'de oynanan 7-1'lik maça gönderme yaparak intikam maçı olarak

⁷⁰ "İstanbul Muhteliti İzmirliilere Karşı Galip Geldi", **Milliyet**, 20 Teşrinisani 1926.

⁷¹ "Bugün İzmirliilerle İkinci Maç Yapılacak", **Milliyet**, 21 Teşrinisani 1926.

⁷² "Rövanş Maçı Kabul Edilmiş", **Anadolu**, 23 Teşrinisani 1926.

⁷³ "Dünkü Maçı İzmir Takımı Kazandı", **Milliyet**, 22 Teşrinisani 1926.

adlandırdıkları bu müsabakanın 26 Kasım'da Fenerbahçe'ye karşı yapılacağı duyuruldu. Hamid ve Halil Beylerle takviye edilen İzmir muhtelitinin daha ilk maça nispetle daha güçlü olduğundan maçın beraberlikle biteceği tahminleri yapılmaktaydı.⁷⁴

İzmir muhteliti maça kalede Fehmi, geride Zeki ve Burhan, orta alanda Vahi, Hamid, Danyal, ileride Vahab, Halil, Feyzi, Nevzad ve İsmail Hakkı on biriyle çıktı. Galatasaraylı Sedat Bey'in hakemliğinde oynanan müsabakanın ilk on dakikasında 3-0 öne geçen Fenerbahçe'ye karşı geri kalan 80 dakikada dengeyi sağlayan İzmirli maçın geri kalanında bir gol bulmalarına rağmen sahadan yenilgiyle ayrıldılar.⁷⁵

İstanbul'da alınan kötü sonuç İzmir spor camiasında yoğun tartışmaları da beraberinde getirdi. Maçın ortaya atıldığı ilk günden itibaren buna itiraz edenlerin başında gelen Hamid Bey, olumsuz sonuçların müsebbibinin İzmir mıntıka yöneticileri olduğunu belirtti. Seyahatin organizasyonunda da önemli ihmaller olduğunu belirten Hamid Bey, üstü kapalı bir şekilde sporculara ayrılan bütçenin uygun harcanmadığını ve sporcuların orada mağdur edildiğini ifade etmiştir. Mıntıka yönetimine sualler soran Hamid sözlerini şu ifadelerle nihayetlendirmiştir: *"Filvaki olan olmuş ve bize, çiğnetilen şerefe acımaktan başka iş kalmamıştır. Fakat bu işlerin nasıl olup bittiğini öğrenmek hakkımızdır. Hangi ihtiraslara nelerin kurban gittiğini bilerek belki biraz müteselli olmak mümkündür. Binaenaleyh mufassal izahat istiyoruz. İcab ediyorsa bu maksad için umumi bir içtima akdedilmelidir. Heyet-i merkez ve futbol heyetinin nazar-ı dikkatine vazedyorum."*⁷⁶

İstanbul'da alınan bu olumsuz sonuçların İzmir futbolunun geldiği noktayı gösterip göstermediği ya da İstanbul'la mukayese edilip edilemeyeceği konusu dönemin basınında tartışılrsa da ortaya konan futbol, yönetim-organizasyon yapısı ve alınan sonuçların İzmir sporculuğu için pek iç açıcı olmadığı kesindir. İzmir'in İstanbul'dan geri kalmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Mehmet Ali Gökaçtı'ya göre bunun nedeni, futbolun İzmir'de milliyetçi bir refleks olarak doğup, büyümesi ve yalnızca bu hedef doğrultusunda seyretmesidir. Savaş dönemi sona erip, gayri Müslimlerin büyük bir kısmının yurttan çıkarılması ve milli bir hükümetin kurulması ile doğuş felsefesine ihtiyaç kalmayarak yeni bir yön tayin

⁷⁴ "Bugünkü İki Mühim Maç", **Milliyet**, 26 Teşrinisani 1926.

⁷⁵ "Dünkü Maç Fener'in Galibiyetiyle Neticelendi", **Milliyet**, 27 Teşrinisani 1926.

⁷⁶ Hamid, "İzmir-İstanbul Müsabakası", **Anadolu**, 6 Kânunuevvel 1926.

edilememesinin İzmir kulüplerinin gelişim göstermesine engel olmuştur.⁷⁷ Eşref Şefik ise 1930'larda yaptığı değerlendirmede sorunu; İzmir dışındaki kulüpleri tanımamalarına, yurtdışı bağlantılarının olmamasına ve yabancı antrenörlerle çalışmamalarına bağlamaktadır.⁷⁸ Anadolu gazetesine göre de İzmir'in elim bir işgal dönemi yaşaması ve bu süreçte sporcuların önemli bir kısmının şehri terk etmesi gelişimin önündeki engellerden biri olarak görülmektedir.⁷⁹ Öte yandan İstanbul'daki Türk kulüplerinin önde gelenlerinin sırasıyla 1903, 1905 ve 1907 yıllarında kuruldukları göz önünde bulundurulduğunda İzmirli çağdaşlarından çok daha önce kulüpleştikleri görülür ki, futbol gelişimleri açısından bunun da etkisi olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Futbolun profesyonelleşme ve kurumsallaşma öncesi döneminde şehirlerin muhtelit takım oluşturarak birbirleriyle karşılaşması yaygın bir uygulamaydı. Muhtelit takımlar kurulması süreci iyi yönetildiği takdirde tribünlerde birlik beraberliği sağlamak açısından olumlu katkıları olabilecek bir uygulamadır. Bu tip takım oluşumlarının mahalli liglerde oyuncular arasındaki rekabeti arttırıp ulusal çapta tanınmalarına olanak sağladığı görülmüştür. Örneğin Altaylı Hamid Bey'in 1924 Olimpiyat oyunlarına gidecek Milli Takım'da yer alması onu İstanbul muhitinde tanınan bir oyuncu haline getirdi. Bu tanışıklığa binaen İzmirlilerin İstanbul'da oynayacakları maça sonradan Hamid Bey'in davet edilmesi İstanbul basınında korkuyla karışık geniş yankı uyandırmıştı.

Muhtelit takımların yapmış oldukları maçlar şehrin spor kültürü açısından geldiği noktayı göstermesi bakımından önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda İzmir muhtelitinin inişli çıkışlı bir performans gösterdiği görülmektedir.

Muhtelit takımların sporculuk yönünden katkılarının yanında ciddi bir ekonomik getiri sağladığı da bir başka gerçektir. Birer bayram havasında geçen futbol müsabakalarına ek olarak zaman zaman diğer spor dallarının da icra edildiği şenlikler düzenlenmiştir. Binlerce seyirciyi stadyumlara toplayan bu tür etkinlikler şehir ekonomisine önemli katkılar

⁷⁷ Mehmet Ali Gökaçtı, **a.g.e.**, s.63.

⁷⁸ "Altay Takımı İstanbul'da Neden Yenildi?", **Kaynak Gazetesi**, 14.03.1936, s.9. Altay o hafta İstanbul'da oynadığı müsabakalarda Fenerbahçe'ye 6-2, Güneşspor'a da 7-2 mağlup olmuştu.

⁷⁹ "İzmir Spor Tarihine Aid Kıymetli Vesaik", **Anadolu**, 28 Şubat 1926.

sağlamıştır. Öte yandan yabancı takımlarla yapılan maçların ev sahibi şehrin tanıtımı yönünden bulunmaz bir fırsat sunduğu da aşikârdır. Ayrıca maç günü stadyum hasılatından elde edilen gelirler takımların spor malzemesi ihtiyaçlarının karşılanması ve spor sahalarının tanzimi için bir gelir kapısı olmuştur.

Muhtelit takım maçlarının organizasyonu ulusun kaynaşmasını isteyen bir yönetim için aynı zamanda araç olarak da değerlendirilebilir. Spor camiasının birbirini daha yakından tanıyıp kaynaşması ve ulusal gururun simgesi olan Milli Takımların daha sağlıklı bir temelde kurulması için spor yöneticilerine olanak sağlamıştır.

Muhtelit takımların oluşturulmasında yaşanan tartışmalar dönemin spor yönetiminin eksikliklerini ve zaaflarını da bizlere göstermektedir. Çalışmanın başında değinilen sorunlar İzmir mıntıkası futbol yönetiminin sorunlu yönlerini göstermesi bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Muhtelitlerin oluşumunun avantajlı yanları olduğu gibi olumsuz yanları da olabilmektedir. Bu süreç iyi idare edilmediği takdirde yerel ya da başka bir ifadeyle mikro milliyetçiliklerin, bölgeselci yaklaşımların gelişmesine yol açabilme potansiyeline de sahiptir.

Çalışmada değerlendirmeye çalıştığımız 14 müsabaka haricinde muhtelit takımların başka karşılaşmaları da olmuştur. Örnekler alınırken yerel rekabetler, İstanbul-İzmir rekabeti ve yabancı takımlarla oynanan maçlardan bir seçki oluşturulmaya çalışılmış ve dönemin genel havası aktarılmaya çalışılmıştır. Ekte tespit edilen diğer muhtelit müsabakalar ve sonuçlarına ulaşılabilir. Ahmet Talimciler'in ifade ettiği şekilde taraftarlığı bir kimlik oluşturma olgusu olarak kabul edecek olursak⁸⁰ muhtelit takımların müsabakalarında ortaya çıkan taraftar kimliğinin adına "İzmirlilik" denilebilir. Muhtelit takımların oluşturduğu ortak İzmirlilik paydası şehir kimliğinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Dönemin basınında İzmir ve İstanbul futbolu hakkında yapılan yorumların takım bazında değil şehir bazında değerlendirilmesi de bu savı doğrular niteliktedir.⁸¹

⁸⁰ Ahmet Talimciler, **Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sportu**, Bağlam Yayınları İstanbul 2010, s.109.

⁸¹ 1926 Eylül'ünde İzmir'e gelen Beşiktaş takımının Altınordu'yu 3-1, Karşıyaka'yı 2-0 mağlup ettikten sonra Altay'a 4-1 yenilmesi sonrası Anadolu Gazetesi Altay'ın "İzmir'in şerefini kurtarmış oldu(ğunu)" yazıyordu ki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fehim Kuruloğlu, **Altay Spor Kulübü Tarihi**, İstanbul 2014, s.120.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Ahenk

Anadolu

Cumhuriyet

Gol Mecmuası

Hizmet

İzmir İdman Mecmuası

Köylü

Milliyet

Sada-yı Hak

Spor Alemi

Türkiye İdman Mecmuası

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

GÖKAÇTI Mehmet Ali, **Bizim İçin Oyna**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

KURULOĞLU Fehim, **Altay Spor Kulübü Tarihi**, İstanbul 2014.

LANFRANCHİ Pierre, "1920-1938 Döneminde Avrupa'da Futbol", **Futbol ve Kültürü**, Der. Roman Horak, Wolfgang Reitter, Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

MERT Hasan, **Geçmişten Günümüze Sosyal Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova**, İzmir 2008.

TALİMCİLER Ahmet, **Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu**, Bağlam Yayınları İstanbul 2010.

YÜCE Mehmet, **İdmançı Ruhlar Futbol Tarihimizin Klasik Devreleri 1923-1952**, İletişim Yayınları İstanbul 2015.

EK-1

İzmir Muhtelitlerinin Yaptığı Maçlar

Nisan 1920	İdmanyurdu/Karşıyaka - İngiliz Takımı	0-3
Nisan 1920	İdmanyurdu/Karşıyaka - İngiliz Takımı	2-4
5 Aralık 1924	İdmanyurdu/Altınordu - Altay/Karşıyaka	2-1
Mart 1923	İzmir Muhteliti - İstanbul Muhteliti	1-3
28 Mart 1925	İzmir Muhteliti - Fenerbahçe	0-7
26 Nisan 1925	İzmir Muhteliti - Süleymaniye	3-0
11 Temmuz 1925	İzmir Muhteliti - Galatasaray	2-1
13 Ağustos 1925	İzmir Muhteliti - Darüşşafaka	0-0
19 Eylül 1925	İzmir Muhteliti - Levski	1-4
20 Eylül 1925	İzmir Muhteliti - Levski	1-0
22 Ocak 1926	İzmir Muhteliti - Karesi	0-0
16 Nisan 1926	İzmir Muhteliti - Beykoz/Süleymaniye Muhteliti	2-2
23 Nisan 1926	İzmir Muhteliti - Beykoz/Süleymaniye Muhteliti	1-5
1 Mayıs 1926	İzmir Muhteliti - Temeşvar	2-2
25 Eylül 1926	İzmir Muhteliti - El İttihad	0-3
26 Eylül 1926	İzmir Muhteliti - El İttihad	1-3
3 Temmuz 1926	İzmir Muhteliti - Vefa/Altınordu Muhteliti	5-4
20 Kasım 1926	İzmir Muhteliti - İstanbul Muhteliti (A)	1-4

İzmir Futbolunda Birlik Beraberlik Günleri: Muhtelit Takımlar 77

21 Kasım 1926	İzmir Muhteliti - İstanbul Muhteliti (B)	4-3
26 Kasım 1926	İzmir Muhteliti - Fenerbahçe	1-4
11 Temmuz 1930	İzmir Muhteliti - Macar Genç	1-3
8 Nisan 1933	İzmir Muhteliti - Apollon	2-1

**EGE ADALARI MENŞELİ RUM ÇETELERİN BATI ANADOLU'DAKİ
EŞKIYALIK VE KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ***
(XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE)

Mehmet BAŞARAN**

Ali ÖZÇELİK***

Makale Geliş Tarihi: Ağustos 2019

Makale Kabul Tarihi: Kasım 2019

Öz

Yunanistan'ın 1830 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından daha rahat hareket etme imkânı bulan Rum çeteler, kısa zamanda Batı Anadolu'daki eşkiyalık ve kaçakçılık faaliyetlerinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmişlerdi. Toprakları tarıma pek de elverişli olmadığı için geçim kaynağı olarak erken dönemlerden itibaren gemiciliğe, denizciliğe ve korsanlığa yönelmiş olan Adalı Rumlar ise, söz konusu çetelerin temel insan kaynağını oluşturmuşlardı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çoğunluğu Adalı Rumlardan oluşan çeteler, Sisam ile Sakız arasındaki deniz güzergâhında Türk kayıklarına ve sahil kasabalarına düzenli aralıklarla saldırılar düzenlemiş ve ciddi bir tehdit olarak anılmaya başlamışlardı. Gerek denizde gerekse karada amansız bir eşkiyalık faaliyetine girişen Adalı Rumlar; 1850-1920 yılları arasında Katırcıyani, Karabacak, Karayotoğlu Nikola, Hambrikooğlu Panayot, Nikola, Kaptan Andreyta, Kaptan Aleko, Kaptan Ulaho, Kaptan Foti, Kaptan Sokrat ve Kör Mina gibi pek çok çete reisinin emrinde posta/kervan soygunu, cinayet, insan kaçırmak ve hırsızlık gibi illegal eylemler gerçekleştirmişlerdi. Aydın'ın demiryolu ile İzmir'e bağlanmasının ardından bölgede tarım ve ticaretin gelişmesiyle birlikte de gözlerini Levantenlerin servetlerine dikmişlerdi. Nitekim Whitall, Wilkinson, Forbes ve Paterson gibi ünlü ailelerden talep edilen haraç ve fidyeler sık sık resmi yazışmalara konu olmuştu.

Rum çetelerin eşkiyalık dışındaki bir diğer önemli geçim kaynağı da kaçakçılık olmuştu. Batı Anadolu'nun coğrafi yapısı, özellikle adalara geçişin kolaylığı nedeniyle denizden kaçakçılığa oldukça müsaitti. Kıyıları ve yerli halkı çok iyi tanımaları hasebiyle adalardaki Rumları çetelerine dâhil eden ya da bizzat adalardan türeyen kaçakçı gruplar, XIX. yüzyıl sonlarında Sömbeki, Kalimnos, Midilli ve Sisam gibi adalar ile Kuşadası-Söke mıntıkasını bir kaçakçılık üssüne dönüştürmüşlerdi. Rum kaçakçılar; Yunanistan-Ege adaları-Batı Anadolu üçgeninde

* Bu makale 19 - 20 Ekim 2017 tarihleri arasında yapılan "Uluslararası Ege Adaları Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e posta: mbasaran61@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9178-7117>

***Tire Belediyesi Tarih Danışmanı, Tarihçi/Yazar, caligulali@hotmail.com / adu.aliozcelik@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0712-966X>

ve bazen “Hıdıvıyye” gibi vapurlarla, bazen de daha küçük çapta deniz araçlarıyla; tütün, çalıntı hayvan, çam kabuğu, kereste, silah ve değerli eşya sevkiyatı yapmışlardı.

Bu çalışmada; Osmanlı idarecileri tarafından “Avrupa ve adalardan mürtekip ve serseri makulesi ecnebiler” olarak nitelendirilen Rum eşkiya ve kaçakçıların, İmparatorluğun son demlerinde Batı Anadolu’da süren faaliyetleri; arşiv belgeleri, dönem gazeteleri ve ikinci elden kaynakların ışığında değerlendirilecektir. ; eşkiya takiplerinden sahil güvenlik önlemlerine, Rum firarileri gemilerinde çalıştıran Amerikalı taşımacılık şirketlerinden Reji karşıtlığının tezahürü olan tütün kaçakçılığına oldukça geniş bir perspektifte ve bölge özelinde; siyasi, iktisadi ve sosyal bir panorama ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ege Adaları, Batı Anadolu, Eşkiyalık, Kaçakçılık, Rum çeteler.

**BANDITRY AND SMUGGLING ACTIVITIES OF AEGEAN ISLANDS ORIGINATED
GREEK GANGS IN WESTERN ANATOLIA
(FROM THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY TO THE FIRST QUARTER
OF THE XXTH CENTURY)**

Abstract

Greek gangs, which gained a wider radius of action after the Greece’s declaration of independence, rapidly became one of the most important actors of the banditry and smuggling activities in western Anatolia. Greeks from the Aegean islands, who historically involved in seafaring, navigation and piracy for their livelihood because of the unsuitability of the islands for agriculture, were the main source of manpower of these gangs.

By the second half of the XIXth century, gangs, mainly composed from Greeks of Aegean islands, periodically attacked to Turkish vessels on the route between Samos and Chios and to coastal towns and started to be considered as a serious threat. Between the years of 1850 - 1920, Greeks from islands ruthlessly embarked on banditry activities on land and at sea. They executed many stagecoach/caravan robbery, homicide, abduction and theft actions under many gang leaders, notably Katırcıyani, Karabacak, Karayotoğlu Nikola, Hambrikooğlu Panayot, Captain Andreia, Captain Aleko, Captain Ulaho, Captain Foti, and Kör Mina. These gangs aspired to wealth of the Levantines, who made considerable fortune with the development of agriculture and commerce in the region after the construction of İzmir-Aydın railroad. Tribute and ransom demands from famous families like Whittall, Wilkinson, Forbes and Paterson, frequently mentioned in the official correspondances.

Another source of income for the Greek gangs was smuggling. Topography of western Anatolia, especially because of convenience of passage to the islands, was suitable for maritime trafficking. Smuggler groups, which were incorporated or composed from Greeks from islands who were familiar with the shores and native

population, turned the islands of Symi, Kalymnos, Lesbos, and Samos and Kuşadası-Söke zone to a smuggling base during the last decades of XIXth century. Greek smugglers transported tobacco, stolen livestock, pine bark, lumber, weapon and valuables via "Hıdiviyye" type ships and sometimes with smaller type vessels.

In this study, western Anatolian activities of Greek bandits and smugglers, who were described by Ottoman administrators as "the wild bunch foreigners", will be evaluated in the light of archival documents, newspapers of the period and secondary sources.

Key Words: Aegean Islands, Western Anatolia, Banditry, Smuggling, Greek gangs.

GİRİŞ

XIX. yüzyıl ortalarında, İmparatorluğun en gözde yerleşimlerinden biri olan Aydın Vilayetinde iktisadi faaliyetler büyük ölçüde toprağa dayanmaktaydı. Ortakçılık ve kiracılığın sıklıkla görüldüğü bölgede zengin bir zirai çeşitlilik mevcuttu. Özellikle incir, zeytin, üzüm, pamuk, tütün ve palamut üretimi oldukça yaygın durumdaydı.¹ Bölgede tarımsal verimliliğin doğal bir sonucu olarak gelişen ticaret ise kapitülasyonlarla elde ettikleri ayrıcalıklar çerçevesinde Osmanlı limanlarında serbestçe ticaret yapma olanaklarına sahip olan Avrupa ekonomisinin etkinlik alanı içine girmişti.²

Yüzyıl ortalarında Aydın Vilayetinde ki gelişimin ve ticari hamlelerin en önemli nedenlerinden birisi Osmanlı ekonomisinin dünya kapitalist sistemine eklemlenmesini sağlayacak 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşmasıydı.³ Yapılan gümrük indirimlerinin ve verilen ayrıcalıkların yanı sıra topraklarında uyguladıkları modern tarım teknikleri sayesinde servetlerini arttıran yabancı tüccar sayısının çoğalması İngiltere ve Fransa gibi devletlerin Vilayette kök salmasına imkân sağlamıştı.⁴

¹ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 288; Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi 2008.

² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınevi, 1987, ss. 75-77.

³ Şevket Pamuk, "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmine Açılış", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 718; Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 25; Abdullah Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.

⁴ Günver Güneş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aydın'da İktisadi ve Ticari Yaşam: Aydın Ticaret Odasının Faaliyetleri", *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Ed. Bayram Kodaman vd.), Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, Isparta, 2008, ss. 711-717.

Kasaba'nın ifadesiyle;

*"gümrük indirimleri, hükümetin denetimini azaltması ve hükümetin dışındaki korumacılık ile yargı alanının genişlemesi, Batı Anadolu'yu yabancı ticaret çıkarları açısından dünyanın en çekici ve en umut veren bölgelerinden biri haline getirmişti."*⁵

Arazi Kanunnamesinden sonra doğan imkânlar doğrultusunda da İzmir - Aydın arasındaki ekilebilir arazinin pek çoğu İngiliz tüccarların eline geçmişti. İngilizlerin 1857 - 1892 yılları arasında Aydın ve çevresinde satın aldıkları toprakların miktarı, 131.960 dönümdü.

*"A. O. Clarke Kuşadası'ndan 72.000 dönüm, G. Meredith Aydın'dan 12.000 dönüm, Asia Minor Cotton Company Nazilli'den 36.800 dönüm, J. Aldrich Aydın'dan 6.000 dönüm, C. Gregoriades Ayasuluğ'dan 5.160 dönüm toprak satın almıştı. Ayrıca o zamanlar bazı bireyleri Fransız, bazı bireyleri de İngiliz uyruğunda olan Giraud ailesinin 1860'larda Karaosmanoğulları'ndan aldıkları geniş toprakların alanı veya değeri hiçbir resmi kayıta görülmemekteydi."*⁶

Elbette bölgenin ticari bir odak ve merkez olmasında İzmir limanı büyük bir önem teşkil ediyordu. Yüzyılın ortalarında yabancı bir gözlemci ihracat mevsiminde İzmir'i şu cümlelerle betimlemekteydi:

"Başlarından ve kuyruklarından birbirine bağlı deve kervanlarının Küçük Asya'nın her tarafından kente gelmeye başladığı meyve mevsiminde, İzmir'de her şey canlılık ve faaliyet halinde. Genellikle beş altı deve bir arada bulunuyor... Tüccarında avlusuna vardıklarında develer yüklerini boşaltmak üzere diz çöküyorlar. Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan gruplar hiç durmaksızın meyveleri ihracat için paketliyorlar... Olgunlaşmış, ama gene de yeşil olan meyve, yapraklarından ve dallarından ayrılıp sandıklara konuyor... Ustabaşı her katı (deniz suyuyla) ıslatıyor.... İncir paketlenince, sandıkların kapakları çivileniyor...Ve derhal ihraç edilmek üzere gemilere yükleniyor. Bu incirler yolculuk boyunca olgunlaşıp sakarin buharıyla kaplanacaklar. Taze meyveyle yüklü gemilerden Londra'ya ilk ulaşana ödül vereceği söyleniyor..."

7

⁵ Reşad Kasaba, "İzmir", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, (Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11.

⁶ Cihan Özgün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancı Sermayeye Tepki: Aydın Sancağı Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Okulu*, Sayı 4, Yaz 2009, ss. 17-38.

⁷ Kasaba, a.g.e., s. 12.

Vilayetteki bu canlı iktisadi akışın üretim kısmında Müslümanlar etkiliydi ancak ticari aşamada, bölgede yabancı firmalar, azınlıklar ve acenteler tek el ve söz sahibi olmuştu. Öyle ki XIX. yüzyılda İzmir ve civarındaki sanayi kuruluşlarının büyük bir bölümünün sahipleri, en büyük ortakları veya imtiyaz sahipleri ağırlığı Rumlar olmak üzere gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.⁸

Yahudiler daha çok parasal işlerle uğraşırken, en ücra köşelerdeki bakkal dükkânları bile Rumların veya Ermenilerin kontrolü altındaydı. Rumlar aynı zamanda sokak satıcılığından nalbantlığa, değirmencilikten, kahveciliğe kadar her tür işle uğraşıyordu. En başarılı oldukları alan ticaret, özellikle komisyonculuk idi. Kısaca söylemek gerekirse can alıcı birçok ekonomik faaliyete azınlıklar hâkimdi. Bu sermaye grupları bölgeyi tanımaları, Türkçe bilmeleri ve ticari tecrübeleri gibi vasıflarıyla Avrupalı tüccarlar için vazgeçilmez iş ortakları olarak görülmelerini sağlamıştı.⁹ İnşa edilen demiryolunun tarım ve ticareti geliştireceğini öngören ve yerli Rumlarla iş birliği içerisinde olan İngilizler de kâr oranının yükseleceğini düşünerek bölgeden toprak satın alıyorlardı. Aydın'ın demiryolu ile İzmir'e bağlanması bölgedeki tarım ve ticareti geliştirmiş, ulaşım imkânlarının sağladığı lojistik akış ise İzmir'in ticari hayatta İstanbul ve Selanik'i geride bırakmasına imkân vermişti.¹⁰ Elbette söz konusu zenginlik de, sosyal sınıflar arası farklılığın tezahürü olarak asayişsizliği ve çeteleşmeyi had safhaya çıkarmıştı.

XIX. yüzyılda Doğu Akdeniz'in en büyük ihracat limanı konumundaki İzmir ve ard bölgesindeki zenginlikten pay alma çabaları, asayişsizliği bölgenin ekonomik ve toplumsal hayatının önemli bir parçası haline getirmişti. XIX. yüzyıl sonlarına doğru şiddetlenen bu durumun müsebbipleri arasında yerli unsurların yanı sıra Batı Anadolu ile doğrudan teması olan Ege adalarında yaşayan Rumlar da bulunmaktaydı. Zira ticari canlılık ile başta Sakız olmak üzere Tinos ve Naksos gibi uzak adalardan gelen pek çok göçmen bölgeye akın etmeye başlamıştı. Öyle ki 1870'li yılların başında sadece adalardan İzmir'e gelen 3.000'den fazla Rum olduğu

⁸ 1847'de açılan kâğıt fabrikası ve 1866'da imtiyazı alınan şeker fabrikası gibi 19. yüzyılın başlarında kurulan sanayi kuruluşlarının sahipleri büyük ölçüde gayrimüslimlerdi. Kasaba, a.g.e., ss. 17-19.

⁹ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Savaş Yayınları*, Ankara, 1982, ss. 18-19.

¹⁰ Gülçin Uzuntepe, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın, Kasaba (Turgutlu) 1856-1897*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2000, s. 19.; Nedim Atilla, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir, 2002, ss. 40-41.

tahmin edilmektedir.¹¹ Bunlar arasında denizaşırı ticaret yapan şirketlerin sahipleri veya varlıklı Rum ve Türklerin yanında çalışmak için aileleriyle birlikte gelen yoksulların yanı sıra kısa yoldan büyük paralar kazanabilecekleri mecralar arayanlar da bulunmaktaydı.¹²

Osmanlı yöneticileri resmi yazışmalarda bu göçmenleri “*Avrupa ve adalardan mürtekip ve serseri makulesi ecnebler*”¹³ olarak nitelendirmekteydi. Adalardan gelen bu Rum “*serseri makulesi*”nin en önemli illegal icraatları ise ‘eşkıyalık’ ve ‘kaçakçılık’ olmuştu.

Rum Eşkıyalar

Mora İsyanı ardından Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanmasının, Batı Anadolu’nun eşkıyalık tarihine çeşitli etkileri olmuştur. XV. yüzyıldan itibaren peyderpey Osmanlı idaresine giren Ege adaları, coğrafi özellikleri açısından üretime çok elverişli değildi. Bu adalarda tarım ya da sanayi adına büyük bir potansiyelden de söz edilemezdi. Dolayısıyla Adalı Rumların geçim kaynağı ezelden beri gemicilik ve denizcilik üzerine kurulmuştu. Bunlar arasında erken dönemlerden itibaren korsanlık yapanlar da mevcuttu. Söz konusu etkenin yansıması olarak da bağımsızlığın ilanının ardından kimi Adalı Rumlar, gelir elde etmek için Mora’dan gelen çetecilerle birleşerek Batı Anadolu kıyılarına zaman zaman saldırılar düzenlemişler ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Böylelikle yüzyıl ortalarında Yunanistan’dan gelen çeteler ve Rum reayanın içinden çıkan eşkıyalar, adalılarla birlikte Batı Anadolu sahilinde etkili bir güç haline gelmişlerdi. Bu gruplar özellikle Sisam ile Sakız adaları arasında bir tehdit unsuru haline gelerek Türk kayıklarıyla Ege sahillerindeki kasabalara saldırmaya başlamışlardı.¹⁴

1850’li yılların başlarında, Aydın Vilayetinde ki en önemli Rum eşkıya Katırcı Yani idi. Katırcı Yani’nin eylem biçimi, Batı Anadolu’da kendisinden önceki eşkıyalık olaylarıyla benzerlik göstermekteydi. Katırcı Yani tüccar ve çiftçileri dağa kaldırarak yüklü miktarda fidye almış, kervanlara saldırmış ve posta baskınları düzenlemişti. Devlet, ünlü eşkıyayı ve çetesini yakalayabilmek için, başta takip ve af gibi birçok çare aramış ve nihayetinde başarılı olmuştu. 1853’te teslim olan Katırcı Yani, İzmir’de

¹¹ Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.t., s. 152.

¹² Kasaba, a.g.e., s. 21.

¹³ BOA A. MKT. UM 105/100 (1268) 1852.

¹⁴ Zeki Arıkan, “Mithat Paşa’nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881), *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, Edirne, 8-10 Mayıs 1984, Bildiriler ve Tartışmalar, 1986, s. 137.

yapılan sorgulamaları sırasında İzmir ve civarındaki bazı İngiliz tüccarların kendisine yardım ettiğini, hatta onların Buca ve İzmir'deki evlerinde konuk olduğunu açıklamış; ancak, isimlerini vermemiştir. Bu arada Katırcı Yani'nin "dehalet"¹⁵ ettiğini öğrenen birçok yabancıların yanı sıra, İzmir'deki yabancı ülke konsolosları tercümanları vilayet binasına gelerek çete reisini ziyaret etmişti.¹⁶

Katırcı Yani çetesinin tasfiyesi sonrası kısa bir huzur dönemi yaşansa da, yakın zamanda Ege adaları menşeli Rum eşkıyalığı, Batı Anadolu'da tekrar büyük bir güç kazanmıştı. Nitekim Adalı Rumların ve yerli işbirlikçilerinin sebep olduğu olaylar, 1880 yılının Ağustos ayında Aydın Valiliği'ndeki görevine başlayan Mithat Paşa'nın Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti'ne yazdığı rapordaki şu cümlelerle gözler önüne serilmişti:

"... Aydın Vilayeti sahil cihetinin Ayvalık'tan ta Mekri'ye [Fethiye] kadar 80 - 100 saatlik mesafesi üzerinde vaki kasaba ve karyelerin birbiri üzerine % 80 ahalisi Rum milletinden olarak bunların dahi ekserisi [çoğu] Yunan gayretkeşlerinden [tarafdarları] olmasıyla içlerinden birçoğu Yunan mahmiliği (himaye) iddiasına sapsmış ve bunların muavenet ve belki davetiyle Yunan adalarından pek çok eşhas ibtida hizmetçilik ve ziraatçılık vesilesiyle gelip ve emlak ve arazi sahibi olup yerleşmiş idüğünden ve bu vecihle en küçük kazada birkaç bin Yunanlı olduğu gibi nefsi-i İzmir şehrinde otuz binden müteceviz Yunanlı bulunduğundan bunlar maddeten her türlü fenalığa mütecasir [yeltenen] olarak birçok vukuat-ı cinaiye zuhura geldiği misullu sevahilde olanlar dahi hariçten gelen eşkıyaya muavenet ettiklerine mebni geçen seneden ve hususiyle birkaç aydan beri sevahilin her tarafını Yunan eşkıyası istila edip ve bunlara bakarak taraf taraf her mahalde haydutluk ve katl-i nüfus maddeleri çoğalıp emniyet bi'l-külliyeye münselib [kaçmış, kaçırılmış] olmuş..."¹⁷

Kısa süreli valiliği döneminde zaptiyenin yetersizliği konusunda Saray'a sık sık raporlar gönderen Mithat Paşa, olayların önüne geçilememesini Adliye ve Zaptiye teşkilatlarının düzensizliğine bağlamaktaydı. Zira kolluk kuvvetlerinin şahitliğini ve ifadelerini dikkate almayan mahkemeler, cinayet, yaralama ya da hırsızlık gibi suçlardan tutuklananları bir saat içinde serbest bırakmaktaydı. Rodos'a veya

¹⁵ Dehalet: Sığınmak, aman dilemek, medet, yardım isteyiş.

¹⁶ Sabri Yetkin, *Batı Anadolu'daki Eşkıyalık Olaylarının Yapısal Bir İncelemesi (19. Yüzyılın Son Çeyreğinden Balkan Savaşına)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995, s.s. 80-81.

¹⁷ BOA., Y.EE., 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

Trablus'a sürgün edilenlerin bir yolunu bulup geri dönmesi, mahkemelerin kararlarının caydırıcı olmamasına sebep olmaktaydı.¹⁸ Yine Mithat Paşa'nın, Saray'a gönderdiği 16 Eylül 1880 tarihli layihada, vilayetin o sıradaki asayiş durumuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

*"...umumen sekene-i vilayetin birinci derecede muhtaç olduğu şey emniyet meselesi olub eşkiya ve kuta-i tarik güruhunun taraf taraf katli-nüfus etmek ve adam soyamak ve halkın evladını kapub akça talebiyle dağa kaçırmak misüllu yevmiye ve her saat her taraftan gelen haberler dürlü vukuat-ı şenia ile umumun emniyeti münselib olmuş ve kasabalara bir çeyrek ve yarım saat mesafede vaki bağlarına bile gitmeğe kimsede takat ve cüret kalmamış"tır.*¹⁹

Mithat Paşa'nın söz konusu satırlarla betimlemeye çalıştığı asayişsizliğin vahameti ilerleyen tarihlerde şiddetini daha da arttırmış ve Rum çeteciliği Ege sahillerindeki yerleşimlerde hızla yayılmıştı. Adalı Rum çetelerin, Aydın sancağına girdikleri yerlerin başında Sisam adası üzerinden Kuşadası sahilleri gelmekteydi. Bölgenin ormanlık bir arazi olması saklanmak için ortamı elverişli kılıyordu. Yine bu çevrede bulunan Çanlı (Güzelçamlı) gibi Rum köylerinden destek alıyorlardı. Eşkiyalar ayrıca Beşparmak dağlarında birçok mağarada barınıp saklanabiliyor, çevredeki manastır ve benzeri yerlerden yardım da alabiliyorlardı.²⁰ Buradan Aydın sancağına bağlı yerleşimlere ulaşmaları özellikle çok kolaydı. Çanlı köyünden Sampson dağını aştıktan sonra kolaylıkla Söke, Balat ve Milas üzerine gidebilir, Menderes'i geçerek karşıdaki köylere, hatta Menderes güzergâhından Aydın'a ulaşabilirlerdi. Var olan verilerden Rum eşkiyaların ve kaçakçıların daha çok Söke ve çevresinde yoğunlaştığı izlenimini edinilebilmektedir.²¹

Yüzyıl sonlarında Çeşme Alaçatı'da Karabacak, Gülbahçe'de Karayotoğlu Nikola, Bayındır'da Hambrikooğlu Panayot, Menemen Seyrekköy'de Nikola gibi Rum çetebaşları bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Yunanistan'dan gelen ve liderlerine "*Kaptan*" denilen çeteleri Ege'ye çıkartıyordu.²² En bilinenleri Kaptan Andreya, Kaptan Aleko, Kaptan Ulaho,

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 1987, s. 85.

¹⁹ BOA., Y.EE. 79/105 lef 1, 11 Şevval 1298 (16 Eylül 1880).

²⁰ Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.t., s. 161.

²¹ BOA., Y.PRK.ASK. 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

²² 30 kadar Rum eşkiyanın Kuşadası'ndaki büyük çaplı eylemleri için bkz. BOA., Y.PRK.ASK. 229/ 44, 18 Rebiyülevvel 1323 (23 Mayıs 1905).

Kaptan Foti, Kaptan Sokrat ve Kör Mina gibi eşkıya reisleriydi.²³ Adı geçen grupların öncelikli hedefi bölgenin zenginleriydi. Özellikle Aydın Vilayetindeki Levanten ailelerin servetleri, Rum eşkıyaların oldukça dikkatini çekmişti. Somut örnekler verecek olursak 24 Eylül 1887 tarihinde, Bornova'da İzmir'in ünlü Levanten aileleri Whitall ve Wilkinsonlar'ın 4 çocuğu ile 2 yardımcısı Kaptan Foti çetesi tarafından dağa kaldırılmıştı. Çete elindeki esirler için 800 lira fidye istemiş, kılavuzlar aracılığıyla yapılan pazarlıkta 750 liraya anlaşılıp paranın Maliye'den ödenmesi kararlaştırılmışken Rişar Whitall gizlice parayı çeteye götürüp çocukları kurtarmıştı. 1891 yılında ise Forbes Kumpanyası'nın Nazilli şubesinde meyhanecisi olarak çalışan İtalyan Yorgi Falko'nun Horhunlu Köyündeki evi, bir Rum çete tarafından basılmıştı. Eşkıyalar evdekileri ciddi surette yaraladıktan sonra bol miktarda para ve eşya gasp etmişler, ancak olaydan kısa süre sonra peşlerindeki müfreze tarafından yakalanmışlardı.²⁴ 1896 yılında da Rum çeteler, Fransız Waligorsky ile İtalyan Marriot'u dağa kaldırmışlardı. Fransız için 4000, İtalyan için 120 lira fidye alıp, esirleri serbest bırakmışlardı. Kasım 1898'de Rum çeteler yine Whitaller'i hedef seçmiş ve James Whitall'i Bornova'da dağa kaldırarak 1500 lira fidye istemişlerdi. Devlet, 500 lira para ödeyerek esiri kurtarmış ancak eşkıyalar yakalanamamıştı. Whitall ve Paterson gibi Levanten ailelere; Kaptan Andrey, Kaptan Aleko ve Kaptan Sokrat çeteleri de sık sık tehdit ve haraç mektupları göndermişler ve olumsuz cevap aldıkları zamanlarda işletmelerini basmışlardı.²⁵

Çete üyesi Rumlardan bazıları gündüz kayıkcılık yapıp akşamları gözlerine kestirdikleri kişileri dağa kaldırıyorlardı. Yağmacı karaktere sahip çeteler adam kaçırmak, hırsızlık, koyun ve büyük baş hayvan kaçırmak gibi eylemlerle adlarını duyuruyorlardı. Rum çetelerin adalardaki Yunan kanun kaçaklarıyla da sıkı ilişkileri bulunmaktaydı. Örnek verecek olursak yerli Rumlardan Yeniköylü çoban Hristo, cinayet işleyip Sisam'a kaçmış, bir süre orada saklandıktan sonra yanına Selanik'te askerken silah ve cephane çalarak firar eden Manol, Urlalı Mihal, Yunanlı Nikola, Yunanlı

²³ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 69.

²⁴ *Hizmet*, 20 Şaban 1308 (1 Nisan 1891). İzmir'den Kaymakam Refik Bey'in İstanbul'a bildirdiğine göre; benzer bir olay da Söke'de meydana gelmişti. Söke'deki meyhanecisinin direktörü İngiltere tebaasından Mösyö Hüdor tarafından makama verilen dilekçede, Tuzburgazı Köyü'ndeki meyhanecinin silahlı beş meçhul şahıs basarak iki bin kuruş kadar bir meblağ alarak firar ettikleri ifade edilmişti. BOA., Y.PRK.ASK. 227/35, 9 Muharrem 1323 (5 Nisan 1905).

²⁵ Yetkin, a.g.t., s. 95.

Pavlo ve Galoslu Pandali'yi alarak Anadolu sahilinde eşkıyalığa başlamıştı. Sonra da bütün köy halkının tütün tarlasında çalıştığı bir saati kollayarak, güpegündüz üstelik köy kahvesinde, ahalinin zenginlerinden Kiryako'yu kaçırap 3000 kuruş fidye istemişti.²⁶ Neticede oldukça uzun uğraşlar sonucu müfrezeler tarafından ele geçirilebilmişlerdi.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Rum çetelerin faaliyetleri öyle ileri boyuttaydı ki İzmir içinde, özellikle Frenk Mahallesi'nde hırsızlık, gasp, yankesicilik, yaralama ve cinayet gibi fiiller eksik olmamıştı. Mithat Paşa'nın ifadeleriyle "*yerlü ve ecnebiden ekseriya Yunan haşeratından cemiyetler teşkil*" edilmiş ve bunların akşamdan sabaha kadar sokaklarda silahlı dolaşarak rast geldiklerini soymak, evlere girmek, zengin tüccarları korkutup para sızdırmak gibi eylemleri günlük olaylardan sayılmaya başlanmıştı.²⁷ Durum yazışmalarda "*şekavet Aydın Vilayeti'nde bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmaya başladı*" cümleleriyle betimlenmişti.²⁸ Dağa çıkan çete sayısının her geçen gün artması Vilayet ve Saray arasındaki yazışma trafiğinin artmasına neden olmuştu. Aydın valileri Rum eşkıyalara engel olabilmek için vilayetteki zaptiyeleri İzmir ve çevresine dağıtıp nizamiye askerinden kollar çıkarmışsa da bunun hiçbir etkisi olmamıştı. Aksine Rum çeteler komite imzasıyla sokaklara dağıttıkları Rumca bildiride; "*her kim akşamdan sonra sokağa çıkup da üzerinde on mecediyeden aşağı akça veya gümüş ve altın saat gibi şey bulunmaz ise soyulduktan sonra darp ve tahkir dahi edileceği*"ni ilan ederek halkı tehdit etmişlerdi.²⁹ Sadece Aydın Vilayeti'nde değil imparatorluğun Avrupa kıtasındaki topraklarında da eşkıyalık ve soygun yaygın bir olgu haline gelmişti. Nitekim 1889'da Avrupalı bir gözlemci, durumun vahametini şu sözlerle dile getirmekteydi:

"Makedonya'da, Epir'de, Trakya'da, Küçük Asya'da gerçek bir terörizm hüküm sürüyor. Günün ortasında köy ve kentlere giriyor ve birçok evi talan ettikten ve direnmeğe kalkışanları öldürdükten sonra, ileri gelenleri ya da çocuklarını kaçırap dağlara götürüyorlar, sonra da fidye istiyorlar. Eğer kaçırılanların akrabaları isteneni yapmakta acele etmezlerse, esirlerini insafsızca öldürüyorlar. Köylü tarlaya gidemez hale gelmiştir. Esnaf

²⁶ Ahenk, 30 Haziran, 2-5 Temmuz 1911 Ahenk, "Afet Üstüne Afet", 4 Receb 1329 (30 Haziran 1911); Ahenk, "Sökede Yunan Eşkıyası", 6 Receb 1329 (2 Temmuz 1911).

²⁷ Arıkan, a.g.m., s. 138.

²⁸ BOA., Y.EE.KP. 38/3746.

²⁹ Arıkan, a.g.m., s. 139.

kasabaya gidip alış-veriş yapamıyor, toptancı malını alamıyor. Köyle kentin bağlantısı kesildi.”³⁰

Eşkıyalığın hasat zamanlarında artması, sosyal ve ekonomik yaşama büyük darbeler indirmişti. Zira Batı Anadolu'nun en önemli zenginlik kaynağı olan incirler kurutulurken veya bağbozumu yapılırken yaşanan eşkıyalık faaliyetleri bahçelerinde çalışan köylülerin korkarak topraklarını terk edip eve kapanmalarına neden olmuştu. Bu da büyük bir iktisadi kayıp anlamına gelmekteydi.1880'li yıllarda bir İngiliz tüccar tarlalarında çalışan işçileri korumak için 43 silahlı muhafız tutmuş, 1881 yılında ise İngiltere Büyükelçiliği, Batı Anadolu'da toprak satın alanların kendilerini tehlikeye attıklarını bildirme zorunluluğu duymuştu.³¹

Rum eşkıyaların yakalanma oranı Müslüman suçlulara kıyasla oldukça düşüktü.

Müslüman tebaadan olan failerin %85,31'i yakalanmışken %14,69'luk bir kesim firar etmiştir. Buna karşılık Rumlarda bu oran, %66,09 tutuklamaya karşılık %33,91'i firar olarak kayıtlara geçmiştir. Aydın Vilayetinde, nüfusun büyük çoğunluğunu (yaklaşık %78) Müslümanların oluşturması nedeniyle, failer içerisinde de doğal bir şekilde Müslümanlar ön plana çıkmaktadır. Bu suç içerisinde Müslümanların oranı %85,37 iken, gayrimüslimlerin oranı %14,63'tür.³²

Bunların tamamen yok edilememesinin ve mücadelede yetersiz kalınmasının en büyük nedenlerinden birisi; çetelerin Ege denizindeki adalardan bölgeye gelmesiydi. Suç işleme amacıyla bölgeye gelen çeteler, eylemlerini gerçekleştirdikten sonra tekrar adalara kaçtıklarından ele geçirilemiyorlardı. Oldukça uzun bir kıyı şeridine sahip olan Ege'nin, kıyıları tamamen denetim dışıydı, bu da takipleri zorlaştırıyordu. Ayrıca, “*Hacı David Kumpanyası*” gibi kimi Rum ve Amerikan taşımacılık şirketlerinin özellikle Rum firarileri gerek Yunanistan'a gerekse kimi Avrupa ülkelerine kaçırdıkları veya gizli bir şekilde çalıştırdıkları da bilinmekteydi.³³ Dolayısıyla Rum çetelerle mücadelede kısmi başarılar

³⁰ Orhan Koloğlu, *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan: Abdülhamit Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul, 1987, s. 332.

³¹ Özgün, a.g.m., s. 20.

³² Fatih Öztıp, “Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devleti'nde ‘Adam Öldürme’ Suçu: Aydın Vilayeti Örneği (1908-1916)”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Haziran 2015, ss. 75-85.

³³ BOA., DH.İD. 75/7, BOA., DH.İD. 94/47.

kazanılsa bile tam anlamıyla kökü kurutulamamış ve söz konusu durum 1922 yılına kadar devam etmişti. Bölgeyi çok iyi tanıyan pek çok Rum çetenin Yunan işgaline eklemlenmesi ise büyük can kayıplarına sebebiyet vermişti.

Rum Kaçakçılar

Osmanlı Devleti için Batı Anadolu, son dönemlerine kadar klasik ekonomik sistemin işesinin sağlandığı önemli bir bölgeydi. Devlet, XV. ve XVI. yüzyıllarda, sağladığı askeri koruma karşılığında yerel ürünlerde tekel olmayı başarmış ve bölgenin artı ürününü kendi gereksinim ve istekleri doğrultusunda yönlendirmişti.³⁴ Bu nedenle Batı Anadolu kökenli üretim, cinsine göre başkent ve ordu ihtiyaçlarını ve iç piyasayı doyurduktan sonra ancak dış piyasaya gidebilmişti.

Osmanlı ülkesindeki tarımsal üretimin, madenlerin ve mamul maddelerin kayıtsız şartsız yabancı tüccara satılması söz konusu değildi. Yabancı tüccar da öteden beri bazı malların yasak kapsamında olduğunu biliyor ve sadece “*deryaya gitmesi memnu olan esbab ve metadan gayri*” ürünleri satın alabiliyorlardı. ‘Memnu meta’ sayılan ürünlerin listesi hayli kabarıktı. Bunlar arasında hububat, pamuk, barut, at, silah, deri, gön, balmumu ilk sırayı alıyordu.

Osmanlı yetkilileri kritik olmayan malların Batıya taşınmasını genellikle görmezden gelir, kaçakçılığı askeri işleyişe zarar vermeyecek ve iâşe akışını kesmeyecek bir ölçekte tutmaya çalışmışlardı. Özellikle XVI. yüzyılın sonlarında, Avrupa’nın kıtlık yaşadığı dönemlerde İzmir ve artalanından yola çıkan yün, demir, soğan, tereyağı, kara üzüm, sabun, deri, zeytinyağı, zeytin, balmumu, kara meşe, pamuk, keten dokuma gibi kaçak mallar Avrupa limanlarına ulaşıyordu.³⁵

Yasaklı listesinin kabarıklığı da doğal olarak coğrafyası denizden mal taşımaya ve dağlardan ilerlemeye elverişli olan Ege Havzasında kaçakçılığa rağbeti arttırmıştı. Cüretkâr denizciler ve dağ adamları da bu avantajı sürekli kullanmıştı.

İstanbul ve Balkanlara Anadolu içlerine gidecek malların sevkiyat noktası olan İzmir limanı, XVII. yüzyılda, Batı Anadolu’nun pamuk, yün ve tahılına yakınlığı nedeniyle kısa süre içinde ithalat ve ihracatın önemli

³⁴ Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.t., s.173.

³⁵ Arıkan, a.g.m., ss. 127-164. Daniel Goffman, *Levanten Dünya ve İzmir*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.26.

merkezi haline gelmişti. İzmir limanında yerli yabancı tüccarlar boy göstermeye başlamış ve böylelikle pek çok tüccar devletin vergi denetiminden kaçıp daha az vergi ödemek için de kaçakçılığa başvurmuştu.³⁶ XVIII. yüzyılda Fransa ile yapılan ticaret ve Napolyon Savaşları ile Yunan İsyanı'nın atlatılması sonrası İzmir 1830'lardan itibaren yeniden ticari canlılığı kazanmıştı.³⁷ Ticaretin gelişmesine paralel olarak bu yıllarda artan kaçakçılık ve eşkıyalık faaliyeti devleti rahatsız etmeye başlamıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile imzaladığı 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması, memnu meta kavramını ebediyen terk etmesine neden olmuştu. Memnu meta kavramı bitmişti fakat pre-kapitalist ekonominin yarattığı açmazlardan biri olan kaçakçılık sona ermemişti. XIX. yüzyıl boyunca ve XX. Yüzyılın başlarında kaçakçılığa konu olan meta eskisinden farklıydı ve bu farkı yaratan değişen koşullardı.

1853-56 Kırım Savaşı'nın finanse edilmesinin gelir-gider dengesinde oluşturduğu büyük açık, Osmanlı'nın Avrupa para piyasalarına borçlanmasına neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin 1854-1874 yılları arasındaki aşırı borçlanma süreci, devletin ekonomik dengelerini iyice sarsmış ve dış borç ödeme yükümlülüğünü yerine getirememesiyle sonuçlanmıştı. Devlet sonunda 1875 yılında borçlarını ödeyemez duruma gelince mali iflasını açıklamıştı. Neticede önce 1880 yılında Osmanlı Devleti'nin mali denetimini elinde tutacak olan Düyun-ı Umumiye'nin prototipi olan "*Rüsum-ı Sitte İdaresi*" kurulmuştu.³⁸ Devamında da devletin mali iflasın iyice belirginleşmesi nedeniyle konsolide edilen dış borçları yönetmek için 1881'de Muharrem Kararnamesi ile "*Düyun-ı Umumiye*" adı altında uluslararası bir kuruluş oluşturulmuştu. Böylelikle Osmanlı Devleti'ne borç veren İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin memurlarının çoğunlukta olduğu Düyun-ı Umumiye idaresinin

³⁶ Goffman, *a.g.e.*, s.42. Gemilerin resmi gümrük hangarlarının dışında yüklenip boşaltılması, Osmanlı memurlarının demirlemiş gemileri aramasına izin verilmemesi en çok da İzmir'in kıyı şeridinde yerleşmiş yabancı tüccarların, ev ve ambarlarının denizle doğrudan bağlantılı olması kaçakçılık için ideal konumu sağlaması anlamına geliyordu. Özellikle denize doğrudan çıkış kapısı olan evler gümrük vergilerinden hile yoluyla kurtulmak isteyen kaçakçılar için çok elverişliydi. 1690'larda Babıâli denize açılan bu girişlerin engellenmesine yönelik anlaşıldığına göre etkisiz kalan emirler gönderiyordu. Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, İstanbul, 2003, ss. 88-151.

³⁷ Abdullah Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.

³⁸ "Rüsum-ı Sitte" idaresinin kuruluşu ve çalışmaları için bkz. Nihat Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İstanbul, 1977, s. 241.

kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun en verimli vergi kaynakları, yabancı alacaklılar hesabına denetim altına alınarak devletin mali bağımsızlığına son verilmişti.³⁹ Belirtilen etmenlerden ötürü Batı Anadolu'da tarımın aşırı ticarileşmesi sonrasında toprak ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler artmış ve Müslüman nüfus ekonominin dışına itilmiş durumdaydı.⁴⁰ Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar devletin memurlarının maaş alamamasına ve dolayısıyla açıkları kapatmak için kanunsuz işlere ve kaçakçılığa da bulaşmalarına neden olmuştu. Bu yeni gelişmelerin akabinde hem kaçakçılığın boyutları hem de kaçırılan meta artık değişmeye başlamıştı. Artık tütün, ecza-yı nariye adı verilen patlayıcı maddeler, silah, çam kabuğu ve kereste çok daha rağbet görüyordu.⁴¹ Ancak söz konusu metallerin arasında tartışmasız en çok tercih edileni tütündü. Zira İmparatorluğun en kaliteli tütünlerinin yetiştirildiği Aydın Vilayeti, reji idaresinin ilk kurulduğu tarihten itibaren kurumsallaştığı yer olmuştu.⁴² Kurağa dayanıklı ve yaprak dokuları kalın ve reçinemi çekici bir kokuya sahip Batı Anadolu tütünleri kuruluşundan itibaren Reji'nin özel ilgisini çekmişti.⁴³ Dolayısıyla bu durumda kaçakçıların sayısının artışına da doğal bir imkân tanımıştı. Kaçakçıların arasında üreticiden aldığı kaçak tütünü illegal yollarla pazarlamaya çalışan tacirler olduğu gibi, muhakkak ürettiği tütünü kendisi satan çiftçiler de vardı. Muhtemelen bu kafiyelelere önderlik edip onları devletin ve Reji kolcularının ulaşamayacağı yollardan götürenler de dağları mesken tutan eşkıyalardı.⁴⁴

³⁹ Donald C. Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi ve Düyun-ı Umumiye*, İstanbul, 1979, s. 5. Ayrıca bkz: Haydar Kazgan, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 702-708.

⁴⁰ Saadet Tekin, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s. 75.

⁴¹ BOA. DH. MU_ 7-4/ 41 no: 6 (1326) 1908

⁴² Daha çok kara kokulu tütün ekilen İzmir ve çevresinde Değirmendere nahiyesine bağlı Ahmetbeyli, Sancaklı, Palamutarası, Yeniköy, Bulgurca, Bozyaka, Uzundere, Buca ve Bornova nahiyesinin dağ köyleriyle Söke, Ödemiş, Urla, Karaburun, Çeşme, Seferihisar, Bayındır, Tire ve Selçuk'ta birinci kalite ürün yetiştiriliyordu. Aydın demiryolu üzerinde Kuşadası'na bağlı bir nahiyeye merkezi olan Selçuk, aynı zamanda İzmir çevresinde ilk tütün yetiştirilen yeri. Selçuk'ta üretilen ve oldukça ünlü olan tohumuna da "*Ayasuluğ Tohumu*" adı verilmiştir. (Ekinci), Salih Zeki, *Türkiye'de Tütün, Ziraat, Smaat ve Ticareti*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1928, ss. 397-401.

⁴³ Bülent Varlık, *19. Yüzyılda Emperyalizmin Batı Anadolu'da Yayılması*, Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınlar, 1976, s. 29.

⁴⁴ Eşkıyaların Osmanlı coğrafyasında kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Ele aldığımız 19. ve 20. yüzyılda ise bu eşkıyalar Makedonya bölgesinde Bulgar komitacılar ya da Rum

Tütün kaçakçıları için arşiv belgelerinde “eşkiya” “şaki”, “erbâb-ı şekâvet” gibi tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Eşkoyalık genellikle devlet düzenine isyan eden ayrılıkçı gruplar için kullanılan bir terim olarak algılanıyorken, Reji gibi kâr amaçlı kurulmuş özel bir şirketin, kaçakçılarını tanımlamak ve onlardan yakınmak için bu terimi kullanması ilginçtir. Şirket burada kaçakçıların toplumsal düzeni bozan faaliyetlerini öne çıkarmak için “eşkiya” kelimesine başvurmuştur.⁴⁵ Eşkiya ve kaçakçı kavramlarının bu denli iç içe girdiği dönemde Batı Anadolu özelinde ise durum daha keskin hatlara sahipti. Eşkoyalığın Celali isyanları sonrası kronikleştiği XVI. yüzyıldan itibaren düzenli bir asayişsizlik içinde bulunan bölgede kaçakçılık imparatorluğun pek çok bölgesinde olduğu gibi oldukça yaygın görülmüştü. Söz konusu olaylarda etkili olan pek çok gruptan en göze çarpanları ise Rum çeteleri olmuştur.

Aydın Vilayetindeki tütün kaçakçılığı Reji döneminde o kadar yaygınlaşmış ve alenileşmişti ki, toplumun her kademesinden kişilerin kaçakçılık hadiselerine karışması olağan vakalar haline gelmişti. Öncesinde bahsi geçtiği üzere adalı Rumların ziraat konusunda elverişli topraklara sahip olmaması da kaçakçılığa rağbeti arttırmıştı. Adalı Rumlar özellikle tütün kaçakçılığını muhtelif şekillerde yapmaktaydılar. Vilayette üretilen kaçak tütünleri dışarıya çıkarıyor, dışarıdan kaçak tütün getiriyor veya içeride üretilen kaçak tütünleri vilayet dâhilinde satışa sunuyorlardı. Bu dönemde tütünün bol üretildiği vilayetlerde dahi dışarıdan kaçak tütün getirilip vilayette satılabilmekteydi. Kaçakçılar vilayet dışından getirdikleri tütünleri, küçük paketler halinde hazırlayıp kahvehanelerde piyasaya sunuyorlardı. Kaçak tütünün piyasaya sürülmesi işinde yevmiyeyle tutulmuş kişiler kullanılıyordu.⁴⁶ Yine bazı dükkânlarda kaçak tütünle imal edilip “fişenk” adı verilen paketler satılmaktaydı.⁴⁷

Karlı getirisi nedeniyle kaçakçılık adalarda kısa zamanda bir geçim kaynağı ve sanat olarak yerleşmeye başlamıştı. Kaçakçılar engebeli arazileri tercih ederek yollarına devam ederken, yol güzergâhları üzerinde konaklama yerlerinde kendilerine yardım edecek olanları önceden tespit

çeteler, Karadeniz’de Laz ya da Gürcü çeteler, İzmir’de ise Rum çeteler ve zeybek gruplarıydı. Filiz Dığıroğlu, *Trabzon Reji İdaresi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, s.103.

⁴⁵ Pullukçuoğlu Yapucu, *a.g.t.*, s.254

⁴⁶ Dığıroğlu, *a.g.m.*, s. 107.

⁴⁷ BOA, TFRI M. 12/1147.

ederlerdi.⁴⁸ Bu dönemde Rum kaçakçılarının dâhil olduğu pek çok soygun, cinayet ve yaralama vakası resmi yazışmalara konu olmuştu.⁴⁹ İzmir'den Söke Kaymakamı Refik Bey'in;

"(...) Geçen gece (27.3.1905) Rum kaçakçılar tarafından on sekiz yük ecza-yı nariyye ve eşya-yı memnua Sisam'dan Söke sevhiline gönderilerek kaçırıldığı, eşya-yı memnuanın pek çoğunun Söke sevhilinden kaçırılmakta olduğu burasının taht-ı muhafazaya alınmadığı" anlaşıldığına ilişkin resmi yazısı kaçakçılığın boyutlarını gösteren örneklerden sadece bir tanesidir.⁵⁰

XX. yüzyıl başlarında Ege adaları birer eşkıyalık ve kaçakçılık üssüne dönüşmüştü. Bölgenin coğrafi yapısı özellikle adalara geçişin kolaylığı nedeniyle denizden kaçakçılığa da elverişliydi. Örneğin Sömbeki ve Kalimnos adalarında yılda ortalama 415.000 kilo yaprak tütün kaçırılmakta, bunlar adalarda işlendikten sonra Fransız uyruklu Fransuva adında birine satıldığı takip sonucu anlaşılmıştı. Kaçak işlemlerinde Yunan bandıralı vapurların kullanıldığı da görülmüştü.⁵¹ Yine Sisam adası ile Kuşadası ve Söke'nin yakınlığı buradan kaçak tütün çıkarılmasını kolaylaştırıyordu. Söke Kaymakamı Refik Bey, Rum kaçakçılar tarafından Sisam'dan Söke sahiline kaçak olarak memnu meta getirildiğini ve yasak maddelerin kaçakçılığının da bu şekilde yapıldığını belirtmekteydi.⁵²

Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Valisinin Aydın Valiliği'ne bildirilmek üzere Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 1 Kasım 1909 tarihli yazıda, Limni'ye uğramakta olan "*Penda Leon*" ve "*Hacı David*" vapurlarının kamarot ve erzakçıları tarafından aleni surette tütün kaçakçılığı yapılmakta olduğu ve adı geçen kumpanyaya ait Eleni adlı vapurla Midilli yakınından karaya çıkarıldığı bildirilmekteydi. Kaçakçılıkla uğraşan bu kampanyaların İzmir'de bulunan acentelerine gerekli uyarılar yapılmış olmasına rağmen kaçakçılığa devam ettikleri Rodos Reji başmüdürü ve Midilli Reji başmüdürü tarafından acentelerin tekrar uyarılması istenmişti.⁵³ Reji Müdüriyeti'nden verilen taksir üzerine durum merkez idareleri İzmir'de

⁴⁸ Dıgıroğlu, *a.g.m.*, s. 254.

⁴⁹ BOA. Y.EE. 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880); BOA., Y.PRK.ASK. 160/17, 2 Zilhicce 1317 (3 Nisan 1900). Rum eşkıyanın küçük çaptaki hareketlerinden Yanni Ulaho, Yorgi ve Hristo'nun eşkıyalıkları ve Bıyıklı Köyü civarında Jandarma tarafından etkisiz hale getirilmesi için bkz. BOA., Y.PRK.ASK. 160/17, 2 Zilhicce 1317 (3 Nisan 1900).

⁵⁰ BOA., Y.PRK.ASK. 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

⁵¹ BOA., DH.MUİ. 95-1/43, (1911).

⁵² BOA., Y.PRK.ASK. 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

⁵³ BOA, DH-UMVM, 95-1/43, 1911.

bulunan şirketlere yazılmasına rağmen kaçakçılığa devam ettikleri anlaşılmıştı. Pandeleon Kumpanyası'nın *Eleni* adlı vapuru Midilli'ye geldiğinde getirdiği dört çuval tütün, silah ve yasak eşya karaya çıkarılacağı sırada sandal devrilmişti. Midilli Reji Baş müdüriyeti tütünlerin denizden ıslak olduğu halde çıkarıldığı ancak diğer eşyalar suyun dibine battığı için elde edilmediğini işaret etmişti. Bu bilgiye dayanan Rodos Reji Müdüriyeti, bu tür olayların tekrarlanmaması için Dâhiliye Nezaretinden gerekli yerlere emir verilmesini istiyordu.⁵⁴

Akdeniz Adaları Valisi'nin 15 Kânun-u Evvel 1911 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı bir yazıda da, "*İnfitriti*" adlı Yunan bandırasıyla yapılan tütün kaçakçılığında 1.500 Türk Lirası kıymetinde İtalyan malı bulunduğu, bunların Sömbeki Adası'na çıkarıldığı belirtilerek yüz denk halinde 7.000 kilogram kaçak tütün tespit edilmiş olmasına rağmen tütünlerin alınması için yeterli jandarma ve kolcunun olmadığı vurgulanarak adadaki kaçak tütünün alınmasına Yunanistan'ın müsaade etmediği belirtilmekteydi.⁵⁵

Rum kaçakçılar bazen "*Hıdıviyye*" gibi vapurlarla, bazen de daha küçük çapta deniz araçları hatta küçük kayıklarla çuval çuval tütün kaçırmışlardı. Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıya göre, vilayeti teşkil eden adalar denizinin birtakım hırsız ve kaçakçı kayıklarıyla dolu olduğu, bunların fırsat buldukça ahalinin eşyalarını çaldıklarına hatta Anadolu sahilinden çift hayvanlarını çalarak Yunanistan'a kaçırdıklarına dikkat çekiliyordu. Ayrıca Anadolu'dan çam kabuğu ve keresteyi kaçak olarak Yunanistan'a götürdükleri, Yunanistan'dan adalara ve Anadolu'ya da kaçak eşya ve silah sattıkları belirlenmişti.⁵⁶ Nitekim buna benzer daha çok örnekten de görebileceğimiz üzere tıpkı eşkıyalık meselesinde olduğu gibi Rum menşeli kaçakçılık faaliyetlerine de Cumhuriyet'in kuruluşuna dek sıklıkla karşılaşılmıştı.

SONUÇ

XIX. yüzyılın son çeyreğindeki kaybedilen savaşlar sonucunda hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda büyük toprak kayıpları yaşamıştı. Osmanlıların özellikle 1878 yılında Ruslara yenilmesinin sonucunda Avrupa'da kaybedilen topraklardan Anadolu'nun batısına hızlı bir göç dalgası başlamıştı. İlerleyen tarihlerde 1897 yılındaki Türk-Yunan Savaşı

⁵⁴ BOA., DH.MUİ. 33-2/40 lef 2, 17 Şevval 1327 (1 Kasım 1909).

⁵⁵ BOA., DH.MUİ. 33-2/40, (1909).

⁵⁶ BOA., DH.MUİ. 7-4/41 lef 6, 29 Muharrem 1328 (10 Şubat 1910); *Ahenk*, 29 Zilkade 1326 (23 Kânunuevvel 1908).

Osmanlı Devleti için askerî açıdan bir zafer olsa da diplomatik alanda bir yenilgi yaşanmış ve Girit'in kontrolü Batılı devletlerin baskısıyla Yunanistan'a verilmişti. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından başlayan göç dalgasına ek olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarında, özellikle Makedonya'da, eşkıyalık hareketlerinin başlaması ayrı bir demografik hareketliliğe neden olmuştu. Tüm bu sosyal kargaşaya ek olarak XIX. yüzyıl sonlarında birçok yerel toprak sahibi yozlaşmış durumdaydı ve bölgedeki bu kargaşa ortamından fakir halka haksız yere baskı uygulayarak yararlanmaya çalışıyordu.⁵⁷ İşlenmekte olan suçlar, ülkenin diğer kesimlerinde olduğu gibi Batı Anadolu'da da önemli bir sosyal sorunu oluşturmaktaydı.⁵⁸ Ekonomik ve siyasal çöküntünün yansımalarına paralel olarak da nüfus artışıyla ortaya çıkan arazi sorunu, idari amirlerin yetersizliği, vergi toplama yöntemleri, tefecilik, jandarma baskısı, asker kaçakları, idari bozuklukları da genç köylüleri dağ çıkmaya sevk etmişti.

Dağa çıkışlarda ve kaçakçılık faaliyetlerinde elbette bölgenin coğrafi ve sosyal yapısının elverişli olması da etkiliydi. İsyan kültürü yüzyıllar öncesine dayanan Ege bölgesi, sosyal ve coğrafi özellikleriyle eşkıyalara ev sahipliği yapmaya çok uygundu. EşkİYaların dağlar, yüksek ovalar, ormanlar ve dar geçitli engebeli yöreler gibi ırak ve ulaşılmaz bölgelerde görüldüğü, endüstrileşme öncesinin gelişmemiş yollarında kol gezdiği bilinen bir gerçektir. Fiziki yapısı ile Batı Anadolu bu tarife kuşkusuz uymaktadır. Büyük Menderes'in kuzeyi ve güneyinde 1700 metreleri bulan yüksek Çamlı, Malgaç, Cevizli, Karıncalı, Madran, Gökbel, Beşparmak ve Çubuk dağları sıralanmaktadır. Üstelik bu dağlar çam ve kayın ormanlarıyla

⁵⁷ Nihat Nirun, "Sosyal Yapı ve Suça Yöneliş Olayı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt 5, 1967, s. 132. Bölgede bir süre valilik yapmış olan Mithat Paşa'nın Aralık 1875'te Sir Henri Elliot'u ziyareti sırasında imparatorluğun geneliyle ilgili tespitleri, Aydın Vilayeti'ndeki durumun anlaşılması için de oldukça önemlidir: "Rüşvet ve suiistimalin hiçbir vakit erişemediği derecede çoğalması ve hükümet idaresi için elde olunan meblağın Saray'a gönderilerek israf edilmesi ve Mabeyn'e verilen rüşvet ile vilayetlere vali tayin olunarak bu valilerin zulmü altında vilayetlerin harap olması...gibi üzüntü verici durumlar Devlet-i Osmaniye'nin çok süratli şekilde çöküntüye doğru gitmesinin başlıca sebepleri olup..." Bkz: Mithat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları 1: Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret)* (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), 1. Cilt, İstanbul, 1997, s. 304.

⁵⁸ Tahsin Paşa, *Abdülhamid: Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, 1931, s. 227.

kaplıydı. İşte bu yüzden bu dağlar eşkıyalar için mükemmel sığınaklardı. Üstelik bölgede yol ağları ne kadar çoksa, ulaşım da o kadar zordu.⁵⁹

Kırsal kesimde çeteler halinde örgütlenmiş Zeybeklerin ve Çerkeslerin çıkardığı karışıkların üstesinden gelmek yerel güvenlik kuvvetlerinin harcı olmadığı için mutlaka başka yerlerden asker veya zaptiye sağlamak gerekmişti. Adalardan gelip kıyı köylerini ve sonraları cüretlerini artırarak kıyıda kilometrelerce içerdeki köyleri vuran Rum çetelerini alt etmek için ise karadan ve denizden sevk edilen kuvvetler hem yeterli olmamış hem de yeterli olabilecekleri durumlarda da çoğu kere olay yerine çok geç varmışlardı. Çoğu kere, Rum çetelerin korkusundan evlerinden dışarı çıkamayan köylülerin ürünlerini toplayamamasına neden olan bu olaylar, bölgenin ekonomik hayatını olumsuz yönde etkilemişti.⁶⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başına, yani İmparatorluğun yıkılışına dek geçen süre zarfında eşkıyalık ve kaçakçılık nicelik ve nitelik bakımından ciddi bir artış göstermişti. Özellikle Etnik-i Eterya faaliyetleri neticesinde büyük lojistik destek sağlayan Rum çeteleri, insan kaynaklarını Ege adalarından karşılamışlar, böylelikle siyasi veya maddi farklı amaçlar taşıyan pek çok eşkıya ve kaçakçı grubu Batı Anadolu sahillerinde uzun zamanlar bir korku unsuru olmuştu. Buna karşı Adalı Rum kaçakçı ve eşkıya gruplarıyla kolcular ve jandarmalar arasında onlarca yıl süren mücadeleler binlerce insanın ölmesine neden olmuş, Aydın Vilayeti'nin pek çok bölgesi telafisi imkânsız mağduriyetler yaşamıştı. Nihayetinde ancak, genç Cumhuriyet'in merkezileşme politikaları neticesinde Batı Anadolu'da huzur ve asayiş sağlanabilmişti.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

BOA A. MKT. UM 105/100 (1268) 1852.

BOA, DH-UMVM, 95-1/43, 1911.

BOA, TFRI M. 12/1147.

⁵⁹ Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.t, s. 148.

⁶⁰ Daha sonraları aynı kaygıların dış düşmana karşı, Balkan demiryollarının yapımında da önemli bir rol oynadığı görüldü. Kurmuş, a.g.e., ss. 48-49.

BOA. DH. MU_ 7-4/ 41 no: 6 (1326) 1908

BOA. Y.EE. 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880)

BOA., DH.İD. 75/7, BOA., DH.İD. 94/47.

BOA., DH.MUİ. 33-2/40 lef 2, 17 Şevval 1327 (1 Kasım 1909).

BOA., DH.MUİ. 7-4/41 lef 6, 29 Muharrem 1328 (10 Şubat 1910)

BOA., DH.MUİ. 95-1/43, (1911).

BOA., Y.EE., 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

BOA., Y.EE.KP. 38/3746.

BOA., Y.PRK.ASK. 160/17, 2 Zilhicce 1317 (3 Nisan 1900)

BOA., Y.PRK.ASK. 227/35, 9 Muharrem 1323 (5 Nisan 1905).

BOA., Y.PRK.ASK. 229/ 44, 18 Rebiyülevvel 1323 (23 Mayıs 1905).

BOA., Y.PRK.ASK. 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

BOA.,Y.EE. 79/105 lef 1, 11 Şevval 1298 (16 Eylül 1880).

II. Süreli Yayınlar

Ahenk, 30 Haziran, 2-5 Temmuz 1911

Ahenk, 29 Zilkade 1326 (23 Kânunuevvel 1908).

Ahenk, “Sökede Yunan Eşkîyası”, 6 Receb 1329 (2 Temmuz 1911)

Ahenk, “Afet Üstüne Afet”, 4 Receb 1329 (30 Haziran 1911)

III. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Arıkan, Zeki “Mithat Paşa’nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881), *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, Edirne, 8-10 Mayıs 1984, Bildiriler ve Tartışmalar, 1986.

Atilla, Nedim, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir, 2002.

Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

Blaisdell, Donald C., *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi ve Düyun-ı Umumiye*, İstanbul, 1979.

Dıġırođlu, Filiz, *Trabzon Reji İdaresi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007.

Goffman, Daniel, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, İstanbul, 2003.

- Goffman, Daniel, *Levanten Dünya ve İzmir*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Güneş, Günver, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aydın'da İktisadi ve Ticari Yaşam: Aydın Ticaret Odasının Faaliyetleri", *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Ed. Bayram Kodaman vd.), Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, Isparta, 2008.
- Kasaba, Reşad, "İzmir", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, (Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kazgan, Haydar, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Koloğlu, Orhan, *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan: Abdülhamit Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul, 1987.
- Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- Martal, Abdullah, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.
- Martal, Abdullah, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19.Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.
- Mithat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları 1: Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret)* (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), 1. Cilt, İstanbul, 1997.
- Nirun, Nihat, "Sosyal Yapı ve Suça Yöneliş Olayı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt 5, 1967.
- Olçay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi 2008.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınevi, 1987.
- Özgün, Cihan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancı Sermayeye Tepki: Aydın Sancağı Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Okulu*, Sayı 4, Yaz 2009.
- Öztop, Fatih "Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devleti'nde 'Adam Öldürme' Suçu: Aydın Vilayeti Örneği (1908-1916)", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Haziran 2015.
- Pamuk, Şevket, "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmine Açılış", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Pullukçuoğlu Yapucu, Olçay, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.

Salih Zeki, Türkiye’de Tütün, Ziraat, Sinaat ve Ticareti, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1928.

Sayar, Nihat, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İstanbul, 1977.

Tahsin Paşa, *Abdülhamid: Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, 1931.

Tekin, Saadet, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Nazilli*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Uzuntepe, Gülçin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın, Kasaba (Turgutlu) 1856-1897*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2000.

Varlık, Bülent, *19. Yüzyılda Emperyalizmin Batı Anadolu’da Yayılması*, Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınlar, 1976.

Yetkin, Sabri, *Batı Anadolu’daki Eşkıyalık Olaylarının Yapısal Bir İncelemesi (19. Yüzyılın Son Çeyreğinden Balkan Savaşına)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995.

Yetkin, Sabri, *Ege’de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

EKLER

Resim 1: Ege adaları ve Batı Anadolu kıyıları

Resim 3: Rum eşkiya çetesi

Resim 4: Eşkiya Takibindeki Müfrezeler

Resim 5: Osmanlı Tütün Rejisi Dükkânı

Resim 6: XX. yüzyılın başlarında ele geçirilen Rum kaçakçı çetesi

Resim 7: Kaçakçılarla mücadele eden müfrezeler.

Süleyman Özkan, *Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazılar ve Müzecilik*, Ege Üniversitesi Basım Evi, Genişletilmiş 2. Baskı, İzmir, Eylül 2019, VII+193 s., ISBN 978-605-60717-2-0.

Gizem TUNÇ*

Arkeoloji disiplini ve araştırmalarının tarihselliğine dokunduğumuzda, 12. yüzyıl Batı Avrupa'sının ilgisi ve merakına karşılık, Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasındaki yerel arkeolojik girişimlerin oldukça uzun bir zaman diliminin sonunda başlamış olduğu dikkati çeker. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı 16. yüzyıl Anadolu'sunu, Doğu Akdeniz'ini ve Arap coğrafyasını, birçok medeniyetin keşiştiğı geniş bir panorama içerisinde değerlendirdiğimizde, bölgeye olan ilgi ve merakın nedeni, kendini gösterir. Bugün dahi tarihsel arkeoloji ve disiplinler arası çalışmaların bir ayağını oluşturan Osmanlı arkeolojisine, Osmanlı coğrafyasının kendine has kültürel dokusuna, tarihi mirasına dair verilere ve dönemin o günkü durumlarına ilişkin bilgilere; bölgeye gelen seyyahların kalemlerinden ve gravürlerinden, ressamların tuvallerinden ve son dönem kazı fotoğraflarından takip edebilme imkânına sahibiz.

Batı Avrupa'nın bu ilgisinin nedenini yalnızca bölgenin sahip olduğu kültürel zenginlik olarak gerekçelendirmek yeterli bir yaklaşım olmayacaktır. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da gündeme gelen Hellenizim ve Neoklasik hayranlığın, Avrupa entelektüel kesiminin ilgilerini Osmanlı coğrafyasına çevirmesiyle, Antik Yunan hayranlığı da ideolojik olarak pekişebilmiştir. İster bölgeye duyulan ilgi ister diplomatik sebeplerle Osmanlı coğrafyasına adım atanlar, ziyaret ettikleri yerlerin ayrıntılı tasvirlerini yaparak buraları kendi ülkelerinde tanıtmakla kalmamış, eser kaçakçılığını meslek edinen kişiler de bölgenin zenginliklerinden istifade etmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde tüm bunlar olurken, Osmanlı Devleti, bürokratik ve yerel bir tavır olarak ilgisiz durmuştur. Çoğunlukla kaderine terk edilen antik kentler; bölge insanı tarafından bazen bir depo olarak, bazen de etrafa saçılan mermerler, tıpkı Bizans ve Selçuklu da olduğu gibi "devşirme" usulüyle bina inşalarında kullanılmıştır. Tarihi mirasın korunmasına karşı gösterilen bu tutuk tavır, 1860'dan itibaren Osmanlı entelektüel çevresinin Avrupa ile etkileşimiyle birlikte değişmeye başlamış, 1869'dan itibaren yapılan mevzuat düzenlemeleri ile kazı ve müzecilik çalışmalarında belli bir yol kat edilebilmiştir.

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, gizem_tunc@yahoo.com.tr

Prof. Dr. Süleyman Özkan'ın kaleme aldığı; **Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazılar ve Müzecilik**, 2009 yılında yine aynı isimle okuyucularla buluşturduğu çalışmasının genişletilmiş 2. baskısı olup, Osmanlı Devleti'nde yürütülen Arkeolojik kazılar ve Müzecilik faaliyetlerinin hikâyesine tepeden bakıldığı ve eski eser bilincine katkı sağlama görevinin de üstlenildiği bir eser olarak, alan literatüründeki yerini almıştır.

Özkan, çalışmasının **Giriş (ss.1-8)** bölümüne; eski eser merakı ve koleksiyonerliğin ortaya çıkış hikâyesini Orta Çağ'a götürerek, gezginlerin izlenimlerine ve gravür geleneğinin başlangıcına atıf yaparak başlar. Ardından Roma asil ve askerlerin savaş ganimeti yahut özel olarak topladıkları eserleri evlerinde sergilendikleri bilgisine ek olarak koleksiyonerlik geleneğinin 16. yüzyıl İtalya'sında popülerlik kazandığını belirtir. Çalışmanın konusu dâhilinde Özkan; Osmanlı coğrafyasına ziyaretlerde bulunan; Romalı *Pietro della Vale* (1620), Fransız *Jean Baptiste Tavernier* (1624), Danimarkalı *Karsten Niebuhr* (1770), Fransız Büyükelçi *Ooinutel* (1670-79), ünlü Fransız botanikçi *Joseph Pitton de Tournefort* (1700-1702), İtalyan nümismatik ve arkeolog *Domenici Sestini* (1781), İngiliz ressam *Robert Kerr Porter* (1777-1842) gibi ünlü isimlerin gözlemleri ve ziyaret ettikleri bölgelerdeki izlenimleri hakkında bizlere kısa kısa anekdotlar da vermiştir.

Özkan, çalışmasını oluştururken faydalandığı kaynakları 3 grupta sınıflandırmıştır. **1. grup**; çalışmanın ana kaynağı olan Osmanlı Devlet Arşivleri ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan koleksiyon ve kataloglardır. **2. grup** olarak kazı ve gezi raporları ve büyük oranda Arif Müfid Mansel'in eserlerinden ve **3. grup** olarak da kişilerin anıları ile müze uzmanlarından faydalandığını belirtmiştir. Özkan buna ek olarak, kitabın konusuna dair yapılan muhtelif çalışmalardan da bahsederek, yer yer yazarlarına da atıfta bulunmuştur. Kitapta kullanılan görsellerin ise neden daha çok İstanbul Arkeoloji Müzesinden faydalandığı sorusuna "**Eski Önasya ile ilgili Batılı yayınlarda, bizim müzelerdeki eserler pek kullanılmamaktadır ki bunun nedeni de kendilerinde daha güzel ve çok miktarda eser bulunmasıdır**" yanıtını vermiştir.

Özkan, bilgilendirici bir girizgâhın ardından, **Tanzimat'ın İlânından Önceki Dönem** başlıklı **1. bölümü (ss.9-35)** kendi içerisinde 1 alt ve 6 ara başlık olarak kategorize etmiştir. Tanzimat öncesi dönemde, Osmanlı Hükümeti'nin eski eserlere karşı kayıtsızlığından ve bilgi yetersizliğinden bahsederek, eser kalıntılarını, tıpkı Bizans, Selçuklu ve hatta St. Jean

şövalyelerinin de yaptığı gibi *devşirme usulü* dediğimiz bir uygulamayla bina onarımında kullandıklarına değinir. Osmanlı sarayında Kutsal Emanetlerin ve padişahların özel eşyalarının muhafaza edilmesinin temel sebebinin müzecilik anlayışından ziyade, İslam dinine hürmet gösterilmesi ve atalara karşı saygıdan kaynaklandığının altı çizilmiştir. Fonksiyonel olarak müze özelliği taşımayan ancak değerli eşyaların ve hediyelerin kale, tekke ve türbe gibi yerlerde ziyaretlere açıldığı, insanların da tamamen hürmet duygusuyla buralara ziyaretler gerçekleştirdikleri hususunda durulmuştur.

Bu bölümde 2. alt başlık olarak Tanzimat Öncesi dönemde Avrupalı asillerin, tüccarların ve büyükelçi gibi varlıklı kişilerin Yunanistan Bölgesi, Mısır Ülkesi, Mezopotamya, Anadolu, Ege Adaları'nda gerçekleştirdikleri kazılardan ve eser yağmacılıklarından söz edilmiştir. Bahsedilen eser yağmacılığının ufak tefek taşınır malzemelerin olması yanında Yunanistan'da bulunan Klasik Dönem Yunan sanatının en güzel örneklerinden biri olan Atina Parthenon Tapınağı gibi taşınmaz eserlere ait alınlık, kabartma ve metopların parça parça Palermo, Padova, Paris, Würzburg ve Kalrshuhe ve Vatikan müzelerine dağıtılışı gibi benzer faaliyetler anlatılmıştır. Aynı şekilde Mısır'dan hiyeroglif ve el yazmalarının Avrupa'ya nakliyle *Egyptology* bilimi ortaya çıkmış, Mezopotamya'da 3 dilli tabletler bulunmuş; Eski Persçe, Yeni Elamca, Yeni Babilce dillerinin tespiti yapılmış ve bunlarda Londra'ya götürülmüştür. Anadolu ve Ege Adaları'nda da Avrupalı arkeologlar tarafından arazi çalışmaları yürütülmüş, Aphrodite heykeli ve Troya şehri gibi önemli kalıntılar tespit edilmiştir. Ne yazık ki bu kazıların neticesinde tarihin bilinmez tarafları aydınlatılmış ve yeni ihtisas dalları türemiş olsa da bölgelerin bir hayli tahrip edildiğini gözden kaçırmamak yerinde olacaktır.

Özkan, kaleme aldığı ***Tanzimat'ın İlânı ve Fethi Ahmet Paşa Dönemi (1839-1869)*** başlıklı 2. bölüme (37-53), Tanzimat'ın ilânı ve Islahat Fermanı gibi kritik dönemeçlerin ardından ülkede başlayan entelektüel uyanışın bir ürünü olarak bir müze kurma düşüncesinin tezahüründen ve bununla ilintili olarak da 1858 tarihli ceza kanunnamesiyle eski eser koruma farkındalığının kanunlaştırılma sürecini değerlendirerek başlar. Özkan'ın titizlikle verdiği bilgiler ışığında şöyle bir tarihsel süreç bizi karşılıyor;

Aya İrini kilisesindeki Harbiye Ambarında depolanan silahların yanına arkeolojik eserlerin de eklenmesiyle Mecmua-i Âsâr-ı Atıka (Eski Eserler Koleksiyonu) ile Mecmua-i Eslîha-yı Atıka (Eski Silahlar

Koleksiyonu) olarak 2 seksiyona ayrılarak Müzehâne-i Âmire adıyla müzecilik faaliyetleri de böylece başlamış olur. Bölüme ismini veren asker ve diplomat olan Damat Fethi Ahmet Paşa, 1846 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ilk müdürü olarak, ülkenin pek çok yerinde sahipsiz kalan eserlerin burada toplanmasına öncülük etmiş, 1840 yılında ilk ruhsatlı kazı yapılmış ve 1863 tarihli bir emirname ile yabancı arkeolog yağmacılığının önü kesilmeye çalışılmıştır. 2. bölümde bu dönemde Anadolu, Mezopotamya, Filistin, Libya, Ege Adaları ve Kıbrıs'ta yabancı arkeolog, konsolos, mimar, bilim insanı antikacı gibi meslek erbapları kazılar yapmışlardır. Özkan; kazı yapan isimleri ve eserleri tespit ederek Avrupa'daki hangi müzelere götürüldüklerini detaylı bir şekilde açıklamıştır¹.

Çalışmanın **Müze-i Hümayûn'un Kurulması (1869-1872)** başlıklı 3. bölümüne göre (ss.55-58); 1857 tarihinde Fethi Ahmet Paşa'nın öncülüğünde başlayan müzecilik faaliyetleri, Maarif Nazırı olan Safvet Paşa'nın 1869'da Aya İrini'de depolanan tüm eserleri Müze-i Hümayûn'a dönüştürmesi ve bunu müdürlük haline getirmeye başlamasıyla devletin kültürel miras politikalarındaki yerini almaya başlamıştır. Özkan'ın da değindiği üzere 1869 tarihli Âsâr-ı Atika Nizamnamesi gibi sınırlayıcı hukuki mevzuatlarla, başıboş kazıların önü kesilerek, kazı çalışmalarını devletin denetimi altında yapılmasına gayret gösterilmiştir. Özkan'ın bu bölüme dair verdiği önemli bilgilerden biri de Kırım Savaşı sırasında Osmanlılar ile İngiliz ve Fransızlarla kurulan ilişkiler sonucunda kazı çalışmalarının artmış ve artık araştırmacılar buluntu tespitinden ziyade

¹ Bölge ve tarihleriyle bu kişilerin kısa bir derlemesini vermek gerekirse; Charles Fellows (Anadolu/1799-1860), Charles Alison (Anadolu/1846), William Burckhardt Barker (Anadolu/1845), Victor Langlois (Anadolu/1852), Charles Thomas Newton (Anadolu/1816-1894), P.Richard Pullan (Anadolu/1857), Willian Henry Waddington (Anadolu/1855), Saulcy (Anadolu/1852), Georges Perrot (Anadolu/1861), Johann Georg von Hahn (Anadolu/1864-65), John Turtle Wood (Anadolu/ 1863), Ludwig Peter Spiegthall (Anadolu/1853-58).

Paul Emille Botta (Mezopotamya/1802-1870), Austen Henry Layard (Mezopotamya/1817-1894), Hordmuzd Rassam (Mezopotamya/1826-1894), Fulgence Fresnel (Mezopotamya/1851), William K.Loftus (Mezopotamya/1853-54), J.E Taylor (Mezopotamya/1854-55), Tell el Lahm (Mezopotamya/?), Tell Mukayyer (Mezopotamya/?), Tell Abu Şahreyn (Mezopotamya/?), Birs Nimrud (Mezopotamya/?), Creswicke Rawlinson (Mezopotamya/1810-1894).

Ernest Renan (Filistin/1864-65), R.Murdosch Smith (Libya/1860-64), E.A. Procher (Libya/1860-64), Alfred Biliotti (Kıbrıs/1868-70), E.Miller (Kıbrıs/1863), Charles Champoiseau (Kıbrıs/1863), Gustave Devill ve E.Coquart (Kıbrıs/1866).

buluntuların tarihselliği üzerinde bilimsel faaliyetler gerçekleştirmeye başlamış olmalarıdır.

Dethier Dönemi (1872-1881) başlıklı 4. bölüm (ss.59-77), Müze-i Hümayûn'un kuruluş hikâyesinin bir devamı olarak, İstanbul Avusturya Lisesi'nin müdürü olan Dr. Philip Anton Dethier'in başkanlığı ile müze bünyesinde yapılan faaliyetlerin hızlandığı bir sürece temas etmektedir. Dethier'in, Müze-i Hümayûn'un geliştirilmesi yönündeki gayretlerine bakıldığında, bu dönemde yapılan kazıların neticesinde Sümer, Akad gibi eski uygarlıklara dair veriler ortaya çıkarılmış ve ilk kez kazılarda resmi görevliler refakat etmiştir. Bunun yanı sıra bu bölümde, Aya İrini'de toplanan ve teşhir edilen eserlerin muhafazasına yeterli yer olmaması sebebiyle Çinili Köşk'e aktarılması ve yabancı okulların müze kurma süreçlerine de değinilmiştir. Mezopotamya, Anadolu, Arabistan Yarımadası, Filistin, Ege Adaları, Kıbrıs bölgelerde yapılan önemli kazı çalışmaları ve bu çalışmalar yapılırken yaşanan olaylar detaylıca aktarılmıştır.

Lakin 1874 tarihli Yeni Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi'ndeki mevzuat boşlukları, Müze okulu kurma gayretlerinin istenilen düzeye çıkarılamaması ve Eser kaçakçılığının önüne geçilememesi gibi dönemin iyi niyetli fakat sonuç vermeyen gelişmelerin de yaşandığı kaydedilmiştir.

Dönem itibariyle müzecilik faaliyetlerinde olumlu gelişmelerin yaşanması sebebiyle çalışmasının 5. bölümüne (ss.79-150) **Osman Hamdi Bey Dönemi ve Sonrası (1881-1914)** başlığını veren Özkan, döneme ilişkin gelişmeleri titizlikle işlemiştir. Özkan, 1881'de Müze-i Hümayûn müdürlüğüne getirilen Osman Hamdi Bey döneminde, Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi'nin 1884 yılında revize edildiği, 1906 nizamnamesi ile de toplanılan eser miktarında bir artış yaşandığı kaydedilmiştir. Bununla ilintili olarak da Müze-i Hümayûn bünyesinde bir ihtisas kütüphanesi açılmış, Sikke seksiyonu genişletilmiştir. Osman Hamdi Bey dönemini, Müze-i Hümayûn için bu kadar önemli kılan gelişmeler yalnızca bunlardan ibaret değildir. Aynı zamanda bir ressam olan Osman Hamdi Bey'in girişimiyle 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi açılmış, Müze-i Hümayûn binası Çinili Köşk'ten daha büyük bir binaya taşınmış, Fransız ve Alman uzman yazarlar tarafından eser envanterleri kataloglanarak müze yayını olarak araştırmacılara ve okuyuculara sunulmuştur. Bunun yanı sıra Müze-i Hümayûn'a bağlı olarak Bergama, Bursa, Lefkoşe, Kandiye, Konya, Kudüs Asar-ı Atıka, Sivas, İstanköy, Nablus, Filibe, Selânik, Halep, Ankara, Kayseri, Varna, Çanakkale, Samos, Musul, Medine gibi yerlerde lokal müzeler açılmış, böylece antik yerleşim yerleri nakledilmeden ve zarar görmeden

teşhir edilmeye başlamıştır. Özkan'ın da ifade ettiği gibi **“Taş eserlerin naklinin zorluğu nedeniyle bu tür bölge müzeleri önem kazanmaktadır.”**

Çalışmanın bu bölümünde değinilen bir diğer önemli gelişme, Yervant Osgan Efendi, Ekrem Akurgal, Halil Edhem Bey, Theodor Makridi Bey, Haydar Sümerkan Bey, Bedri Bey, Demostee Baltazzi Bey gibi Türk müzecilerin kazı alanlarında kendilerini göstermeye başlamaları sonucunda, 1887 yılında Sayda (Sidon) kral mezarları gibi önemli buluntular tespit edilmiştir. Dönemde eski eser bilinci 1860 öncesine göre daha iyi bir duruma gelmiş ve kurumsallaşmış olmasına rağmen, eser kaçakçılığı ve ören yerlerinde yaşanan tahribatların önüne geçilememiştir. Özkan bu durumu, **“Devletin eski eser alanlarına karşı duyarlı bir davranış göstermesi nadir bir durumdur. Çünkü 1889 yılında Aydın’da olan depremde evlerin yıkılması üzerine devlet, evlerin yapımı ve özellikle camilerin tamiri için Tralles kentinden taş alınmasına izin vermiştir...”** pasajıyla açıklamıştır. Özkan, çalışmanın diğer bölümlerinde de detaylandığı gibi bu dönemde Suriye-Filistin, Ege Adaları, Arabistan, Mezopotamya, Anadolu, Trakya ve Balkanlar ve Libya’da yapılan kazı çalışmalarından bahsetmiştir.

Özkan; **Birinci Dünya Savaşı ve İşgâl Yılları (1914-1922)** başlıklı 6. Bölümünde (ss.; 151-157) Müze-i Hümayûn müdürü olan Osman Hamdi Bey’in ölümünün ardından Halil Edhem Bey’in faaliyetlerine değinilir. Edhem Bey döneminin, Dethier ve Osman Hamdi Bey’e nazaran daha durgun geçtiğinin altı çizilmiştir. Zira Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi’nin ülkede yaratmış olduğu sancılı atmosferin, müzecilik ve kazı faaliyetlerinin duraksamasına sebep olduğunu ve hatta pek çok ören yerinin işgal kuvvetleri tarafından yağmalandığı bilgisi verilmiştir. Müze çalışanlarının tüm bu gelişmelere rağmen işlerini aksatmamaya özen gösterdikleri, bununla alakalı olarak da 1921 yılında bir Asar-ı Atika Nizamnamesi hazırlandığı, Evkaf-ı İslamiye, Eski Şark Eserleri Müzesi, Antalya Müzesi, Ankara Müzesi, Adana Müzesi gibi yeni müzelerin açılma süreçlerinden ve yapılan kazı çalışmaları anlatılmıştır.

Cumhuriyet’in İlk Yılları başlıklı 7. ve son bölümde (ss.161-162), 29 Ekim 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen mübadele hadisesi sırasında pek çok eser ve koleksiyonun kaybedildiği bilgisi verilmektedir. Bunun yanı sıra Suriye, Lübnan ve Batıya göç eden Ermeni koleksiyonerler de önemli eserleri beraberlerinde götürmüşlerdir. Ülkeden götürülen eserlerin yanı

sıra Frank Calvert ve A.William Buttigieg gibi isimler ellerindeki koleksiyonları Türkiye Cumhuriyeti'ne teslim etmişlerdir. Buna ek olarak Memluk Sultanının hediyesi olan bir çift şamdan, Büyükelçimiz Ruşen Eşref Ünaydın'ın gayretleriyle Atina'da satın alınmıştır.

Özkan çalışmasının sonuç kısmında; Batıyla ve batılı araştırmacıların faaliyetleri neticesinde Osmanlı Devleti'nde kazı ve müzeciliğe dair bir yönelim sürecinin başlamış olduğundan fakat yapılan kanunların yeterli denetim ve koruma sağlayamamasından dolayı eser kaçakçılığı ve tahribatını önlememesi gibi durumlara sebebiyet verdiği gibi meseleleri tartışarak, Osmanlı'dan kalan kültür varlıklarının gerçek sayılarına dair verilerin ancak araştırmacıların katkıları ve yayınlarıyla tamamlanabileceğini belirtmiştir.

Dergi Yayın İlkeleri

Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin yayın organı olan İzmir Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli, akademik bir dergidir. Yılda iki sayı yayımlanır. Dergimizde, özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, kitap tanıtma, kongre-sempozyum haberleri ve ölüm haberleri yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana bir yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Derginin dili Türkçedir. Gerekğinde Batı dillerinde de makale yayımlanabilir. Makale ve çevirilerde, metinden bağımsız olarak 200 kelimeyi aşmayacak Türkçe ve İngilizce özet ile anahtar kelimeler konunun uzmanı bir hakemin değerlendirmesi ve Yayın Kurulu'nun nihai onayıyla basılır. Yayın Kurulu, gerekğinde yazıların yazım şekli üzerinde küçük düzeltme ve değişiklikler yapabilir. Metne eklenmesi istenen resim, çizim, harita veya belgeler yüksek çözünürlükte (JPG), teslim edilmelidir. Resim ve belge türünden tüm materyaller numaralandırılmalı ve altına açıklamaları yazılmalıdır.

Sayfa Düzeni:

Üst: 3 cm, Sol: 2 cm

Alt: 3 cm, Sağ: 2 cm

Boyut: 16,5 X 24 cm

Üstbilgi: 2 cm, Alt bilgi: 2 cm

Makale başlığı: 16 cm

Yazar adı: 12 punto Cambria

Metin yazı tipi: Cambria, 11 punto

Dipnotlar: 9 punto

Atıfta bulunan metinlerin kısaltılmış kaynakçası dipnot olarak verilmelidir. Dipnotlar:

Tek yazarlı kaynak : Uzunçarşılı 1957, 23;
Karal 1940, 234

İki yazarlı kaynak : Bilge ve Kaynak 2000,
11-12.

İkiden fazla yazarlı kaynak : Hamilton vd. 1957,
345 vd.

Birden fazla cildi olan kaynak : Ünal 2002, I; 23-24,
Lev.12.

Birden fazla baskısı olan kaynak : Kınal 1982 (2. Baskı),
87, res.23.

Yazarın aynı yılda basılmış eserleri : Alkım 1990a, 45;
Alkım 1990b, 90.

Kaynakça oluştururken yazarın soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. Kaynakça:

Kitaplarda : Akdağ 1975 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları"*, İstanbul; Bilgi Yayınevi, 1975.

Çeviri Eserlerde : Jorga 2005 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul; Yeditepe, C.5, 2005.

Makalelerde : İnalçık 1964 Halil İnalçık "Sened-i İttifak ve Gülhane-i Hatt-ı Hümayûnu" *BELLE TEN*, C.XXVIII, S.112, Ankara; TTK, 1964, 603-622.

Tezlerde : Çınar 2000 Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul; 2000.

Tüm yazışmalar ve makaleler için adres:

Ege Üniversitesi

İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi

Gençlik Caddesi No:19, Bornova İzmir

Tlf: 0232-324-72-24

E-mail: izmiraum@mail.ege.edu.tr

izmiraum@gmail.com